

Rapport fra registrering av kulturminner i Tjømeskjærgården 2018-2020

Vestfold og Telemark
FYLKESKOMMUNE

Kommune:	Færder	Område:	Øyer i Tjømeskjærgården
Rapportdato:	September 2020. Layout nov. 2020	Rapportansvarlig:	Jan Brendalsmo

Sjøen i første rekke, dernest jorda, var det folk levde av. Foto: Jan Brendalsmo

Innhold

1. Bakgrunn og sammendrag.....	3
1.1. Sakens bakgrunn.....	3
1.2. Sammendrag og innledning.....	4
1.2.1. Innledning.....	4
1.2.2. Historiske kart.....	5
1.2.3. Nyttige begreper.....	5
2. Registreringsområdet.....	6
2.1.1. Kart over de registrerte kulturminnene i Tjøme-skjærgården.....	8
2.2. Terrenget.....	13
2.3. Tidligere registrerte kulturminner.....	14
2.3.1. Kjente kulturminner innenfor og rundt registreringsområdet.....	14
3. Metodebeskrivelse.....	16
3.1. Visuell overflateregistrering.....	16
3.2. Innmåling og dokumentasjon.....	16
4. Undersøkelsen.....	17
4.1. Gjennomføring.....	17
5. Resultater og tolkninger.....	18
5.1. Automatisk fredete kulturminner, og uavklarte.....	18
5.2. Andre kulturminner – øy for øy.....	20
5.2.1. Reiaeren.....	20
5.2.2. Leistein.....	23
5.2.2. Nordre Mostein.....	25
5.2.3. Søndre Mostein.....	26
5.2.4. Burø.....	27
5.2.5. Øyer og holmer i Holtekjærkilen.....	40
5.2.6. Ildverket.....	44
5.2.7. Froungen.....	54
5.2.8. Øyer og holmer langs Tjømes østside.....	61
5.2.9. Øyer og holmer langs Brøtsøs østside.....	61
5.2.10. Vasskalven.....	63

5.2.11.	Vestre og østre Bustein	75
5.2.12.	Sandø	78
5.2.13.	Store Færder med omliggende øyer	92
5.2.14.	Øyer og holmer sør for Tjøme og Hvasser	96
5.2.15.	Skåetangen og Moutmarka	98
5.2.16.	Holmer og skjær mellom Steinetangen og Dirhue	100
5.2.17.	Holmer og skjær fra Bekkevika til Ålebråten	101
5.2.18.	Øyer og holmer sør for Hui	104
5.2.19.	Hui og de nærmeste	105
5.2.20.	Barkeskjær, Brendtholmen og Granø	126
5.2.21.	Øyer og holmer vest, nord og øst for Hui	128
5.2.22.	Holmer i Vrengensundet: Gryteskjær, Grindholmane, Saueholmen og Terneskjæra	129
6.	Konklusjon og kulturhistorisk oppsummering	131
6.1.	Konklusjon	131
6.2.	Kulturhistorisk oppsummering	131
6.3.	Litteratur og kilder	134
6.4.	Figurliste	135

1. Bakgrunn og sammendrag

1.1. Sakens bakgrunn

Registreringen og rapport ble bestilt etter møter mellom Vestfold fylkeskommune, Nasjonalparkforvaltningen og forvaltningsgruppa i Utvalgte kulturlandskap i landbruket (UKL). Det var enighet om at det var ønskelig med en gjennomgående registrering av kulturminner innenfor den tidligere Tjøme kommunes skjærgård. En bedre oversikt har også vært påpekt som ønskelig av Riksantikvaren i høringsuttalelsen til vernebestemmelsene for Færder Nasjonalpark. Færder kommune stiller seg bak bestillingen av registreringen, og for 2020 har Vestfold og Telemark fylkeskommune ved Kulturarv deltatt under deler av registreringen. Finansieringen er delt mellom UKL, Vestfold og Telemark fylkeskommune og Færder Nasjonalpark.

Det ble bestemt at registreringen skulle omfatte samtlige øyer, holmer og skjær, slik at hele nåværende Færder kommunes skjærgård dermed var registrert. I tillegg skulle de deler av Færder nasjonalpark som omfattet områder «på land» registreres, dvs. Helgerødtangen, Skåetangen og Moutmarka. Som i tidligere Nøtterøy kommune, der «landfaste» Føyenland ikke ble omfattet av registreringen den gang, ble heller ikke Brøtsø og Hvasser registrert i denne runden. Heller ikke krigsminner fra 1940-45 er inkludert, da disse allerede er grundig registrert og nylig publisert (Olsen og Sørli 2016).

I 1991-1993 gjennomførte undertegnede en registrering av kulturminner i skjærgården i daværende Nøtterøy kommune. Kommunen publiserte rapporten i form av et hefte i 1993: «En Øe langt fra Landet. Kulturminneregistrering i skjærgården.» Denne ble fort utsolgt. Med tid ble den lagt ut digitalt på kommunens hjemmeside og deretter på Nettbiblioteket (https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2007121000083). I 2017 ble jeg forespurt av Kulturarv i Vestfold fylkeskommune om å gjøre en tilsvarende registrering av Tjømeskjærgården. En kollega som også hadde GIS-kompetanse ble med for å registrere kulturminnene digitalt, slik at de kunne legges rett inn i kulturminneforvaltningens databaser. I 2018 ble det gjennomført en registrering av et mindre antall øyer og holmer nord i Tjømeskjærgården for å teste ut arbeidsmetoden og på den bakgrunn lage et budsjett for hele arbeidet. Min kollega ble svært syk i 2019, og dermed ble arbeidet utsatt til 2020. Så kom koronapandemien, og kollegaen ble forhindret fra å delta. Med unntak for registreringen på Hui, der Cathrine Stangebye Engebretsen fra Kulturarv deltok, ble årets arbeid derfor gjennomført av undertegnede alene. Ut over bruk av egen båt bisto Øystein Hovde fra Skjærgårdstjenesten med transport en lang dag slik at samtlige øyer, holmer og skjær fra Store Færder i øst, via Tristein og områdene sør og vest for Tjøme nord til Vakersholmen og Vrengensundet ble undersøkt. Til og fra Hui fikk vi sitte på i båten med mannskapet som arbeider på Hui: Vebjørn Vestheim, Andreas Rønning Olsen og Finn Edvin Brøndal. Takk til samtlige! Registreringsarbeidet ble gjennomført med ujevne mellomrom i tidsrommet 9 mai til 30 august 2020. Rapporten ble levert i september 2020. Den er kvalitetssikret av Cathrine Stangebye Engebretsen og Julie Askjem ved Kulturarv.

Registreringen er nyttig for flere parter, ved at man nå vet hvilke kulturminner som finnes i skjærgården og hvor de befinner seg. Vestfold og Telemark fylkeskommune er forvaltningsmyndighet for fredete kulturminner og kulturminner under vann, og rådgiver for kulturminner generelt. Færder kommune har forvaltningsansvaret for nyere tids kulturminner av lokal verdi.

Alle foto er ved Jan Brendalsmo med mindre annet er anført.

Digital kartfesting og innlegging i kulturminneforvaltningens database Askeladden ble utført i samarbeid med Vestfold Telemark fylkeskommune/masterstudent Johanne O. Torheim høsten 2020.

1.2. Sammendrag og innledning

Det ble gjort en rekke funn knyttet til menneskelig aktivitet i skjærgården. Det forekommer en stor andel nyere tids kulturminner, med en overvekt av bygninger og hustufter. Forøvrig har det blitt funnet steingarder, fyr og andre strukturer knyttet til sjøfart, maritimt arbeid og jordbruk i skjærgården. Det ble også registrert enkelte gravrøyser som typologisk har blitt datert til bronsealder - eldre jernalder. Det var en overvekt av nyere tids kulturminner og de fleste har fått datering basert på kartdata eller typologisk tolkning. Totalt ble det registrert 181 nye kulturminner inn i Askeladden-databasen.

Registreringen ble gjennomført ved visuell overflaterregistrering våren 2018, 2019 og 2020. Registreringen ble foretatt via båt eller til fots inne på øyene. Totalt var det tre medvirkende: Jan Brendalsmo som hadde hovedansvaret og var med på alle registreringene, May-Liss Bøe Sollund som var med i 2018 og Cathrine Stangebye Engebretsen som var med i 2020.

Det ble registrert totalt fire automatisk fredete kulturminner innenfor registreringsområdet. Lokalitetene er henholdsvis ID 270987-0, 270991-0, 271091-0 og 271093-0. Alle disse er gravrøyser eller mulige gravrøyser datert bronsealder - sen jernalder.

Skipsvraket etter MS Silvestre ID 113308-1 har ikke fått en ny registrering i denne planen, men det er nevneverdig at skipet vil få fredningsstatus om 4 år.

1.2.1. Innledning

Innledningen omhandler hvilke metoder som blir benyttet ved registreringer av den typen som nå er gjennomført i Tjømeskjærgården. Den tar også opp og forklarer en del begreper som blir benyttet i beskrivelsene. Oppmålingen av grunnmurer og andre større objekter er gjort med tommestokk og er derfor ikke ment å være helt nøyaktige, men målene er tilstrekkelige for et inntrykk av dimensjonene. Derfor er det anført «ca.» foran de fleste lengde- og høydeangivelser. En presis dokumentasjon forutsetter et helt annet registreringsprosjekt.

En registrering går ut på å finne spor etter menneskelig aktivitet i landskapet. Et godt utgangspunkt ved registrering i skjærgården er å kjøre sakte rundt øya eller holmen og se etter spor i sjøkanten. Fortøyningsanordninger, bryggerester og annet som viser at menneskene tidligere har brukt stedet til noe. Deretter er det å gå i land og gjennomføre øya på kryss og tvers: hustufter, rydningsrøyser, steingarder i glovene. Gravrøyser på øyas høyeste punkt. Svaberg med spor etter utminering av stein. Militære installasjoner eldre enn 1940-45. Rester av tidligere fyr. Eldre sjømerker og spor etter steder der disse ble vedlikeholdt. Det hender også at en treffer på noe en ikke tidligere har sett, og som i tillegg ikke så lett lar seg tolke på stedet. Det er flere årsaker til denne registreringen. Kulturminneforvaltningen er avhengig av å vite hvilke kulturminner som finnes i området, og hvor de befinner seg, for å kunne ivareta dem. Lokalbefolkningen har interesse av å få kunnskap om nærmiljøets historie, og for båtfolket og turister kan ha informasjonen om kulturminnene gi en ekstra opplevelsesverdi.

I utgangspunktet består en registrering av eldre kulturminner i å være i stand til å skille kultur fra natur, en kunnskap de fleste arkeologer tilegner seg i sitt yrke. Hva er menneskeskapt i naturen, og hva er resultat av naturlige prosesser: kvartærgeologiske eller botaniske. Samtidig har det i alle årtusener vært et samvirke mellom menneskene og resten av naturen. Når menneskene tar i bruk et område, påvirker denne aktiviteten i større eller mindre grad vegetasjonen og landskapet. Enkelte handlinger skaper større endringer enn andre. Dyrking forutsetter fjerning av steiner i det som skal bli åker, og resultatet er større og mindre steinsamlinger kalt rydningsrøyser. De eldste åkerbrukerne lot røysene bli liggende i åkeren for å magasinere solvarme for å beskytte kornet gjennom vekstperioden. I nyere tid ble røysene lagt til side for åkeren, for deretter gjerne å bli brukt til å bygge steingarder for å hindre beitedyra å gå i åkeren. Etableringen av ei slåttemark medførte færre endringer i landskapet, men i

begge tilfeller påvirket aktivitetene endringer i områdets vegetasjon. På 1800-tallet ser det ut til at syrinbusker ble populært hos de som bodde i skjærgården. I de tilfeller der bosettingen ble forlatt, har det vist seg at et syrinkratt er en god indikasjon på at det finnes ei gammel hustuft inne i krattet. Det samme med et brenneslekratt eller bringebærkratt – inni slike ligger gjerne tufta etter et tidligere fjøs. Generelt vil en finne hustufter der det er lunt og minst mulig vindutsatt, og gjerne i nærheten av ei god havn.

Andre aktiviteter, som fiske eller fangst, etterlater seg langt færre spor – av og til er det kun stedsnavn igjen, som Teinetangen eller Garnskjær. Det å kjølhale ei skute er en større operasjon, men sporene etter handlingen er få. Kjølhalskjær er navnet på en liten holme i Holtekjærkilen. I det trange sundet mellom denne og det største av Langeskjæra er det bare et større antall jernbolter satt ned i svaberga på hver side av sundet som, sammen med navnet, vitner om at stedet tidligere ble brukt til å kjølhale skuter.

1.2.2. Historiske kart

I tillegg til den generelle kunnskapen om hva man skal se etter og hvor det er sannsynlig å støte på eldre kulturminner, finnes det andre hjelpemidler i tillegg til stedsnavn og lokalkunnskap i et område. Mye har skjedd på det digitale området siden registreringen i Nøtterøys skjærgård. Blant annet har Kartverket digitalisert et stort antall historiske kart (<https://www.kartverket.no/Kart/Historiske-kart/>), derunder kart som omfatter hele eller deler av Færders skjærgård. Spesielt nyttig har de av grevskapskartene 1811-1813 for Larvik grevskap vært, som omfatter Tjøme. Ikke bare viser de hvor det da var bosettinger, men de viser i tillegg samtlige større bygninger på stedet og hvordan de var orientert. En annen kartserie er rektangelmålingene over skjærgården fra 1901-1903. Disse er langt mindre presise, og i tillegg viser de bosettinger kun ved trekant- og firkantsymboler. Symbolene skiller mellom gårder (firkant) og andre bosettinger (trekant), hvilke nok tilsvarer strandsittere. Strandsittere var personer og hushold som bosatte seg på leid jord ved sjøen og livnærte seg ofte av forskjellig arbeid knyttet til sjøen.

En gjennomgang av disse kartseriene før registreringsarbeidet var svært nyttig, særlig for større øyer som er svært gjengrodde, som Hui. I tillegg har Kartverket den digitale kart/fotobasen Norgebilder.no, hvor en kan klikke seg inn på samtlige eldre flyfotooptak tilbake til 1938. På den tida var gjengroingen i skjærgården ennå ikke blitt så omfattende, slik at det i mange tilfeller lar seg gjøre å identifisere steingarder og eldre bygningstufter.

I tillegg til historiske kart finnes det mye informasjon i Lorens Bergs bygdebok for Tjøme (1920). Berg utarbeidet bygdebøker for en rekke bygder i Vestfold. Han var en pioner på dette området, ved at han gikk vitenskapelig til verks og benyttet seg av statistikk og tabeller. Han trakk inn skattelister, folketellinger, middelalderbrev og -jordebøker i tillegg til mange andre kilder, noe som gjorde at han kunne beskrive de lange tendensene i historien og dermed skrive kulturhistorie på et solid grunnlag.

1.2.3. Nyttige begreper

En del begreper som brukes i beskrivelsene i rapporten kan være nyttig å bli kjent med før en leser. Leksikondefinisjonen for ordet kistemur er: Mur av mindre, utilthogd stein i mørtel, med ytterflater av finere steinsorter. Vel og bra, men den benyttes også for mur uten mørtel som bindemiddel (tørrmur). Altså en mur lødd opp av to lag større steiner i ytterkant med mindre steiner i mellomrommet, slik at de større steinene utgjør ytter- henholdsvis innerveggen i muren. Denne type mur finnes i bygninger som har kjeller under hele eller deler av bygningen, og det kan være et bolighus eller en låve. I mange tilfeller er det tydelig at slike murer er bygd av lokal forekommende, naturlig dannede bruddstein som er blitt funnet i ei ur. Dette er steiner med skarpe hjørner og som egner seg til å bygge mur med. I de tilfeller der steinene er tydelig bearbejdet, er dette gjerne stein som er minert ut av fast fjell og deretter hogd til mer eller mindre kvadratiske blokker. Dersom slike blokker er hogd flate på alle sider, kalles de kvader. Dersom de kun er grovhogd betegnes de gjerne tuktet. De langt fleste grunnmurene er likevel bygd av (rundslipt) strandstein, stein funnet i åkeren, i moreneavsetninger eller i strandkanten.

Slike steiner er etterlatenskaper fra istida. Noen ganger er slike steiner kløyvd med hammer og meisel for å kunne brukes som byggemateriale. Ved bygging i stein legger man (helst) steinene i jevne skift for å få muren så stabil som mulig. Dette forutsetter steiner av noenlunde lik høyde, og tørrmuring med blokker er derfor den beste løsningen. Dermed blir neste skift med stein liggende stabilt oppå det nederste skiftet. Av og til kan et skift jevnes ut i høyden ved å legge inn mindre steiner for å rette det ut, eller generelt for å tette igjen mindre åpninger. Slike mindre steiner kalles pinningsstein. Enkelte begreper er selvnynsende, som en stein i hodestørrelse. Skrotstein er restmateriale etter utminering i fast fjell – steiner som er blitt funnet ubrukelige for formålet.

2. Registreringsområdet

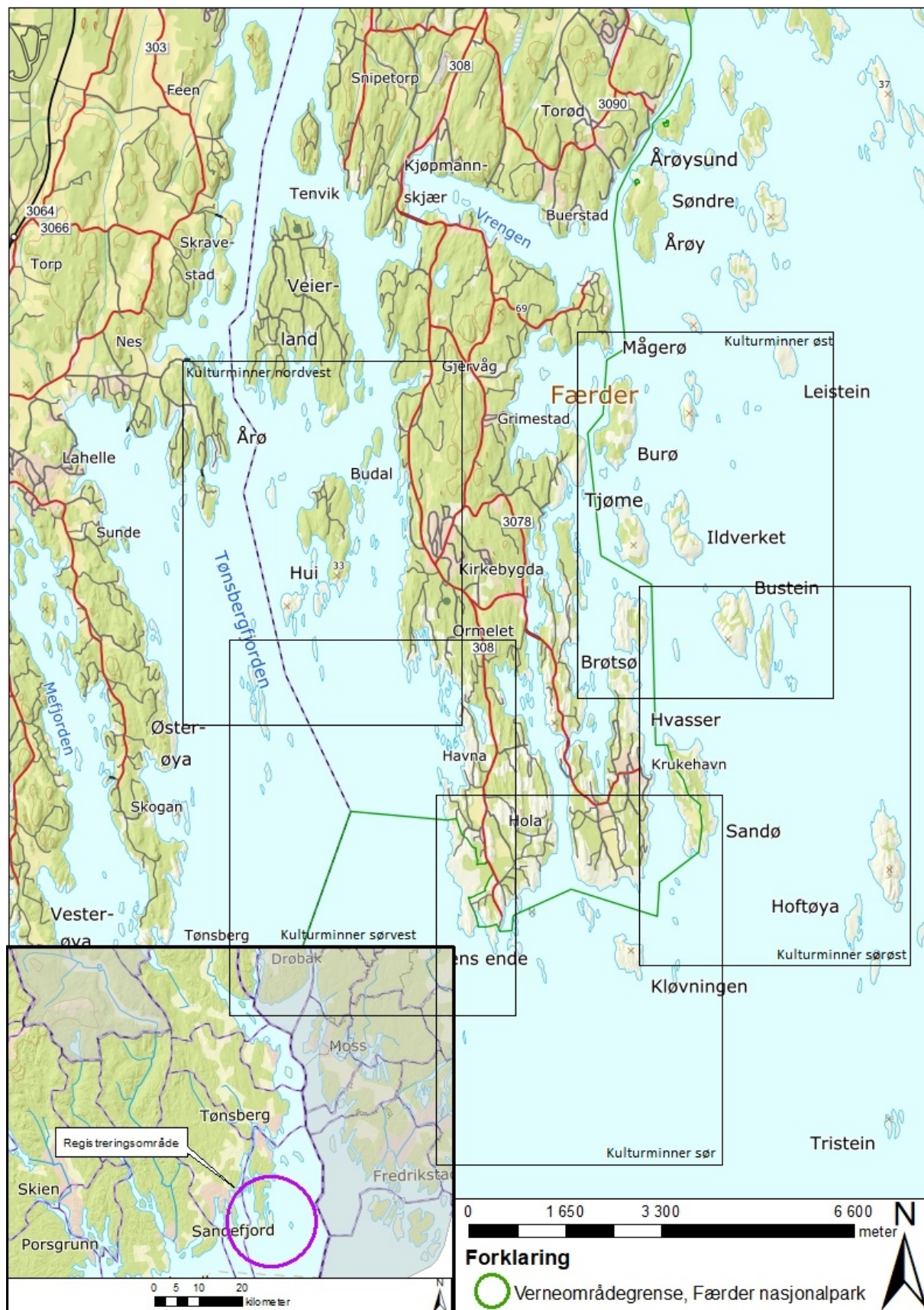
Området ligger i tidligere Tjøme kommune og omfatter store deler av skjærgårdsområdet i Oslofjorden sørøst for Tønsberg. Registreringen omfatter samtlige øyer, skjær og holmer slik at hele nåværende Færder kommunes skjærgård ble registrert. Innbefattet i dette området er Færder nasjonalpark. Føynland, Brøtsø og Hvasser er ikke registrert i denne runden. Området omfatter gårds- og bruksnumrene som er listet opp i tabell 1 under.

Tabell 1. Oversikt over gårds- og bruksnummer, eiendomsnavn og sted.

Gårdsnummer	Bruksnummer	Matrikelgård ¹	Sted/øy	Bruksnavn
216	2	Holtekjær	Froungen	Froungen
224	1	Burø	Burø	Burø
224	2	Burø	Burø	Burø
224	3	Burø	Burø	Burø
224	5	Burø	Burø	Kroken
224	6	Burø	Burø	Bugården
224	8	Burø	Burø	Håholmen
224	9	Burø	Søndre Mostein	Mostein
225	2	Holme	Brøtsø	Søndre Holme
228	3	Brøtsø søndre	Søndre Brøtsø, Krukeskjæra	Uleholmen
235	1	Færder	Tristein	Færder
238	1	Oppegaard	Hvasser	Oppegård
244		Moe	Tjøme	Mo
257	1	Hudø	Hui	Hudø

Figur 1 på neste side viser et kart over Tjømeskjærgården.

¹ Etter matrikelutkastet av 1950, <https://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/stad/matr50>

Figur 1. Kart over Tjømeskjærgården med øyer, holmer og skjær. Firkantene markerer hvor delområdene på de kommende sidene (figur 2-6) er plassert innenfor registreringsområdet.

2.1.1. Kart over de registrerte kulturminnene i Tjøme-skjærgården

På de neste sidene ligger det kart som viser plasseringen av registrerte kulturminner i Tjøme-skjærgården. Hver kulturminnelokalitet er markert med en rune-R. Kartene er delt opp etter hvor i registreringsområdet de ligger.

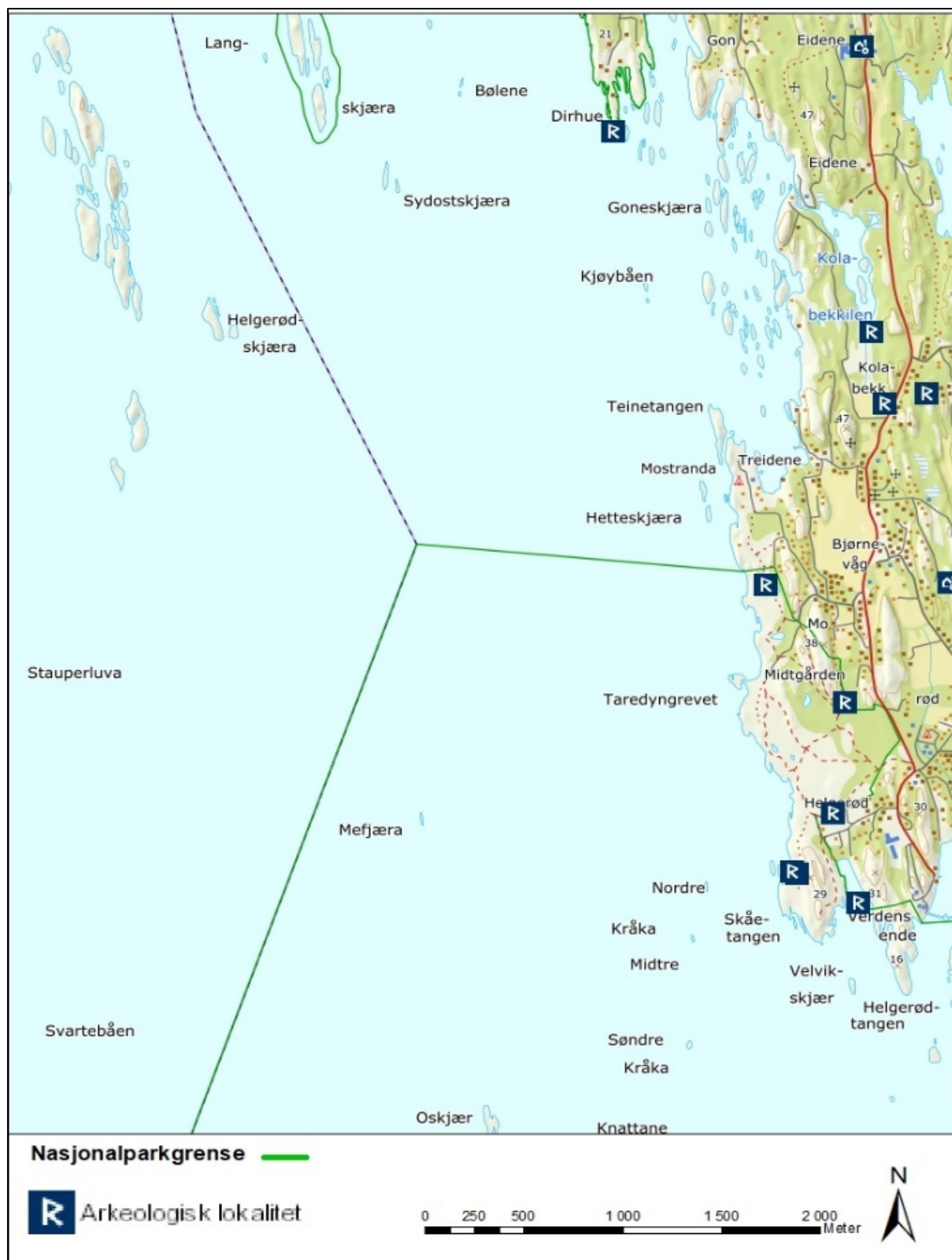
Figur 2. Kulturminner på øyene øst for Tjøme.

Figur 3: Kart kulturminner sørøst.

Figur 4: Kart kulturminner sør.

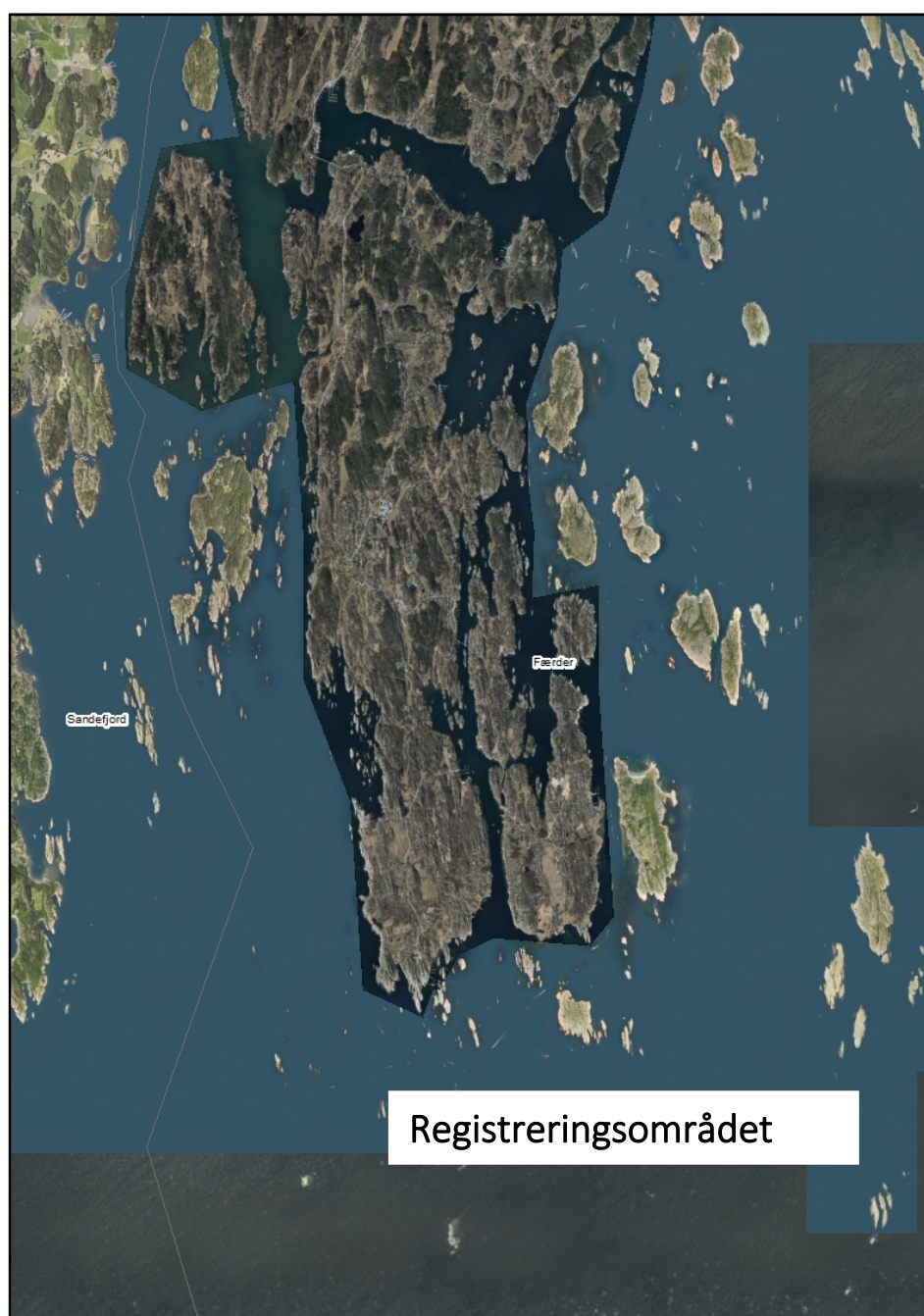
Figur 5: Kart kulturminner sørvest.

Figur 6: Kart kulturminner nordvest.

2.2. Terrenget

Registreringsområdet er for det meste svaberg, øyer og stengrunn. Det er lite dyrket mark, men det forekommer på enkelte av de større øyene på registreringstidspunktet. Det er bygningsmasse på enkelte øyer, men forholdsvis lite innenfor registreringsområdet. Lite forekomst av skog, men moderat med busk, kratt og lave vekster. Området ligger i et typisk kyst-/skjærgårdslandskap. Det er en ujevn mengde inngrep på øyene, der noen har fritidsboliger/bolighus og noen er blankskurte svaberg.

Figur 7: Flyfoto registreringsområdet. Kilde: www.norgebilder.no

2.3. Tidligere registrerte kulturminner

Registreringsområdet og området rundt er preget av dets plassering langs den norske kysten. Det forekommer store samlinger av kulturminner knyttet til skjærgårdslandskapet og det maritime miljøet. Som et vanlig maritimt landskap har det koblinger til båt og industri. Derfor er en del av de registrerte kulturminnene i området og nærområdet tilknyttet dette. Øyene var også et viktig aspekt innen landbruk, og frodige øyer ble brukt til beiter, husdyrhold og bolighus.

Ettersom kysten har vært en viktig del av det norske naturlandskapet over lange perioder kan vi i området finne en rekke kulturminner med ulik datering. Langs hovedfartsårene på sjøen finner vi gjerne gravrøysen fra bronsealder/eldre jernalder (åsrøysen). Disse er plassert høyt i terrenget på flere av øyene som ligger i området rundt og i registreringsområdet. Videre har området vært bebodd av bønder og brukt til dyrket mark og beiter. De som bosatte seg på øyene livberget seg av sjøen på forskjellig vis: de seilte, loset, fisket, jaktet. Der det var områder med jord dyrket de opp disse til siste trevl, skrinne mark og skog ble brukt til beite - selv på de minste holmer og skjær var det litt vegetasjon som husdyr kunne beite på ei uke eller så. Noen drev som bonderedere/-skippere, og flere steder ligger det rester av brygger og festeanordninger for båter og skip. Militæret og Kystverket etablerte seg på flere av øyene.

2.3.1. Kjente kulturminner innenfor og rundt registreringsområdet

Automatisk fredete kulturminner innenfor og rundt registreringsområdet.

Innenfor registreringsområdet er det fra før kjent et stort antall automatisk fredede kulturminner. Det dreier seg en rekke ulike kulturminner knyttet til livet i skjærgården og maritimt arbeid. Ettersom registreringsområdet omfatter et så stort område er det ikke hensiktsmessig å ta med alle registrerte kulturminner. Derfor blir det her nevnt et representativt antall, hovedsakelig fra øyene i området. De oppsummeres kort i tabell 1 under. Det er i all hovedsak funnet skipsvrak, gravrøysen, sjømerker, hustufter og festeanordninger som har blitt funnet innenfor registreringsområdet.

Tabell 2: Oversikt over tidligere registrerte kulturminner i og rundt registreringsområdet.

Askeladden-ID	Type	Vernestatus	Beskrivelse – kursiv er direkte kopi fra Askeladden
103990-1	Skipsvrak	Automatisk fredet	<i>Bark «Flora» av Fredrikstad. Sank 8. desember 1901 i fart fra Bristol til Kristiania med koks.</i>
103996-1	Skipsfunn	Automatisk fredet	<i>Vraket av D/S «Vagn» / «Sigrun» DS Sigrun, ex. Vagn. Dansk handelsskip, torpedert 3. nov. 1940, gikk ned med 20 mann. Bygd i 1904. Merket som heft i sjøkartet</i>
69829-0	Gravfelt	Automatisk fredet	<i>Lokalitet opprinnelig registrert som bestående av to steinlegninger. Kontrollregistrering 2011: Kun enkeltminne nr. 1 ble gjenfunnet. Dette er trolig ikke et gravminne, men kan være en tuft/grop. Minnet er helt overvokst så funksjon kan ikke avgjøres med sikkerhet. Av samme grunn mangler tilstand.</i>
22043-0	Gravrøys	Automatisk feet	<i>På kronen av høydedraget: Rundrøys. Klart markert, bygget av liten og middels stor rundkamp og bruddstein. Forsenkning i toppen Ø-V 3m, N-S 1,5m. Umiddelbart N for denne, oppe på selve røysa er en del stein lagt opp i en rund mur med d 4m, h 0,5m. Ved fotenav fjellet, like V for røysa ligger en del stein utkastet fra denne, N-S 8m, Ø-V 1-2m. Røysa er bevokst med brennesle, bregner og ener D 11m, h 0,7-1,5m.</i>

Andre kulturminner innenfor og rundt registreringsområdet.**Tabell 3: Oversikt over et utvalg av nyere tids kulturminner i og rundt registreringsområdet.**

Askeladden-ID	Type	Vernestatus	Beskrivelse – kursiv er direkte kopi fra Askeladden
113308-1	MS Silvestre	Ikke fredet	<i>Sementbåten "M/S Silvestre" gikk på grunn på vei fra Son til Kragerø i ballast. Vraket ligger delvis på Svartskjærbåen og er synlig over vann. Avmerket på sjøkart.</i>
224283	Sjømerke	Ikke fredet	<i>Varde beliggende på øya Leistein.</i>
86603	Fyrstasjon	Fredet ved vedtak	<i>Fyrstasjon opprettet i 1697 og landets nest eldste fyr.</i>
113292	Skipsvrak	Ukjent	<i>Funn av to vrak</i>
86604	Færder fyrstasjon	Fredet ved vedtak	<i>Færder fyrstasjon på Tristein er et av de store kystfyrene i Norge. Fyrstasjonen ble flyttet fra Store Færder til Lille Færder i 1857. Støpjernstårnet er støpt på Bærums Verk og lykten laget på Nes Jernverk. Bolighusene ble først oppført i 1868. Til sammen består stasjonen av 8 bygninger og 2 landinger. Innenfor fredningsområdet er det foruten bygninger, tufter, landinger og meteorologisk måleutstyr, også vei, hvitmalte tregjerder, rødmalte jernrørgelendere, hage og tyske stillinger fra 2. verdenskrig. Færder fyr er idag en bemannet fyrstasjon der betjeningen også utfører meteorologiske observasjoner.</i>

3. Metodebeskrivelse

Registreringene ble utført ved hjelp av følgende metoder:

3.1. Visuell overflaterregistrering

Visuell overflaterregistrering benyttes for å påvise kulturminner som er synlige på overflaten. Metoden foregår ved søk gjennom terrenget for å påvise f.eks. gravminner, rydningsrøyser, kullgroper, fangstgroper, tufter, steingarder og andre strukturer som er menneskeskapte.

3.2. Innmåling og dokumentasjon

Innmåling av kulturminner på Hui ble gjort med ArcGis Collector programvare på mobiltelefon.

Det ble 22. og 29. mai gjennomført innmålinger av kulturminner med GPS på Hui. Det oppsto enkelte problemer med kartfesting grunnet tett skog og gps punktene kan derfor ha noe avvik.

Hovedmengden av geometri på kulturminnene ble tegnet på skjerm ved hjelp av lidar, historiske kart og flyfoto, og er derfor ikke helt nøyaktig.

Alle kulturminner ble beskrevet og dokumentert gjennom foto og mål.

4. Undersøkelsen

4.1. Gjennomføring

Registreringen ble gjennomført ved visuell overflateregistrering av Jan Brendalmo. Størstedelen av registreringen ble gjort til fots på de ulike øyene, men det ble også foretatt registreringer fra båt.

Enkelte områder ble nedprioritert ettersom vegetasjonen var såpass tett at det var vanskelig å komme seg frem, og det var stedvis umulig å identifisere spor etter menneskelig aktivitet.

Figur 8: Undersøkelse av kulturminne (illustrasjonsbilde).

5. Resultater og tolkninger

De aller fleste kulturminnene som ble registrert er fra tiden ca. 1600-ca. 1900. Enkelte er fra de første tiårene av 1900-tallet. Noen høyst få er fra førkristen tid. Det er flere årsaker til denne registreringen. Kulturminneforvaltningen er avhengig av å vite hvilke kulturminner som finnes i området, og hvor de befinner seg, for å kunne ivareta dem. Lokalbefolkningen har interesse av å få kunnskap om nærmiljøets historie, og for båtfolket og turister kan ha informasjonen om kulturminnene gi en ekstra opplevelsesverdi.

5.1. Automatisk fredete kulturminner, og uavklarte

Det er registrert to automatisk fredete kulturminner samt fire uavklarte kulturminner i registreringsområdet. De uavklarte er en samling bautasteiner på Sandø, ID 271310-0 og 271312-0. Disse har fått en uavklart datering da dette er et kulturminne som opptrer i ulike tidsrom. Derfor har de heller ikke fått status som automatisk fredet. I tillegg er det to mulige «remonterte» gravrøysen, ID 270991-0 på Søndre Mostein og ID 271090-0 på Burø. Det kan ikke sies sikkert at disse opprinnelig er gravrøysen, og får dermed status som uavklart.

Det ble registrert fire gravrøysen innen registreringsområdet. To av dem har fått status som automatisk fredet. De to andre er trolig rester av gravrøysen der noen har brukt steinene til å bygge en varde, og der røysas opprinnelige sted foreløpig ikke har latt seg påvise.

Leistein: Gravrøys ID 270987-0

I varden (ID 224283-0), samt innimellom skrotsteinene rundt den, ligger en del rundslipt strandstein, jevnt over i hodestørrelse (se fig. 16). Disse kan ikke være avsatt i dette flate og blankskurte området på toppen av øya under istida, men må være bragt hit. Forklaringen ligger i et område med grastorv inntil og nord for varden. Dette har en noe uklar form, tilnærmet sirkelformet med en diameter på 4,5 m. Under torva er det et gruslag blandet med små, rundslipte steiner. Noe av grusen har tydelig preg av å ha vært utsatt for sterk varme, som fra et kraftig bål. Området utgjør med stor grad av sannsynlighet de siste rester av ei tidligere gravrøys, der røysas steiner i det store og hele er blitt benyttet til å bygge varden. Den varmepåvirkede grusen tyder på at avdøde er blitt brent som ledd i gravleggingsseremonien.

Burø: Gravrøys ID 271091-0

Det høyeste punktet på Burø er en ås nordøst på øya som måler 44 moh. Der er det et trigonometrisk punkt. 6 m nord for dette, midt under ei lav furu, ligger bunnlaget av ei gravrøys fra bronsealder-eldre jernalder (se fig. 33). Røysa var bygd av bruddstein lagt på svaberget. Den har trolig vært avgrenset ved en fotkjede (de ytterste steinene) av lange og flate blokker. Diameteren er ca. 5 m, høyde i nåværende tilstand er 0,2 m. I vestkant, inntil røysa, ligger en ca. 1 m høy varde. Den er bygd av resten av røysa. Steinene i varden var svært mosegrodde, hvilket indikerer at de stammer fra gravrøysa.

Søndre Mostein: Mulig «remontert» gravrøys ID 270991-0

Nær øyas høyeste punkt mot sør, inntil en bratt skråning ned mot øst, ligger ei røys bygd av i all hovedsak rødlig, lokal bruddstein (se fig. 17). Bergarten er ikke stedegnen her på toppen, men den finnes i ganger innsprengt i hovedbergarten rundt om på både Nordre og Søndre Mostein. Røysas diameter 3-4 m, høyde 1,4 m. Steinene er svært mosegrodde, både de som ligger ytterst og de som ligger inne i røysa. Dette viser at røysa er gammel, eller snarere viser det at denne røysa er bygd av stein som før den ble bygd hadde ligget i ei annen og eldre røys. Til tross for at det nesten ikke finnes rundslipt strandstein i røysa, er det ikke usannsynlig at steinene kan stamme fra en ødelagt gravrøys. Lengre tids leiting i området for å kunne identifisere bunnlaget på ei ødelagt gravrøys ga ikke positive resultater.

Burø: Sannsynlig «remontert» gravrøys ID 271093-0.

På den høyeste åsen sør på Burø, 42 moh, står det en 2,5 m høy varde (se fig. 34). Den har en omkrets på 1,0x1,6 m og er bygd oppe på ei stor steinblokk. Byggematerialet består stort sett av mindre steinflak av en type det finnes mye av øverst på denne åsen. Steinene er sterkt mosegrodde, noe som er et tegn på at varden mest sannsynlig er bygd av steinene fra ei gravrøys fra bronsealder-eldre jernalder. Det lot seg ikke gjøre å identifisere bunlaget etter den sannsynlige gravrøysa.

5.2. Andre kulturminner – øy for øy

5.2.1. Reiareen

Reiareen er ei glattskurt øy med små innslag av grastorv og enkelte løvkratt. De høyeste knausene er rundt 10 moh. og ligger i nordvest og sørøst. Samtlige spor etter eldre menneskelig aktivitet befinner seg på sørøstspissen av øya. Reiareen er bnr. 39 under gnr. 212 Mågerø. Mågerø er en gård, der eldste omtale er i 1575 (Berg 1920:341). På gårdens grunn, på høyeste punkt i øst, ble det i 1917 gjort forberedelser til å etablere et kystfort på stedet. I 1933 startet arbeidet, og i 1939 sto Mågerø fort ferdig. Sammen med Bolærne og Rauøy fort, skulle Mågerø fort forsvare innseilingen til Oslo og Karljohansvern i Horten. Men militæret hadde vært tilstede i skjærgården langt tidligere, blant annet på Reiareen. Blant annet monterte det norske krigsmerkevesenet ca. 1900 installasjoner på øya for å beskytte de militære basene Håøya og Melsomvik i tilfelle krig mellom Norge og Sverige. Jernstakene eller jernboltene som ble boret ned i fjellet skulle kunne påfestes store trelemmer, malt i hvitt og rødt. Antall staker indikerte antallet lemmer og også siktavstanden fra innløpende fartøy. Jernstakene var tenkt som grunnlag for vintermerking av leden. Hvis et angrep kom om sommeren, fikk man nøye seg med merker av ulik form, malt på fjellet i skjærgården (Dyrhaug 2009). Et annet kulturminne kan kanskje også knyttes til denne perioden, eller til krigene 1914-18 eller 1940-45, i så fall som noe man festet et tyngre skytevåpen (en mindre kanon?) til for å motvirke rekylen. Et antall kraftige bolter satt ned i fjellet hører trolig også til en av disse periodene.

Jernstenger ID 271122-0

Fire tettstilte jernstenger er montert på rekke, hvorav den ene er bortrustet. Samtlige hull er boret i fast fjell. Diameter på de gjenværende stengene (fra nordøst mot sørvest) er 5 cm, 6 cm, 6 cm. Høyde 1,07 m, 1,07 m, 1,04 m, 0,05 m. Avstand ytterkant til ytterkant er 2,4 m. Innbyrdes avstand mellom stengene er 0,7 m. Konstruksjonen henvender seg ut mot sørøst, mot Oslofjorden. Tilsvarende konstruksjon er tidligere registret på sørspissen av Søndre Årøy, og er der noe feilaktig beskrevet som «siktemerke» (Brendalmo 1993).

Figur 9: Jernstenger Reiareen ID 271122-0.

Jernbolter med «nebb» ID 271445-0

Fire tettstilte jernbolter m/hode («nebb»), støpt fast i framkant / sørøstenden av en støpt plating med dimensjonen 2 x 2,3 m. Boltene har kvadratisk stamme på 5 x 5 cm, høyde er 45 cm, og lengden på «nebbet» er 12 cm. Støpen har den karakteren en gjerne finner i tyske anlegg fra 1940-45: mye sand (strandsand) og lite sement. Konstruksjonen henvender seg mot østsørøst, mot Oslofjorden.

Figur 10: Jernbolter med «nebb» ID 271445-0.

Jernbolter ID 271446-0

Tre tettstilte jernbolter med sekskantet hode, støpt fast i betong i bergsprekk. Boltenes diameter 6 cm, hode 8 x 8 cm med tykkelse 3 cm, høyde (fra nordvest mot sørøst) 17 cm, 18 cm, 16 cm. Funksjon usikker, trolig fortøyningsanordning for skip, i og med at det er temmelig dypt rett utenfor (7-10 m). Drøye 10 meter mot øst står en jernbolt med høyde 18 cm, identisk i utseende og konstruksjon som de ovennevnte boltene og hører mest sannsynlig sammen med disse.

Figur 11: Jernbolter ID 271446-0.

6.2.2 Leistein

Leistein er ei temmelig blankskurt øy uten skog, kun en lav krattskog av løvverk og einer i et lavere, nord-sør gående drag med ei ur av morenestein på øyas østre del. Øyas høyeste punkt er 28 moh. To av de tre eldre kulturminnene på Leistein, og som utgjør de eneste dokumenterte spor etter eldre menneskelig aktivitet på øya, befinner seg på dens sørvestre odde, det tredje finnes på øyas høyeste punkt. Noe som ikke ble gjenfunnet er en tykk kabel som tidligere har stukket opp av det steinete strandpartiet helt nordvest på øya. Trolig har denne kablen, som fortsatte ned i sjøen i vest i retning det militære anlegget på Mågerø, hatt en funksjon i forbindelse med militære aktiviteter. Sannsynligvis er den blitt fjernet da Forsvaret ryddet opp etter vedtaket i 2012 om nedlegging av Luftforsvarets stasjon Mågerø. Leistein er bnr. 120 under gnr. 212 Mågerø.

Eldre fyrårn ID 270985-1

På sørvestspissen av Leistein ligger restene av fundament for et tidligere fyr. Konstruksjonen er noe utrast som følge av høststormer og høye bølger. Fundamentet har rektangulær grunnplan som er lett avrundet mot sør. Den er 2,8 x 2,8 m (total lengde m/bue 3,3 m). Høyden har vært 1,7 m, men den er redusert til 1,0 m i nordre del. I nord er det en lett oppover skrånende rampe med noe utrast stein oppå. Dens lengde er 1,5 m, bredden 1,25 m, høyden inntil 0,5 m nærmest selve konstruksjonen. Konstruksjonen er bygd av lokalt utminerte steinblokker, den største 1,25 x 0,6 x 0,7 m. På fundamentets opprinnelige overflate mot sør stikker det opp to jernbolter, trolig del av festeanordningen for selve fyrårnet. Deres diameter er 3 cm, høyde 30 cm. Boltene har rester av et «øye» øverst, der øverste del er rustet bort eller blitt ødelagt under fjerningen av fyrårnet. 12 jernbolter er boret ned i svaberget inntil/rundt steinkonstruksjonen for å sikre mot utglidning. Boltenes diameter er 2 cm, høyde 12 cm. Innbyrdes avstand mellom boltene er fra 0,3 m til 1,0 m.

Figur 12: Eldre fyrårn ID 270985-1.

Vedlikeholdsbu ID 270985-2

25 m nord for fundamentet for det tidligere fyret står ei bu som trolig har vært brukt for oppbevaring av utstyr til vedlikehold av det tidligere fyret (ID 270985-0). Den er en utvendig panelt reisverksbygning med saltak og med kvadratisk grunnplan (2,6 x 2,6 m). Høyde opp til takskjegg er 2,1 m. Taket består av horisontale bord, og der 2-3 bord er fjernet slik at det er hull i taket. Bygningen er reist på et fundament av utminert stein i tre skift. Bygningen er opprinnelig rødmalt men nå svært avflasset. Mot nord er det ei dør i samme materiale som veggene, og som innvendig er malt rosa. Den har to lukkeanordninger med haspe for hengelås. Til venstre for døra (mot øst) er det et lite vindu høyt opp på veggen.

Figur 13: Vedlikeholdsbu ID 270985-2.

Sjømerke ID 224283-0

Oppmurt på øyas høyeste punkt står en varde av stein. På et kart fra 1812 er denne varden trolig avmerket: på øyas høyeste punkt er det et svart prikk, og over denne er det tegnet inn en pyramide av stein – rimeligvis et symbol for denne type sjømerke. Leistein varde ble bygd i 1858, og den er med sin noe spesielle form et karakteristisk landkjenningsmerke for østre innseiling til Tønsberg, samt for innseilingen til Vrengen fra øst og nord. Leistein varde har en karakteristisk og sjelden form, og den har ikke gjennomgått vesentlige forandringer siden den ble bygd for 150 år siden. Den har stor grad av autentisitet, og den er foreslått vernet i verneklasse II (Kystverkets landsverneplan for maritim infrastruktur).

Varden er bygd av i all hovedsak utminert stein, og den er hvitmalt. Bruddet for uttak av stein ligger 2 m sør for varden. Det omfatter et område på om lag 4 x 5 m og er dekket av krypeiner. Varden har sirkelformet grunnplan som er litt bredere nederst enn øverst. Diameteren nederst er ca. 3 m. På toppen ligger et lag med utkragende heller (tykkelse 12 cm) som beskyttelse for muren under. Opp til disse hellene er varden 2,5 m høy. Over hellene har varden en kvadratisk avslutning av stein i ett til to

skift, 0,9 x 0,9 m i omkrets og 0,4 m høy. Rundt bruddet samt på vardens nordside ligger mindre hauger med skrotstein.

Figur 14: Varde ID 224283-0 og gravrøys ID 27987-0.

Gravrøys ID 270987-0

I varden (ID 224283-0), samt innimellom skrotsteinene rundt den, ligger en del rundslipt strandstein, jevnt over i hodestørrelse. Disse kan ikke være avsatt i dette flate og blankskurte området på toppen av øya under istida, men må være bragt hit. Forklaringen ligger i et område med grastorv inntil og nord for varden. Dette har en noe uklar form, tilnærmet sirkelformet med en diameter på 4,5 m. Under torva er det et gruslag blandet med små, rundslipte steiner. Noe av grusen har tydelig preg av å ha vært utsatt for sterk varme, som fra et kraftig bål. Området utgjør med stor grad av sannsynlighet de siste rester av ei tidligere gravrøys, der røysas steiner i det store og hele er blitt benyttet til å bygge varden. Den varmepåvirkede grusen kan kanskje tyde på at avdøde er blitt brent som ledd i gravleggingsseremonien, men dette er usikkert.

5.2.2. Nordre Mostein

Nordre Mostein er ei mindre øy. Den består av glattslipte svaberg med enkelte innslag av gresstorv og lavt løvkraut, og den er nær todelt. Største høyde er 15 moh. Det eneste spor etter eldre menneskelig aktivitet er fundamentet etter en bygning som ble benyttet til vedlikehold av seilingsmerker, lokalt kalt «Kostehuset» (ID 270987-0). Kost var en folkelig betegnelse på et flytende sjømerke som besto av en flytestake eller en bøyestake. Bakgrunnen for navnet var at denne type sjømerker var utstyrt med en bjerkelime (kost) som toppmerke. Det er uvisst når bygningen ble reist, men den ble trolig revet på 1960- eller tidlig på 1970-tallet. Tidligere ble slikt vedlikehold gjennomført på nordenden av Håholmen i Holtekjærkilen (se denne). Nordre Mostein er bnr. 3 under gnr. 224 Burø. Også i 1835 lå Mostein under Burø (Berg 1920:390).

Vedlikeholdsbygning ID 270987-0

Det som ligger igjen etter «Kostehuset» er det støpte fundamentet for bygningen, med jernbaneskiner for opphaling av sjømerker samt bryggeanlegg. Bygningen er lagt i ei naturlig glove, men noe av svaberget er i tillegg sprengt bort for å gi plass til den i bredden. Målt fra et flyfoto fra 1938 hadde bygningen en størrelse på ca. 14x10 m (140m²). Den ser ut til å ha vært delt i (minst) to adskilte

rom. Det største rommet har vært i vest (12,3 x 6,25 m innvendig), med et mindre, langsmalt rom i øst (12,3 x 1,9 m). I den østre halvdel av det store rommet utgjør syv støpte «klosser» (0,3 x 0,3 m) fundament enten for en skillevegg eller som støtte for takkonstruksjonen. «Klossene» har jernbolter for feste av trekonstruksjonen som har hvilt på dem. Deres overkant er noen cm lavere enn overkant av yttermurene i det store rommets fundament mot vest, nord og øst. Også i bygningens grunnmur mot vest er det jernbolter for feste av trekonstruksjonen, fem i alt. Fundamentet for ytterveggen for det langsmale rommet i øst er i det store og hele nedbrutt av bølgene, men trolig har grunnmurens overkant også her vært i samme høyde som for resten av grunnmurene.

Foran bygningen og delvis ut i sjøen i sørvest løper en støpt rampe eller slipp. Denne er nå 14 m lang og 3 m bred. Den har vært lenger, men bølger har ødelagt den ytterste delen. Fra bygningens nordende, gjennom rommet og ut over slippet og ut i sjøen, løper to parallelle jernbaneskinner i en samlet lengde på (minst) 32 m. Bredden mellom skinnene (midt på) er 0,75 m. Inne i det store rommet, øst for «klossene», løper to parallelle trebjelker (16 x 14 cm) i hele bygningens lengde og ut av den i sør. Avstanden mellom bjelkene er ca. 1 m. Den ene bjelken er 15 m lang. Den andre er kun 12 m, idet resten er borte. Bjelkene er boltet fast i golvet. Om bjelkene har hatt en funksjon tilsvarende jernbaneskinne, eller noe annet, er uvisst. Sør for bygningen, inntil og øst for jernbaneskinne, er det en støpt platting 3 m bred og 8 m lang. Som en utvidelse av denne mot øst har det vært støpt ei brygge på toppen av utsprengt stein. Bølger har ødelagt det aller meste av den, og den er nå kun 3 m på det breieste.

Figur 15: Nordre Mostein. Restene etter "Kostehuset". Bygningsfundament, slipp og bryggeanlegg ID 270990-0. Søndre Mostein i bakgrunnen til høyre.

5.2.3. Søndre Mostein

Søndre Mostein er ei relativt sett høy øy, bratt på alle sider, og største høyde er 45 moh. Kun i ei nord-sør gående glove på øyas vestside er det en del forblåste trær, og ellers er det spredt vegetasjon av busker, einer og skrinne furuer i sprekker i fjellet. Det eneste spor etter eldre menneskelig aktivitet er ei uryddig lødd røys nær øyas høyeste punkt. Søndre Mostein er bnr. 9 under gnr. 224 Burø. Også i 1835 lå Mostein under Burø (Berg 1920:390).

Mulig «remontert» gravrøys ID 270991-0, ikke automatisk fredet

Nær øyas høyeste punkt mot sør, inntil en bratt skråning ned mot øst, ligger ei røys bygd av i all hovedsak rødlig, lokal bruddstein. Bergarten er ikke stedegnen her på toppen, men den finnes i ganger innsprengt i hovedbergarten rundt om på både Nordre og Søndre Mostein. Røysas diameter 3-4 m, høyde 1,4 m. Steinene er svært mosegrodde, både de som ligger ytterst og de som ligger inne i røysa. Dette viser at røysa er gammel, eller snarere viser det at denne røysa er bygd av stein som før den ble bygd hadde ligget i ei annen og eldre røys. Til tross for at det nesten ikke finnes rundslipt strandstein i røysa, er det ikke usannsynlig at steinene kan stamme fra en ødelagt gravrøys. Lengre tids leiting i området for å kunne identifisere bunnlaget på ei ødelagt gravrøys ga ikke positive resultater.

Ettersom denne er noe usikker, er vernestatus satt til «Uavklart» i Askeladden.

Figur 16: Mulig remontert gravrøys ID 270991-0.

5.2.4. Burø

Burø er ei relativt stor øy. Den er, som de aller fleste andre øyer i Færder kommunes skjærgård, langstrakt i retning nord-sør, hvilket representerer hovedretningen for iskappas bevegelse mot sør i dette området. Mens Søndre Mostein er 650 m lang, og Leistein 670 m, er Burø 1,66 km lang. Langs vestsida av øya fra Søndrebukta i sørsørvest til Burøodden i nordnordøst strekker det seg et dekke av morenemasser, leire og sand. I nordre halvdel av dette vokser det mye stor skog, men det ser ut til at det her enten er grunt jordsmonn eller det er stedvis svært fuktig. Øst for dette området er det stort sett bart fjell ispedd lavere vegetasjon der bergsprekkene gir livsgrunnlag. Midt på øyas vestsida vider dette området seg ut og gir grunnlag for et gårdsbruk. I tillegg går en dyrkbar arm fra Søndrebukta mot nord.

I sørenden av dyrkingsområdet midt på øya ligger tunet til (gnr. 224/6) Bugården. I 1835 lå Nordre og Søndre Mostein under Burø (Berg 1920:390), noe de fortsatt gjør (gnr. 224/3 hhv. 224/9). Navnet Burø (*Buðarøy*, øya med buene) viser til ei øy med midlertidig bosetning. Eldste omtale av fast bosetning er i 1528 (Berg 1920:387f). Det faktum at det var fastboende der på denne tida, kort etter at folketallet i Norge i 1521-22 skal ha vært på det laveste etter Svartedauden, viser at det nok har vært folk der ute også i middelalderen. En mulighet er at den eldste faste bosetningen på Burø ble etablert på slutten av vikingtida eller tidlig i middelalderen under den store befolkningsøkningen, og at det før vikingtida

kan ha stått noen buer der ute og at øya da ble brukt til fehavn. De eldste opplysningene om hva gården produserte er fra 1667. Da hadde brukerne fire kyr, ett ungfø og fire sauer, det ble kjørt inn 14 lass høy, og de sådde ei tønne korn. Skogen var stort sett uthogd, det var knapt med ved, det var ikke mer jord å rydde, og gården manglet humlehage. I 1800 var det blitt to oppsittere på øya, og bygningsmassen ble beskrevet som følger: «Abraham Haraldssøns framhus er en tømret tohøgdes bygning; anden etage nylig paabygd, hele huset nylig klædd; panelt indvendig; under en stue, kammers og kjøkken; anden etage ikke indredd; uthusene daarlige. Per's framhus er av tømmer, én etage, bordkledd; stue, kammers, kjøkken» (Berg 1920:388). «Per's framhus» viser nok til den andre eldre eiendommen på øya, en tunbebyggelse 150 m sørvest for Bugården, innerst i Søndrebukta.

Bnr. 6 Bugården, ID 271086

Selve tunet består i dag av hovedhus, låve, syv andre bygninger samt brønnhus. 70 m sør for hovedhuset, ved en kunstig dam (vannreservoar) ID 271086-8, ligger et pumpehus.

Figur 17: Gården Bugården, ID 271086. I bildets bakkant til venstre ses den moderne låven og til høyre den eldre og nå omgjorte låven, samt nordre del av innmarka sett fra nord.

Innmarka er avgrenset i øst ved en kraftig steingard (ID 271447-0) som løper i østlig retning fra ei brygge i nord, før den bøyer skarpt mot sør og følger grensa mellom kanten av åsen i øst og åkermarka i vest. Fram til 50 m øst for låven er steingarden bygd i full høyde, deretter fortsetter den videre sørover i form av enkeltsteiner, store heller eller små grupper av steiner til 17 m nord for et pumpehus, hvor den brekker i rett vinkel mot vest og stanser rett før et svaberg. Steingarden er bygd av både bruddstein og strandslipt stein (åkerstein?) i inntil syv skift. Stedvis er den bygd som kistemur, andre steder av enkeltsteiner i form av store, reiste heller, men i det store og hele består den av to lag steiner i bredden, men uten grus i midten. Største høyde er 1,2 m, største bredde 1 m. Store deler av steingarden er hva en lokalt ville kalle «svenskegard», altså at den er blitt lødd av svenske arbeidere fra Båhuslen.

Et utsnitt av steingarden vises i figur 18 på neste side.

Figur 18: Steingard øst for innmarka ID 271447-0.

Rundt gårdstunet er det flere steingarder, bl.a. rundt hovedbygningens hage. Det ble ikke observert rydningsrøyser i tilknytning til innmarka på bnr. 6, trolig fordi all rydningsstein er blitt benyttet til bygging av de mange og store steingardene.

Figur 19: Steingarden rundt hovedbygningens hage ID 271448-0.

Figur 20: Steingard øst for et av tunets yngre bolighus ID 271449-0.

Figur 21: Steingard sørover fra gårdstunet mot Søndrebukta, samt gårdens brønnhus. Denne type steingard er lavere og smalere enn de som skiller innmark og beite, og dens primære formål var å tette igjen åpninger i og mellom svabergene rundt tunet ID 271450-0.

Eldre bygninger på Bugården

Her gis en beskrivelse av hver enkelt av de gamle bygningene i tunet på Bugården. Betegnelsen følger den offisielle (Norgeskart.no), som omfatter alle de nåværende bygninger på Burø, og som går fra 1 og oppover. Det laveste nummer er sør på øya. Grunnmurene er av en eldre type, og i flere tilfeller kan reisverket eller tømmeret være originalt.

Bygning 11-12B, ID 271086-1, -2, -3 og -4

Tunet består i dag av en rekke bygninger, hvorav tre nok utgjør det eldste tunet (bygning 11, 12 og en som ikke er nummerert, men her betegnet 12B). Hovedhuset (bygning 11) er en rektangulær, hvitmalt bygning med hovedretning nord-sør. Grunnmuren er bygd i kistemur av bruddstein i svært varierende

størrelse, mye pinningsstein, og sement i fugene. Bygningen har kjeller under hele, og på østsida er det en kjellerlem. Huset står i et terreng som heller svakt mot nord, og her har muren 3-4 skift. Mot nord er det to relativt høye vinduer i grunnmuren. Bygningen har de ytre målene ca. 11,9x9,8 m (116,6m²).

Figur 22: Bygning 11, hovedhuset ID 271086-1. Sett fra nordøst.

6 m øst for hovedhuset står et gammeldags pyramideformet brønnhus med de utvendige målene 2,3x2,0 m.

Figur 23: Pyramideformet brønnhus, ID 271086-2.

Ca. 20 m nordvest for hovedhuset står et rødmalt hus (bygning 12) ID 271086-4 som nok tidligere har vært gårdens driftsbygning. Den har rektangulær grunnplan og hovedretning nord-sør. Grunnmuren er kistemur bygd av bruddstein i alle størrelser og dermed uten jevne skift. Bygningen er reist inntil og delvis opp over et lett skrånende svaberg, slik at det er enkelt tilgang fra vestsida inn til etasjen over murkjelleren. I denne er det to dører mot øst, den ene i dobbel bredde. Bygningen har de ytre målene ca. 11,4x6,5 m (74,1m²).

Figur 24: Bygning 12, trolig den eldre driftsbygningen, ID 271086-4. Sett fra øst.

6 m sør for den tidligere driftsbygningen står en bygning med rektangulært grunnplan og som kan ha vært en kjeller for oppbevaring av matvarer ID 271086-5, da den er bygd delvis ned i bakken og inn mot svaberget i bakkant. Kjelleren har full ståhøyde. Som den står i dag har den kun saltak rett på muren, hvor det blir et lavt trev til lagerplass. Grunnmuren er bygd av bruddstein i varierende størrelser og med ujevne skift. Den er trolig bygd som kistemur. Bygningen har hovedretning øst-vest med de ytre målene ca. 5,7x4,8 m (27,4m²). Bygningen er unummerert og er her gitt nummer 12B.

Figur 25 Bygning 12B, trolig en tidligere kjeller ID 271086-3. Sett fra østnordøst.

Bygning 9, ID 271086-6

25 m sørvest for hovedhuset (bygning 11 ID 271086-1) står en rødmalt, rektangulær toetasjes bygning med hovedretning nord-sør (bygning 9). Den er neppe en funksjonell del av det gamle gårdstunet, selv om en steingard som flukter med dens sørvegg lukker bygningen inne i tunet. Grunnmuren er bygd av stort sett bruddstein, men også noe strandstein og med sement i fugene. Det kan se ut til at bygningen på et tidspunkt er blitt forlenget mot nord med ca. 2,5 m. Den sannsynlig eldre bygningsdelen har de ytre målene ca. 8,5x6,4 m (54,4m²). 20 m sør for huset er et saltak (2,0x2,4m) bygd over en brønn ID 271086-7. At det til bygningen hører egen brønn antyder at den har en viss alder, og den vises da også på flyfoto fra 1938. Mest trolig er den en eldre sommerbolig.

Figur 26: Sørveggen av bygning 9, ID 271086-6 og steingarden og grinda som danner grense mot utmarka i sør. Sett fra østsørøst.

Steingard ID 271452-0

Steingarden til venstre i bildet over løper videre mot sør og danner grense mot bruket Kroken i Søndrebukta på øya. Grensa veksler her som på så mange av de større øyene mellom å bestå av bratte fjellvegger og kortere eller lengre stykker steingard der det er kløfter eller flatt terreng. Steingarden vist her munner ut i Søndrebukta 40 m sørøst for det eldre bolighuset på Kroken.

Figur 27: Grensegjerdet i sør mellom Bugården og Kroken, ID 271452-0.

Bnr. 5 Kroken, ID 271084

Dette er muligens den bosettingen på Burø som det refereres til i 1800, da det var to oppsittere på øya: «Per's framhus er av tømmer, én etage, bordkledd; stue, kammers, kjøkken» (Berg 1920:388). Denne bygningen ligger 150 m sørvest for Bugården, innerst i Søndrebukta. Eiendommen er ifølge steingardene liten i utstrekning, og trolig huset den opprinnelig en strandsitter som hadde levebrødet av sjøen. Eiendommen avgrenses i nord ved en steingard (ID 271449-0) i retning øst-vest fra et bratt svaberg øst for den nord-sør gående hovedstien på øya og til et svaberg i vest. Steingarden består av større enkeltsteiner på rekke, og inntil svaberget i øst er det ei grind. Her, som også oppe på Bugården, består portstolpene av store enkeltsteiner reist på høykant, gjerne litt høyere enn selve steingarden.

Figur 28: Steingard som danner skille i nord mellom Kroken og Bugården. ID 271449-0.

Bygning 14, ID 271084-5

Av de eldre bygningene på Kroken står i dag kun én igjen: bygning 14, ID 271084-5. Denne er en gulmalt bygning med lengderetning øst-vest. Den er påbygd mot nord. Grunnmuren i den eldre del av bygningen er i kistemur bygd av tuktet kvader, og huset har trolig kjeller under hele. Bygningen ligger i et terreng som skråner ned mot sjøen, og over bakkenivå på sørsida har muren tre skift. Den har de ytre mål ca. 7,3x6,5 m (47,5m²). Om lag midt på sørsida er en kjellerlem.

Figur 29: Det eldre bolighuset sett fra sørøst, ID 271084-5.

Grunnmur ID 271084-1

I ei smalere, parallell glove ca. 40 m vest for bygning 14 ligger grunnmurene etter hva som nok har vært en driftsbygning. Den har hovedretning øst-vest og er bygd i kistemur av stor brudde stein som trolig er utminert. Den har kjeller under hele. De ytre mål er ca. 8,6x7,2 m (62m²). Murene er stedvis mye utraste. Ut fra flyfoto fra 1938 kan det se ut til at inngang til kjelleren har vært på nordsida, inntil det nordøstre hjørnet.

Figur 30: 40m vest for bolighuset ligger ei tuft etter det som mest trolig har vært driftsbygning for bruket Kroken ID 271084-1. Sett fra øst.

Brønner: ID 271084-2, 271084-3, 271084-4

Det er flere brønner i området rundt bygning 14. Ca. 15 m nord for det eldre bolighuset er det et sementlokk som trolig skjuler en brønn. 15 hhv. 20 m sør for huset ligger hva som er en – muligens to – brønner. 20 m nord for tufta etter driftsbygningen ligger hva som nå er ei grop i bakken, men som tidligere kan ha vært en brønn eller kanskje heller et vannsig til bruk for beitedyra.

Figur 31: Grop etter hva som kan ha vært en brønn.

Gravrøys ID 271091-0

Det høyeste punktet på Burø er en ås nordøst på øya som måler 44 moh. Der er det et trigonometrisk punkt. 6 m nord for dette, midt under ei lav furu, ligger bunnlaget av ei gravrøys fra bronsealder-eldre jernalder. Røysa var bygd av bruddstein lagt på svaberget. Den har trolig vært avgrenset ved en fotkjede (de ytterste steinene) av lange og flate blokker. Diameteren er ca. 5 m, høyde i nåværende tilstand er 0,2 m. I vestkant, inntil røysa, ligger en ca. 1 m høy varde. Den er bygd av resten av røysa. Steinene i varden var svært mosegrodde, hvilket viser at de stammer fra gravrøysa.

Foto i figur 32 på neste side.

Figur 32: Midt i bildet, under og rundt furua, ligger bunlaget av ei gravrøys. På skrå til høyre for furua ligger en varde bygd av resten av røysa ID 271091-0.

Sannsynlig «remontert» gravrøys, ID 271093-0

På den høyeste åsen sør på Burø, 42 moh, står det en 2,5 m høy varde. Den har en omkrets på 1,0x1,6 m og er bygd oppe på ei stor steinblokk. Byggematerialet består stort sett av mindre steinflak av en type det finnes mye av øverst på denne åsen. Steinene er sterkt mosegrodde, noe som er et tegn på at varden mest sannsynlig er bygd av steinene fra ei gravrøys fra bronsealder-eldre jernalder. Det lot seg ikke gjøre å identifisere bunlaget etter den sannsynlige gravrøysa.

Figur 33: Varde som mest sannsynlig er bygd av stein fra ei gravrøys, ID 271093-0.

Militær installasjon ID 271030-0

På svaberget i sjøkanten ca. 4 moh. nordøst på Burø står fire tettstilte jernstenger på rekke. Konstruksjonen henvender seg mot sørøst, sør for Søndre Mostein. Diameter på jernstengene er 9 cm, innbyrdes avstand mellom dem er 0,3 m, 0,55 m, 0,3 m. Høyde på samtlige er 2,6 m. Konstruksjonens ytre bredde er 1,53 m. Denne konstruksjonen er identisk i materiale, form og type plassering som jernstengene på Reiaren (se denne), og de har rimeligvis hatt samme funksjon som ledd i beskyttelsen rundt 1900 av de militære basene Håøya og Melsomvik.

Figur 34: Fire tettstilte jernstenger på rekke ID 271030-0. Søndre Mostein i bakgrunnen til venstre.

5.2.5. Øyer og holmer i Holtekjærkilen

I denne bukta er det et større antall holmer og skjær, men de færreste har spor etter eldre bruk. Likevel finnes det interessante kulturminner som viser til aktiviteter som de færreste har kjennskap til.

5.2.5.1. Håholmen

Bnr. 8 Håholmen ligger under gnr. 224 Burø. Holmen ligger nordøst i Holtekjærkilen og er en av de største i denne bukta.

Betongstaker ID 271097-0

På nordøstsida av Håholmen står to kvadratiske sementsokler. De er ca. 0,75 m i firkant og (begge opprinnelig) 1 m høye og svakt skrådd innover mot toppen. Den nordre er nå kun 0,4 m høy. Avstanden mellom de to er ca. 2,5 m. 24 m lenger nord står nok en sementsokkel. Den står i et skrånende svaberg og er firkantet i basen (ca. 0,75x0,5 m) og 0,2-0,4 m høy. På basen er det støpt en sylinderformet søyle, nå avbrukket, med diameter ca. 0,3 m. På basen er det risset i den ferske støpen: «1904». Ca. 10 m sør for søyla, på linje mellom de tre sementblokkene, står de korte og rustne rester av to jernstenger med diameter ca. 0,05 m. Avstand mellom stengene er ca. 20 cm. Ca. 9 m sør for disse, også på linje, er det to borehull i svaberget med samme diameter. Det er tydelig at dette er en enhetlig konstruksjon.

Dens funksjon kan knyttes til Kystverkets aktivitet (opplyst av Thor Pedersen, Tjøme historielag i e-post 20.05.2020): «På Håholmen hadde merkevesenet opplag av stakene som brukes til å merke grunner og farleder med. Stakene lå som merker i vannet i tre år av gangen. De var tidligere flytende sjømerker laget av tre og måtte tørkes og males. Stakene ble kalt koster, da de fra gammelt hadde et toppmerke i form av bjerkeris. Fra sementklossene på Håholmen og innover mot fjellet lå det labanker som stakene lå på. Stakene ble da liggende i retning nord-sør. Senere ble 'Bøyehuset' [eller også 'Kostehuset'] på Østre Mostein brukt til dette formålet (stakelager)».

Figur 35: Til høyre to av sementsoklene. Restene av den tredje, der «1904» er risset inn i støpen, vises til venstre mellom busken og den oppstikkende jernsaken ID 271097-0.

Figur 36: Flyfoto av holmen i 1938 viser stakene («kostene») ligge til tørt. Kilde: www.norgebilder.no.

Jernstang ID 271100-0

På vestsida av Håholmens sørspiss står ei jernstang av samme type og dimensjon som de som står i grupper på tre og fire på bl.a. Burø og Reiarene (se denne), og som kan knyttes til opprustinga i konflikten med Sverige rundt 1905. I denne spente perioden ble et merkesystem for marinen utredet. Ved mobilisering skulle vanlige sjømerker fjernes og noen få «krigsmerker» for marinen settes opp. Jernstanga på Håholmen er 8-10 cm i diameter og ca. 1,2 m høy. Rett ved siden av i sør (0,75 m) står ei mindre og yngre jernstang i glattjern, diameter 2-3 cm, høyde 0,4 m.

Figur 37: Jernstang av samme type og dimensjon som de på Reiarene og Burø, og som kan ha hatt samme funksjon ID 271100-0.

5.2.5.2. Hummerskjær: Festeanordninger ID 270993-0

På østsida av det største av de to skjæra, på den søndre halvdel samt på sørspissen, står det påfallende mange øyejern satt ned i svaberget. Disse kan selvsagt være fortøyningsanordninger for småbåter, men antallet er såpass stort at det kunne tenkes å være festeanordninger for noe annet – uvisst hva.

5.2.5.3. Hønseskjæra: Mulig vegggløp ID 271101-0

På det nordre og største av Hønseskjæra, 20 m opp/nord fra bukta i sør, ligger en ansamling steinblokker i «løftestørrelse» (tungt løft). Steinene er nedraste, men de danner utvetydig lave vegggløp mot sør, vest og nord med svaberget i øst som den fjerde vegg. Opprinnelig høyde kan ha vært 0,5-0,75 m. Utstrekning ca. 2x2,5 m. Med en presenning over kan dette ha fungert for overnatting.

Figur 38: Hønseskjæra. Et noe tvilsomt kulturminne mht. alder – trolig et temmelig ungt tiltak ID 271101-0.

5.2.5.4. Kjølhalskjær/Langeskjæra: Kjølhalingsplass ID 271102-0

Området i Holtekjærkilen er i det store og hele svært grunt, mellom 1 og 4 m dypt. De to skjæra Kjølhalskjær og Langeskjæra ligger tett ved hverandre nær midt i kilen. På det smaleste er sundet mellom dem 23 m, mens dybden er fra 6 til 9 meter. På hver side av sundet er det satt opp kraftige jernbolter og mindre jernstenger, enkelte T-jern og flere øyejern. Det danner seg tydelig tre kraftige festeanordninger vis-a-vis hverandre på hver side av sundet. Å kjølhale innebærer å legge et skip, en båt over på sida så kjølen kommer fri av vannet og bunnen (og kjølen) kan etterses og eventuelt repareres fra en flåte.

Figur 39: Kjølhalskjær/Langeskjæra. Eksempler på festeanordninger satt ned i fjellet på begge sider av sundet til bruk ved kjølhaling av større båter ID 271102-0.

Det ble ikke observert eldre kulturminner på de øvrige holmer og skjær i Holtekjærkilen.

5.2.6. Ildverket

Det ser ut til at Ildverket ikke ble bosatt før 1844 og 1854. Den første familien kom delvis fra Sverige, den neste fra Hvalø lenger nord i skjærgården. I den tredje familien, som kom i 1858, var mannen bror av han som hadde kommet fire år tidligere. Til slutt var det fire familier her ute (Berg 1920). Den siste beboeren, Olava Olsdatter, forlot øya i 1921. Deretter kjøpte Bjarne Kroepelien Ildverket i 1925, og Staten kjøpte den i 1966. Det er registrert fem tufter på øya. Tre av de eldste tuftene ligger i området nord for Paradisbukta, den fjerde i ei glove om lag 100 m mot sørvest. Ei yngre tuft ligger på en knaus 30-40 m sørøst for Paradisbukta på øyas østside. Mens de gamle tuftene er godt synlige med sine kraftige grunnmurer, er det kun svake rester av sement på svaberget etter den yngste. På flyfoto fra 1938 vises tuftene 2-4 tydelig, og på flyfoto fra 1959-1979 kan det se ut til at bygningene på tuft 1 fortsatt står. Det kan også se ut til at grunnmuren for den yngste tufta da er påbegynt. Ildverket er i de seineste åra blitt ryddet av Skjærgårdstilsynet som ledd i å gjøre øya tilgjengelig for båtturister, hvilket har gjort det svært enkelt og behagelig å registrere kulturminnene der.

På de nærliggende holmene Stuten, Kongsholmen og Buskholmen ble det ikke observert spor av eldre kulturminner.

Tuft 1 ID 271107-0

Tufta ligger i overkant av eidet mellom Paradisbukta og Nordre bukta, inn mot fjellveggen i øst og litt opp i skråningen mot ei glove kalt Oterkløfta. Bygningen har stått med breisida ned mot den nordre armen av Paradisbukta. Tufta er den største på Ildverket. Den er trolig også den eldste, i og med at stedet er det luneste på hele øya.

Sørveggen er ca. 10 m lang, østveggen 9,3 m. Vestveggen måler kun 6,4 m, hvilket vil si at østre halvdel av tufta er lengre i retning nord-sør enn den vestre. Ved nordvesthjørnet svinger vestmuren 90 grader mot øst i en lengde av ca. 4 m før den møter tuftas østre halvdel. Grunnarealet blir derfor ikke rektangulært med ca. 93m², men ca. 81m² fordi den vestre halvdel «mangler» ca. 12m² i nord.

I den vestre halvdel er det en mer enn 1,4 m dyp krypkjeller med et indre areal på ca. 8,7m². Det søndre partiet av østre halvdel har steingolv (ca. 14m²), mens nordre del har hatt tregolv. I vestkant av steingolvet løper ei steintrapp ned til kjelleren som eneste inngang. Trappa har nok hatt 8-10 trinn, men få er synlige på grunn av nedrast stein. Området over og nord for kjelleren har hatt tregolv, og det har rimeligvis vært en kjellerlem over nedgangen. Grunnmuren mot sør er 1,8 m høy. Mot nord blir grunnmuren stadig lavere, helt til den flater ut i en lav hjørnestein. Også vestveggen ender i nord i en hjørnestein, dog litt kraftigere enn østveggen. Grunnmuren er i tørrmur. Kun muren rundt kjellerens sør- og vestsida er i kistemur. Der grunnmuren er høyere enn ett skift er det benyttet større blokker av naturdannet bruddstein sammen med små pinningsstein til å fylle inn åpningene. Øverst i grunnmuren der den er høyest er det små rester av sement. Innvendig er volumet bak murene fylt opp med mindre, rundslipt morenestein, trolig hentet i glova der tufta ligger. Husets ildsted har trolig vært i nordenden av bygningens østre halvdel, der det er en liten forhøyning av stein.

Figur 40: Ildverket, tuft 1 sett fra nord. Midt i bildet ses den østre halvdel av tufta. I bakgrunnen til høyre ses innerveggen for kjelleren ID 271107-0.

Langs østveggen i det stigende terrenget er det lagt ned steintrinn med jevn avstand. Om lag tre meter sør for sørveggen løper en steingard videre vestover mot tuft 2. Midt foran bygningens østre halvdel mot sør er det en åpning i steingarden, og her er det anlagt ei trapp i seks trinn, 2,5 m lang og 2,0 – 2,3 m brei.

Figur 41: Ildverket, tuft 1 ID 271107-0 sett fra sør med trappa opp til huset. Inntil hushjørnet her i sørøst var det trolig de tre «Ildverksjentene» sto da det kjente fotografiet av dem ble tatt (sammenlign med steinene i grunnmurshjørnet på figur 42).

Figur 42: Utsnitt av fotografiet av Ildverksjentene (digitalbygdebok.no).

Steingarden inntil huset i sør løper videre fra tufta mot sørøst og får kort etter en steingard til på nordsida slik at det dannes en geil (fegate) som leder dyra ut til beite på øyas nordøstre høydedrag. Mot vest har denne åsen en naturlig avgrensing ved den bratte fjellveggen. Rett før der geilen løper inn i et skår i fjellet er det nedenfor stien ei stor grop mellom stien og en steingard. Muligens kan det ha vært en brønn her for oppsamling av regnvann.

Figur 43: Ildverket. Bildet viser der steingarden (helt øverst i bildet) kort vei sør for tuft 1 går over til å bli en geil (to parallelle steingarder).

I tillegg til tuft 1, som har vært for et bolighus, ligger tufta etter en mindre, rektangulær bygning 6 meter lenger øst. Hoveddelen har en utstrekning på ca. 5x3 m (15m²) med langsida mot hovedhuset. Den nordre delen består av et ca. 1,2 m bredt og 2,2 m langt steingolv, og ei trapp i tre trinn fyller ut de resterende 0,8 m (0,9m²) i bygningens nordvestre hjørne. Grunnmuren mot sør, vest og delvis i nord består av mindre steiner lagt rett på bakken, og kun hjørnesteinene har en viss størrelse. Mot det litt høyere terrenget i øst er det ingen synlig grunnmur. Trolig har bygningen hatt tregolv i den søndre og største delen. Bygningen kan ha vært et uthus, eller muligens et fjøs. Rett ved bygningen danner tre steiner ei trapp. Hva den leder til, lar seg ikke forklare i dag.

Figur 44: Ildverket. Tuft til uthus ID 271108-0 tilhørende tuft 1, sett fra vest. Den eneste delen av grunnmuren som var enklest å avbilde, er den korte raden med mørkere steiner midt i motivet. Disse er en del av tuftas grunnmur i vest. Midt i motivets nedre del ses grunnmur.

Tuft 2, ID 271111-0

Tuft 2 ligger 30 m sørvest for tuft 1. Den har rektangulær grunnplan, og kortsida vender mot Paradisbukta i sør. Den har to byggefaser, der det på et tidspunkt er blitt satt opp et mindre tilbygg mot nord. I tillegg har bygningen et mindre inngangsparti inntil østveggen. Den opprinnelige tufta har en utstrekning på ca. 5 m mot sør og 6,3 m mot vest (31,5m²). I den søndre delen er en krypkjeller med utstrekning 3x3,3 m (9,9m²) og dybde større enn 0,8 m. Et tregolv har dekket kjelleren, og eneste inngang har vært via en kjellerlem og ei tretrapp. Nordligst i denne eldste delen har det vært et ildsted med murt pipeløp, noe den større forhøyningen av stein i dette området antyder. Grunnmuren er av naturlig bruddstein og rundslipt stein. Kun rundt kjelleren er det kistemur. Inngangspartiet, som i sør flukter med bygningens sørmur, har en utstrekning på 1,6x5,2m (8,3m²) med langsida mot øst. Inngangspartiet ligger lavere i terrenget enn selve bygningen og kan være et sekundært tilbygg. Fundamentet til dette består stort sett av mindre rundslipt stein.

Figur 45: Ildverket. Tuft 2 271111-0 sett fra sørvest. Den til dels gjenfylte krypkjelleren vises tydelig sammen med forhøyningen etter pipeildstedet til venstre. I bakgrunnen steingarden som fortsetter østover mot tuft 1.

Huset har også et påbygg mot nord. Dette har ingen grunnmur og vises kun i form av to kraftige hjørnesteiner i nordvest hhv. nordøst. Det har en utstrekning på 2,8x5 m (14m²). Siden det ikke har grunnmur kan det ha hatt tregolv, eller det kan ha vært et fjøs. Bygningens samlede grunnplan ble dermed 53,8m².

Figur 46: Ildverket, tuft 2 271111-0. Utvidelsen av bygningen vises i form av de to hjørnesteinene nederst i bildet. Det viser seg dermed at det gamle maleriet av et hus fra Ildverket (nedenfor) er en avbildning av bygningen som sto på tuft 2. Skiftet i taktekket fra taktelg til bord markerer påbygget til høyre. I forkant av huset ser vi inngangspartiet, og også dette ser vi et tillbygg.

Figur 47: Ildverket, tuft 2 271111-0. «Huset til familien Eriksen på Ildverket» er teksten til dette motivet som er gjengitt i Digital bygdebok Tjøme Kulturhistorie. (<http://dbtk.digitalbygdebok.no/ildverksjentene/>).

Steingarden som løp langs tuft 1 på sørsida ender kun få meter øst for tuft 2, og det har trolig vært ei grind her. Også få meter nord for tuft 2 ligger en kort stump av en steingard som ender i en liten knaus nordnordvest for tufta.

Tuft 3 ID 271112-0

Tuft 3, også denne for et bolighus, ligger 17 m sørvest for tuft 2. Den har rektangulær grunnplan på ca. 9,1x5,8 m (52,8m²). Breisida vender mot Paradisbukta i sør. Grunnmuren består av naturlig brudden stein (kan evt. være utminert stein), to skift høy i sør og ett skift i nord. Midt i tufta ligger en forhøyning av stein, trolig rester av et ildsted med murt pipeløp. Vest for dette er det en krypkjeller med grunnflate ca. 3,8x3,8 m (14,5m²) og dybde mer enn 1,2 m. Det kan se ut til at det kan ha vært en 0,8 m brei inngang til kjelleren gjennom grunnmuren i sør i kjellerens sørøstre hjørne, men det kan også være at det er steiner som er utrast her, da sørveggen har setningsskader i dette området. Rundt krypkjelleren er det kistemur. Det har trolig vært tregolv i hele huset, og rimeligvis også en lem med tretrapp ned til kjelleren.

Figur 48: Ildverket, tuft 3 ID 271112-0 sett fra nordnordøst. Krypkjelleren vises i tuftas høyre del. Paradisbukta i bakgrunnen til venstre.

Tuft 4 ID 271113-0

Tuft 4 ligger 64 m sørsørvest for tuft 3. Den har rektangulær grunnplan på ca. 9,6x7,1 m (68,2m²). Bygningen har stått et lite stykke opp i ei glove i et terreng som skråner lett nedover mot nord, og breisida vender nordover med utsikt mot Nordre bukta. Grunnmuren består tilsynelatende av naturlig brudden stein, men det kan være at mye av den er utminert. Grunnmuren er to skift høy i nord og smalnende til ett skift i sør. Kort øst for midten av tufta ligger en forhøyning av stein, trolig rester av et ildsted med murt pipeløp. I bygningens nordvesthjørne er det en krypkjeller med indre mål 3,8x4,3 m (16,3m²) og dybde mer enn 1,2 m. Her er grunnmuren i kistemur. I kjellerens nordøsthjørne er det en 0,6 m brei inngang til kjelleren utenfra. Kjelleren strekker seg ikke helt ut til grunnmuren i sør, slik at det gjenstår et 1,4 m bredt område ut til grunnmuren i samme nivå som den østre halvdel av tufta.

Figur 49: Ildverket, tuft 4 271113-0 sett fra sørvest. Kryp Kjelleren og den lille forhøyningen for pipeildstedet vises tydelig.

Tuft 5 ID 271114-0

Tuft 5 ligger på sørsida av Paradisbukta, 270 m sørøst for tuft 4 og 330 m sør for tuft 1. Den er knapt synlig. Grunnmuren vises kun ved små flekker av sement oppe på en bratt knaus inntil og øst for ei glove som går fra sørenden av Paradisbukta og videre mot sør. Nede i glova bak der bygningen sto ligger en stor haug rundslipt strandstein, sement og enkelte sementblokker. Dette må være rivningsmasser etter bygningen. Bygningens sørvestre hjørnesteiner ligger fortsatt intakte nede i ei bergskorte. Utfra denne, og fra de resterende sementfleckene, kan bygningen ha hatt en rektangulær grunnplan på om lag 5,8x4,8 m (27,8m²). Den har lengderetning nordnordvest-sørsørøst med breisida mot sjøen i øst. Det er mulig at bygningens grunnmur vises på flyfoto fra 1938, hele bygningen vises på Øk-kartet fra 1960, og den vises på flyfoto i tidsrommet 1959-1979. Trolig ble den revet etter at Staten kjøpte Ildverket i 1966.

Få meter ned for tufta i øst, i ei bergskorte, ligger en dam ID 271114 med vannliljer, høyst sannsynlig utgravd av Kroepelien. Den er nå temmelig gjengrodd, men på de ovennevnte flyfoto er den betydelig større i utstrekning.

Figur 50: Ildverket, tuft 5 ID 271114-0 sett fra vest. I høyre billedkant ved brisken vises bygningens sørvesthjørne. Små, grå sementklatter på svaberget viser hvor grunnmurene har stått.

Figur 51: Ildverket, tuft 5 ID 271114-0. Rivningsmassene etter Kroepeliens lille utsiktstårn ved Paradisbukta.

Dam ID 271116-0

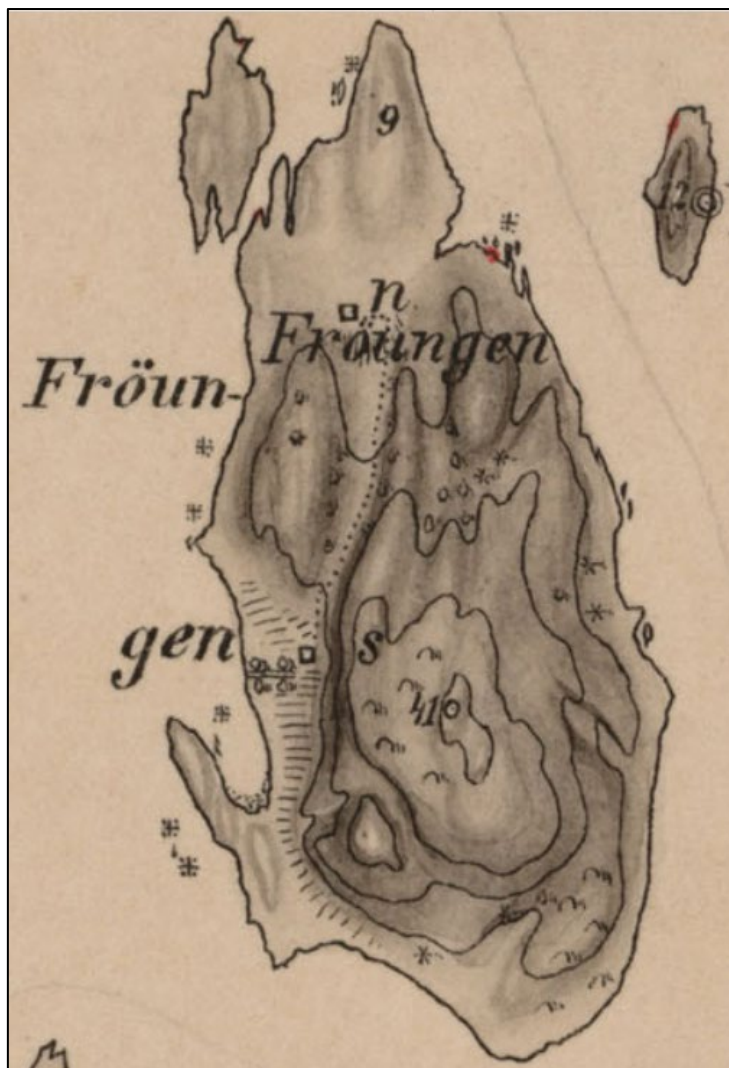
Om lag 30 m nord for tuft 3 ligger en kunstig dam, anlagt inntil og delvis på en lav fjellknaus. En lav mur av mindre steiner og sement er bygd mot vest (ca. 7 m) og sør (ca. 2,2 m). I nord, 1,1 m fra murenden i vest, ligger en kortere, separat mur (3 m) av sement og noe større steiner. Murene har jevn overkant, og dammens dybde er ca. 0,6 m. Utfra materialbruken og det at dammen ikke kan ha hatt noen funksjon for øyas beboere fram til 1921, da den siste av de gamle beboere forlot Ildverket, må dammen være bygd av eieren etter 1925: Bjarne Kroepelien.

Figur 52: Ildverket. Kunstig anlagt dam fra tida 1925-1966 ID 271116-0.

5.2.7. Froungen

Froungen har lenge ligget til gnr. 216 Holtekjær. Med unntak for de to nåværende eiendommene på øya som har bruksnummer under (gnr. 216) Holtekjær, ligger resten av Froungen sammen med Busteinene, Store Færder, Tristein og en mengde skjær og små holmer som alle mangler gårds- og bruksnummer. På kartet fra 1812 er det ikke merket av bosettinger på øya. Men kartets symboler viser at områdene i vest var ryddet, så trolig ble den da brukt som beite- og slåtteland. Før 1902 var det dukket opp to tun, inntegnet med firkantsymbol, nordre og søndre Froungen. Beboere på øya nevnes i 1755, men familien levde i små kår og etter mannens død i 1762 måtte kona ta tjeneste i Tønsberg. Ifølge Lorens Bergs bygdebok «hører vi lite om beboere paa Froungen, saa det var vist folketomt ofte. Fisker Hans Andersson fra Onsø kjøpte øen 1860 av Holtekjær-brukerne for 500 spd.».

Figur 53: Utsnitt av kart fra 1902 som ved firkantsymboler viser de daværende gårdene på Froungen.

På de holmer og skjær som ligger mellom Burø i nord og Froungen – Kileskjær, Buskeskjæra, Buskholmen, Kongsholmen, Froungskjær – er det ikke observert eldre kulturminner.

Steingarder på Froungen ID 271214-0 og 271216-0

Det som definerer bruken av Froungen, som også Burø og de andre øyene med jordbruk i noe større utstrekning, er steingardene. Den ene av de to bosettingene på Froungen lå på sletta i nord, den andre i skråningen ned mot i bukta mot vest. Mellom de to går det ei brei glove. Et steingardsystem deler øyas innmark og utmark i to jevnstore deler. Steingard 1 (ID271214-0) er godt synlig i dag oppe i skråningen bak den nåværende hytta vest på øya. Om lag 80 m nordøst for hytta løper den opp i åsen mot øst, over denne og ned til strandkanten på den andre sida av øya. Sørøver fra hytta følger den åskanten fram til denne blir så bratt at gjerde ikke er nødvendig. Deretter dukker den opp igjen sørligst i bukta på odden som stikker ut sørvest på øya. Der strekker den seg fra fjellskrenten 60 m ned til ei stor steinblokk i strandkanten. På flyfoto fra 1938 og på Norgeskart kan det virke som om dette steingardsystemet ikke er helt ferdigbygd, da det stedvis er kortere og lengre åpninger i gjerdet. Dette har sin – bokstavelig talt – naturlige forklaring i at der steingarden mangler, er det bratte skrenter som erstatter gjerdet.

Figur 54: Froungen. Fra høyre (øst) kommer steingarden ned fra åsen etter å ha delt utmarka i to tvers av øya mellom de to eldste gårdene. Deretter løper den på skrå mot nordvest ut til sjøen (forbi den røde bygningen, der et stykke av den er blitt fjernet i nyere tid). Ned mot fotoets venstre hjørne fortsetter den videre langs åsen til bukta i sør. ID 271214-0.

40 m nordøst for hytta vest på øya går det en utstikker fra steingarden mot vest, så vidt synlig på ovenstående foto. Den stanser ved en liten kolle i kanten av den lange glova mot nord, som på dette stedet er ca. 20 m brei. Videre mot vest er det i dag ingen fortsettelse av denne steingarden, men ute på odden i nordvest ligger det en 20 m lang stump av en steingard på stranda rett ved en båtslipp av gamle jernbaneskinner. På Økonomisk kartverk fra 1960 vises da også symbolet for steingard at det tidligere har eksistert en fortsettelse av steingarden på vestsida av glova. En rimelig tolkning er derfor at Froungen på et tidspunkt er blitt delt i to gårdsbruk, og at inn- og utmark er blitt likelig fordelt.

På odden sørvest på Froungen er det et større areal med slåtte- og beitemark. Dette er del av innmarka til gården vest på øya. Her er det lødd opp en yngre type steingard i nedkant av den høye åsen i øst. At den er yngre vises ved at den er lavere enn den eldre typen steingard, og at den er lødd av bare strandstein. 14 m opp fra den store steinblokka der den eldre steingarden møter sjøen, går denne yngre steingarden (ID 271216-0) nordover i skillet mellom innmarka og ura nedenfor åsen. Den følger dette skillet over en strekning av ca. 150 m fram til den går inn mot en fjellskrent om lag 150 m sør for hytta i vest. Dermed blir ura avgrenset som beiteområde.

Figur 55: Froungen. Bildet viser den yngre steingarden i sørvest, ID 271216-0.

30 m øst for hytta den nåværende hytta i vest, inntil den gamle steingarden på dennes østside, er det lødd opp et skift strandstein i en kvadratisk formasjon med de ytre mål ca. 2x2 m og der steingarden utgjør vestveggen. I sørveggen er det en åpning på 0,6 m. Dette har neppe vært en bygning – snarere noe som unger har bygd og lekt i.

5.2.7.1. Bosettingene

Nordre gårdsbruk ID 271206-0

I 1938 viser flyfotoet to større bygninger i tunet nord på Froungen, trolig på samme sted som der det står to større bygninger også i dag. Det er ingen eldre tufter i området, men det kan være at de eldre grunnmurene er gjenbrukt for de nåværende bygningene. Eller at det er de samme bygninger som står der i dag, og som vises på flyfotoet, og at de gamle tuftene var fjernet allerede i 1938.

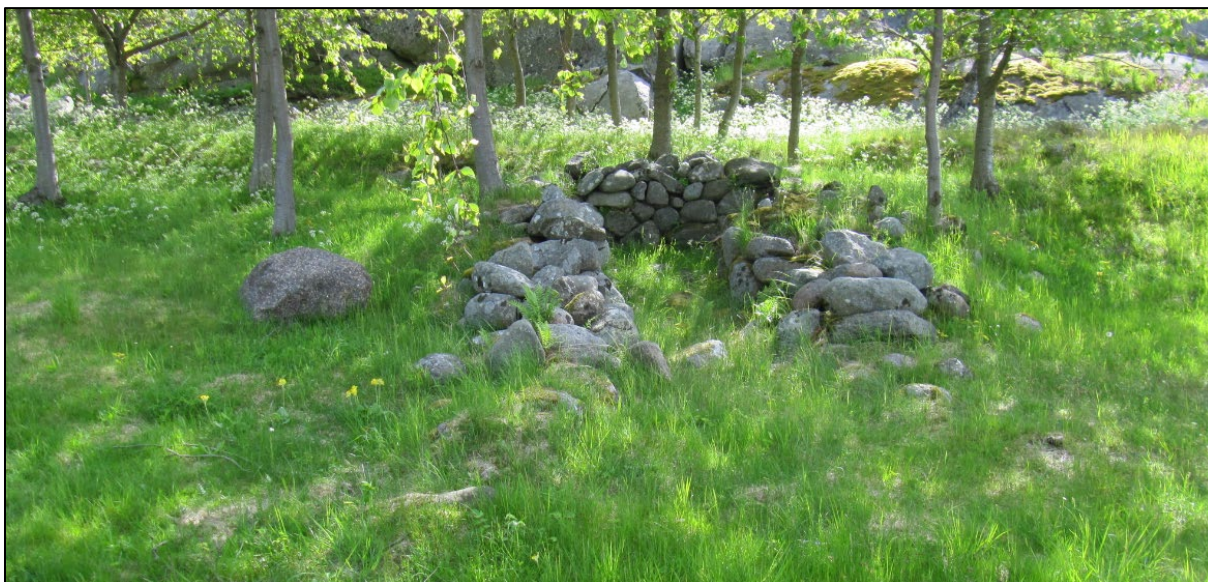
Søndre gårdsbruk ID 271220

I området for bosettingen i vest viser flyfoto fra 1938 tre tufter. Den nordre (ID 271220-1) ser ut til å være en mindre, kvadratisk tuft i kistemur. På stedet står det i dag to buer, og den nordligste av disse kan være satt opp delvis på den gamle tufta. 50 m mot sørsørvest viser flyfotoet ei noe større, rektangulær tuft (ID 271220-3) med hva som nok er en krypkjeller i den søndre halvdel. Sannsynlige ytre mål på grunnlag av flyfotoet er ca. 12x7 m (84m²). Trolig er denne tufta blitt benyttet som utgangspunkt for å lage terrasse for den nåværende hytta på området, mens hytta er blitt bygd inntil den gamle tufta øst for denne.

Figur 56: Froungen. Den nedre delen av den nåværende terrasse-muren kan være grunnmuren for det tidligere bolighuset vest på øya ID 271220-3.

Den tredje tufta (ID 271220-2) ligger 15 m øst for den nordre tufta som flyfotoet fra 1938 viser. Den er ikke gjenbrukt. Grunnmuren er bygd av strandstein med innslag av enkelte naturdannede steinblokker, og det er ikke spor av sement i murverket. Utvendige mål er ca. 4,0x4,0 m, de indre ca. 2,2x2,3 m (5m²). I bakkant er tufta gravd inn i skråningen mot øst. Inntil østveggen er dybden i tufta 1,2 m. Mot vest er det en 1,2 m brei åpning. I ettertid ser det ut til at tufta er blitt forlenget mot vest, den søndre veggen med ca. 3 m. Nordveggen kan ha fått tilsvarende forlengelse, men samtidig blir denne stadig lavere og er etter ca. 3 m blitt til en steingard. Denne stanser et par meter før en knaus, og kan opprinnelig ha fortsatt dit.

Figur 57: Froungen. Tuft i tunområdet for bruket vest på øya. Den har neppe ha huset særlig mange dyr, men den kan ha vært brukt som jordkjeller ID 271220-2.

Ca. 20 m sør for den nåværende hytta vest på Froungen starter en veistump som strekker seg i retning sør (ID 271220-6). Den ser ut til å opphøre etter ca. 12 m. I begynnelsen er den kantsatt med hodestore steiner på begge sider, etter hvert kun på nedsida mot sjøen. Veien har en bredde på om lag 1,5 m.

Noen titalls meter sør for veistumpen, og lavere ned mot sjøen, ligger en terrasse av mindre strandstein og som ikke er en naturdannelse. Den er lav, lengden er ca. 21 m i retning nord-sør, og den er 3 m på det breieste. På flyfoto i 1938 kan det se ut til at området mellom terrassen og sjøen da var slåtte- eller

beitemark. Terrassen kan derfor være en regulær rydningsrøys, kastet opp under rydding av strandsonen.

23 m nord for hytta er det montert et moderne brønnhus over en gammel brønn (ID 271220-4). Brønnen er trolig fortsatt steinsatt, men dens diameter er ukjent.

Strandsitteren i sørvest, ID 271217-0

På odden sørvest på Froungen er det et eid mellom en tidligere holme i vest og ura under den bratte åsen i øst. I nedkant av ura løper den tidligere omtalte, yngre steingarden fra den gamle steingarden ved sjøen i sør, til den går inn mot ei bratt åsside i nord, men likevel slik at beitet på eidet tydelig hører til tunet vest på øya. Den yngre steingarden har dermed skapt et svært skrint beite i ura, mellom den bratte åssida i øst og den yngre steingarden i vest. Om lag 30 m nord for der den yngre steingarden løper nordover fra den eldre steingarden, i nedkanten av det skrinne beiteområdet i ura, ligger ei tuft bygd i kistemur av rund stein fra ura. Tuftas ytre omkrets er ca. 6,9x6,0 m (41,4m²). Muren er 0,8-1 m brei. Grunnmuren er mye nedrast mot vest og nord.

Figur 58: Froungen. Tufta i ura sørvest på øya, ID 271217-0, sett fra nord.

Det ser ut til at det har vært kjeller under hele huset. Muligens har denne vært delt i to om lag like store rom, selv om skilleveggen ikke har gått midt under bygningen. I søndre del går en vegg vestover fra østmuren, men den stopper etter ca. 3 m. Fra vestmuren går en tilsvarende mur østover, men ca. 1 m forskjøvet mot nord, slik at det midt i kjelleren kan se ut til å ha vært en ca. 1 m brei åpning mellom de to rommene. I den søndre halvdel er det en ca. 0,9 m brei åpning i vestveggen tett inntil der den korte veggen går fra vestveggen mot øst.

Figur 59: Froungen. Tufta i ura, ID 271217-0 sørvest på øya, sett fra vest.

Det er rimelig å oppfatte den yngre steingarden, beiteområdet mellom denne og åskanten i øst, og tufta innenfor beiteområdet, å høre sammen. En mulig, og muligens sannsynlig forklaring, er at en strandsitter har etablert seg her etter at de to bruka på Froungen hadde delt øyas ressurser mellom seg. For å kunne ha et beite til en sau eller to fikk han lov til å gjerde inn ura. Det han og familien overlevde på var likevel sjøen og det den kunne gi av mat og inntekter.

Brygger, ID 271218-0

Vest og sør på Froungen stikker det flere steder steinstrenger ut i sjøen. De er lave, og overflaten buer lett nedover på langsiden. Det er stor sannsynlighet for at enkelte av disse er rester av gamle brygger. En måte å bygge brygge på har gjennom mange hundre år vært å lafte opp ei tømmerkasse, sette denne ut på grunna og deretter fylle den opp med stein. Etter hvert som pælemarken spiser opp treverket, går tømmerkassa i oppløsning. Til slutt ligger kun steinene igjen, og disse glir da utover til sidene etter som bølgene påvirker steinhaugen. På den annen side kan disse steinstrengene også ha blitt lagt opp som en slags bølgebrytere eller moloer for å gi smulere sjø i nærheten av ei pålebrygge.

5.2.8. Øyer og holmer langs Tjømes østside

I dette området fra sørspissen av Hønsø i nord til Havna i sør ligger flere mindre holmer og skjær: Møyeskjæra, Urdeholmen og Dragholmen, samt et antall (på Norgeskart) ikke navnsatte holmer i bassenget mellom Nordre Otterstig og Brøtsø. Ingen eldre kulturminner ble registrert i dette området. Enten er det fordi holmene er så lave at det vanskelig lar seg gjøre å bygge der i dag, og landhevingen har gjort det enda vanskeligere i tidligere tider. Eller at der det finnes bebyggelse, er det 1900-tallets hytter, og at disse har fjernet sporene etter eventuelle tidligere aktiviteter. Bukkholmen øst for Dalskilen er landfast og er derfor ikke registrert.

5.2.9. Øyer og holmer langs Brøtsøs østside

Området omfatter holmer og skjær fra Nordspissen av Gåsø i nord til Vestgardskilen i sør: Gryteskjær, Garpeskjær, Uleholmen, Krukeskjæra, Skjeppaskjær og et antall ikke navngitte holmer. Også her er holmene så lave at det vanskelig lar seg gjøre å bygge der i dag, og landhevingen har gjort det enda vanskeligere i tidligere tider. Der det finnes bebyggelse, er det forrige århundres hytter. Likevel ble det observert et lite antall eldre kulturminner.

Båtfeste ID 271224-0

Rett ut og øst for Søndre Holme og Alleglova på østsida av Brøtsø ligger en liten holme, 175 m lang og 40 m brei på det meste. Den har festenummer 6 og hører inn under gnr. 225 bnr. 2 Søndre Holme. Bredden på sundet mellom holmen og fastlandet er 40 m på det smaleste. Om lag midt på holmen, ca. 70 m nord for sørspissen, er det satt ned en kraftig øyebolte på ei hulle i svaberget rundt 1 meter over middelvannstand. Et antall meter nord hhv. sør for bolten står 2 tynnere rundjern øverst på svaberget. Disse er yngre. 130 m sørsørvest for den kraftige bolten, inne på fastlandet rett ved et stupebrett på en odde, står en tilsvarende kraftig øyebolte.

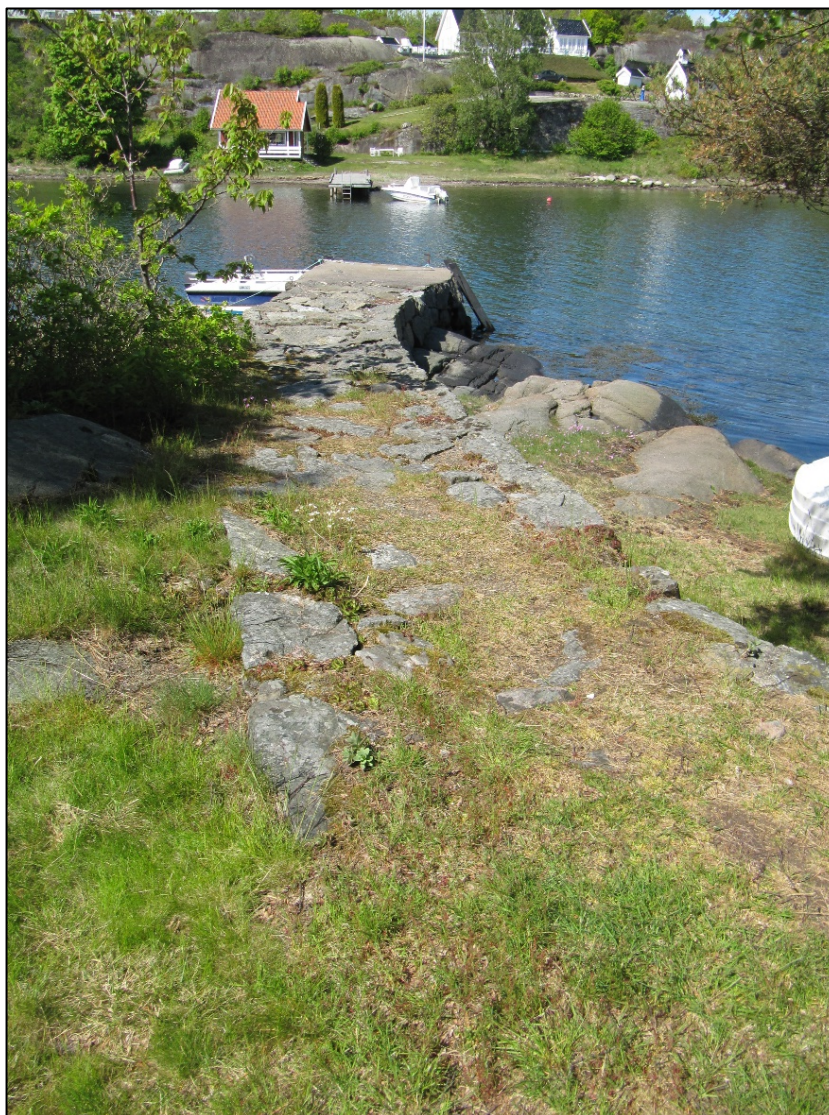

Figur 60: Navnløs holme under bnr. 2 av Søndre Holme. Kraftige jern (øyebolter) som kan ha vært til akterfortøyning av større skuter, ID 271224-0.

De to boltene har trolig vært fortøyningsanordninger. Dette har neppe vært et sted for kjølhaling, som på Kjølhalskjær, til det er det for få kraftige bolter. Det er ikke spesielt dypt i sundet, under 3 m, og heller ikke i innløpet til sundet fra sør. Det kan derfor ikke ha vært opplagsplass for skip inne i sundet, men muligens for større båter. Boltene kan derimot ha vært landfeste for større fartøyer, der ankeret ble lagt ut mot sør eller sørøst hvor det er nærmere 6 m dypt.

Krukeskjæra, ID 271123-0

Lorens Berg i Tjøme bygdebok har ingen omtale av eldre bosetting på Krukeskjæra, som er bnr. 3 under gnr. 228 Søndre Brøtsø. På kartet fra 1902 er det avmerket en bosetting på det største av Krukeskjæra. På det samme stedet ligger i dag ei hytte. Hvorvidt treverket er gammelt eller nytt, vites ikke, men grunnmuren kan godt være eldre enn 1902. Den er bygd av bruddstein og (muligens) utminert stein. Sementen i fugene er ny, men det kan være en reparasjon. Det er et vindu i grunnmuren mot sør, så det er nok en krypkjeller under bygningen. Bygningen ser ut til å være utvidet noe mot nord, og en eldre grunnflate kan ha vært ca. 11x7 m (77m²) med lengderetning øst-vest. Også bryggeanlegget, som trolig er bygd av utminert stein, kan ha en viss alder. Muligheten er derfor til stede for at noen som har hatt sjøen eller noe annet som livsgrunnlag har bosatt seg her på 1800-tallet, det gis ikke rare anledningen til jordbruk på holmen.

Figur 61: Krukeskjæra. Et solid og vakkert, eldre bryggeanlegg ID 271123.

På holmen Vadberget litt sør for Krukeskjæra i Vestgårdskilen står det et par eldre sjøbuer (ikke i Askeladden).

Figur 62: På holmen Vadberget i Vestgårdskilen står et par eldre sjøbuer.

5.2.10. Vasskalven

Vasskalven er ei øy der arealer med velegnet beite- og slåttemark er forbausende rikholdig fordelt i glovene mellom bratte åser. Vi skal likevel ikke så mange hundre år tilbake i tid før glovene var trange sund. Lorens Berg mener Vasskalven fra gammelt var et viktig fangststed for sel (selveide), og at denne rettigheten lå til kongen. I 1696 ble øya brukt til beite. Den første faste bosettingen finner sted i 1852. Øya lå under gårdene Rød og Brøtsø da Ole Hannsøn dette året kjøpte den for 500 spesidaler. Kartet fra 1812 viser da også ingen bosetting på Vasskalven, men 1902 var det til sammen seks eller syv bosettinger der: to i nord, tre-fire midt på og en i sørvest.

På Vasskalven er det to dominerende glover i hovedretning nord-sør. Den ene går fra den lange bukta i sør. 160 m mot nord deler den seg. Den vestre armen går mot de to bosettingene i nordvest og videre til sjøen i nord ved den tredje av disse. De ligger alle inn for den gode havna vest på øya. Sør for denne havna leder ei smal glove ned mot sørvest til de sørligste av øyas bosettinger. Nord for havna går en bratt ås rett i sjøen og skiller de to nordligste bosettingene fra de øvrige. Fra der den vestre glova delte seg i to, går den andre armen i ei smal glove med bratte sider nord rett til nordspissen av øya. Den andre glova starter sørøst på øya. Etter 350 meter deler også denne seg i to armer. Begge disse munner ut i hver sin bukt i nordøst. I disse glovene er det gode beiter, men også større arealer med sumpig mark. Flyfoto fra 1938 viser at det allerede da eksisterte omfattende dreneringsgrøfter, spesielt i de østre områdene. Også sørvest på øya finnes det gode arealer for beite.

Figur 63: Utsnitt av kart fra 1902 som ved tre- og firkanter viser de daværende bosettingene på Vasskalven.

Steingarder: ID 271284-0, 271286-0, 271288-0, 271269-0 og 271272-0

Det som vel må ha vært det eldste gårdstunet lå midt på øya i vest, på det høyeste punktet i glova som går i retning nordvest fra den stor bukta i sør. Steingardene forholder seg likevel ikke til gården. De avgrensner for det første bosettingen sørvest på øya.

En steingard starter ved stranda i vest og løper deretter mot øst og så mot sør rundt de to åsryggene øst for bosettingen før den ender ved bukta i sør. Åsryggene blir liggende til eiendommen i sørvest, mens innmarka beholdes av gården.

Det andre og mindre steingardssystemet avgrensner gårdens innmark i glova i vest fra innmark og utmark i øst. Åsryggen øst for og inntil gårdstunet har stort sett meget bratte sider, og der det er åpninger er det fylt inn med stumper av steingard helt nord til enden av glova. Det finnes også stedvis korte stykker med steingard på øyas østre del, og det ser ut til at man har ønsket å regulere dyras beitemuligheter på grasslettene i de tre glovene her.

Om lag 25 m nordøst for et telt som huser landbruksmaskiner, i ei smal glove nord for bosettingen i sørvest, ligger en lav steingard. Den sperrer av ei mindre glove mot vest, samt ei litt større glove mot nord. Det er derimot ingen avsperring lenger mot sør, og det er derfor vanskelig å se hvilken funksjon dette skal ha hatt.

Figur 64: Vasskalven. Det som trolig er det eldste tunområdet på øya, sett fra øst. Det hvite hovedhuset har ID 271252-0. Den gule bygningen i bakgrunnen er en låve, ID 271250-0, som i ettertid er blitt noe utvidet mot øst.

Rydningrøyser

Det er påfallende få rydningsrøyser på Vassholmen. Kun i den midtre av de tre glovene i nord finnes det et antall slike innved bergveggene, blant annet ID 271289-0.

Brønner ID 271253-0, 271238-0, 271242-0, 271243-0, 271247-0 og vannbasseng ID 271258-0, 271259-0 og 271262-0

Vann har som alltid vært en knapp ressurs på øyene. På alle de eldre bosettingene ser de gamle brønnene ut til å være bevart, men flertallet av de gamle brønnerhusene er erstattet med mer moderne konstruksjoner. I enkelte tilfeller er brønnene tildekket med en støpt sementplate med luke i.

Det er dessuten bygd bassenger i tilknytning til tre bygninger for å fange opp og lagre regnvann. Oppe i åssida, ca. 20 m øst for hovedhuset sørvest på øya, ble det på 1930-tallet bygd et vannbasseng (ID 271258-0) i ei glove for oppsamling av regnvann, og dette er fortsatt i bruk. Dammen er ca 40 meter lang og ca 4 meter bred. En annen og langt mindre dam (ID 271264-0) er blitt gravd ut i ei bergskorte ca 110 meter sør for bygning 3, men den er ikke i bruk. I tillegg er det nedenfor bassenget, ca. 15 m sør for hovedhuset, en steinsatt brønn. Den måler om lag 3x3 m innvendig, men den har sementplate og ei handpumpe.

Figur 65: Vasskalven. Dam ID 271258-0 fra 1930-tallet tilknyttet bygning 3.

På de holmer og skjær som ligger nær Vasskalven – Hesteholmene, Isenskjær, Matkollen – er det ikke observert eldre kulturminner.

Et stort antall av de eksisterende bygningene på Vasskalven står på grunnmurer som godt kan være fra andre halvdel av 1800-tallet. I det følgende skal disse beskrives individuelt. På Norgeskart er bygningene nummerert fra 1 og oppover (Vasskalven 1, Vasskalven 2 osv.). Det laveste nummeret er satt på ei moderne hytte i sørvest.

Den eldre bosettingen i sørvest

Bygning 3 (ID 271254-0) er hvitmalt med rektangulær grunnplan og hovedretning nord-sør. Utvendige mål er ca. 19,2x7,3 m (140m²). Den ble påbygd, og den søndre delen er den eldste. Trolig er det en krypkjeller under den søndre delen. Grunnmuren er bygd i bruddstein med sement som bindemiddel, og i den gamle delen ser den ut til å bestå av ett til to skift.

Figur 66: Vasskalven. Bygning 3, ID 271254-0 sett fra nord.

20 m øst for bygningen, oppe i åsen, er det bygd en ca. 40 m lang og ca. 4 m brei dam (ID 271258-0) for oppsamling av regnvann, og som fortsatt brukes. En annen og langt mindre dam er blitt gravd ut i ei bergskorte ca. 110 m sør for bygningen, men den er ikke i bruk. Ca. 178 m nord for bygningen ligger en del utminert stein som rester etter et testbrudd som det ikke ble noe av.

Bygning 5 (271255-0) ligger 30 m nordvest for bygning 3. Denne, sammen med den inntilliggende bygning 6, ble reist i 1934 som forpakterbolig for gårdsbruket der bygning 3 var hovedbygning. Bygningen har rektangulær grunnplan med hovedretning nord-sør. Tidlig på 2000-tallet ble den forlenget med 3 m mot sør i bygningens fulle bredde. Utvendige mål for den eldre bygningen, inkludert et 1,5 m bredt inngangsparti i nord, er ca. 9,5x6 m (57m²). Grunnmuren er bygd i bruddstein med sement som bindemiddel. Terrenget heller mot nord, og der er muren i tre skift mellomstor stein – i sør ett skift.

Figur 67: Vasskalven. Bygning 5, ID 271255-0 sett fra sørvest. I bakgrunnen bygning 6.

Bygning 6 (ID 271256-0) er i løpet av 2000-tallet blitt sammenføyd med bygning 5 ved et mellombygg. Den var opprinnelig låven i forpaktertunet. De utvendige målene er ca. 12,2x6 m (73,2m²). Grunnmuren er bygd i bruddstein med sement som bindemiddel. I nord der terrenget er lavest er det tre skift med stor stein, i sør ett. Begge bygningene er rødmalte.

Det eldre tunet (bygning 11-13) øverst i den vestre glova

Svært lunt mot sørvesten i et hjørne innunder åsen ligger det som tidligere var låven (bygning 11 ID 271250-0). Hovedretningen er øst-vest. De utvendige målene for den nå gulmalte bygningen er ca. 10,5x10 m (105m²). Den er i ettertid blitt forlenget mot øst (ca. 4 m) i full bredde. Grunnmuren er bygd i bruddstein med sement som bindemiddel. Den eldre del av grunnmuren er blitt pusset utvendig med sement. Det er derfor noe vanskelig å bestemme antallet skift, men det kan se ut til å være ett skift i sør og tre i nord der terrenget helle nedover. I bygningens vestre del er en kjeller – trolig opprinnelig

møkkakjeller. 9 m sør for låven, for enden av ei glove som samler regnvann fra åsen i sør, er en brønn. Det nåværende sementdekket over brønnen er ca. 2,5x2,5 m.

Figur 68: Vasskalven. Den tidligere låven, bygning 11 ID 271250-0, sett fra nordnordvest.

Ca. 40 m øst for låven ligger hovedhuset (bygning 12, ID 271252-0), en hvitmalt bygning med hovedretning nordvest-sørøst. Den har de utvendige målene ca. 9,5x5,4 m (51,3m²). Grunnmuren er bygd av i all hovedsak bruddstein i to til tre skift, avhengig av terrengets helning. Nær det sørvestre hjørnet på sørsida er det en skrå kjellerlem ut fra veggen, av det eldre slaget.

Figur 69: Vasskalven. Bygning 12 ID 271252-0, bolighuset i det som trolig er det eldste gårdstunet på øya

Mulig eldre gårdstun (bygning 14-15):

40 m nordvest for bygning 12 ligger et annet, mulig eldre tun. Kartet fra 1902 antyder dette ved å plassere to firkant-symboler like ved hverandre i dette området. Hva som nok var bolighuset (bygning 14, ID 271246-0) er nå en hvitmalt, rektangulær bygning med hovedretning nord-sør. Den utvendige målene er ca. 11,0x6,3 m (67,8m²). Grunnmuren er bygd av i all hovedsak bruddstein i to skift. Nær det sørvestre hjørnet på vestsida er det en skrå kjellerlem ut fra veggen, av det eldre slaget. Ca. 9 m fra selve bygningen mot nordvest dekker et par skiferheller over noe (ca. 2,5x2,5 m), trolig en tidligere brønn ID 271247-0.

Figur 70: Vasskalven. Bygning 14 ID 271246-0 er bolighuset i det som trolig også var en eldre bosetting, rett nord for bygning 12.

Nær vegg i vegg med bolighuset, kloss opp i den bratte åssida i øst, ligger hva som nok var et uthus (bygning 15 ID 271244-0). Den nå rødmalte, nær kvadratiske bygningen har de ytre mål ca. 6,9x6,3 m (43,5m²) med lengderetning øst-vest. Grunnmuren er bygd av i all hovedsak bruddstein i to skift.

Figur 71: Vasskalven. Bygning 15 ID 271244-0 som trolig var uthus til bygning 14.

Mulig eldre gårdstun (bygning 20, 20B)

I nord, i ei bukt for enden av den vestre glova over Vassholmen, ligger to bygninger som utgjør et tun (1902-kartet har et firkant-symbol her). Det hvitmalt bolighus (bygning 20 ID 271240-0) har rektangulær grunnplan med hovedretning nordvest-sørøst. Grunnmuren er bygd av i all hovedsak bruddstein. Den står i hellende terreng, og mot nordvest er muren i tre skift av stort sett stor stein. Mot øst har den ett til to skift. Bygningen har trolig krypkjeller, siden den er bygd i en skråning.

Figur 72: Vasskalven. Bygning 20 ID 271240-0, bolighus i et mindre tun, sett fra nordvest.

3 m mot nord og noe nærmere fjellveggen i øst stor en hvitmalt, rektangulær bygning (her betegnet 20B ID 271239-0) med hovedretning nordvest-sørøst. Den har de ytre mål ca. 5,8x4,0 m (23,2m²). Grunnmuren er bygd av i all hovedsak mellomstore bruddstein i to skift.

Figur 73: Vasskalven. Bygning 20B ID 271239-0, trolig uthus til bygning 20, sett fra sørvest.

9 m vest for bolighuset bygning 20, er en brønn ID 271242-0 med et moderne brønntårn over. Et sementrør har trolig erstattet den eldre steinsatte brønnen, i alle fall over bakken. 25 m nordnordvest for bolighuset, helt nede i sjøkanten, står brønnhuset for en annen brønn ID 271243-0. Dette er rektangulært med saltak og står på en moderne, lav oppmuring. Trolig er dette snarere ei olle, oppkomme, enn en utgravd brønn.

Trolig strandsitterplasser (bygning 30, 31)

I ei glove nordvest på Vassholmen ligger tre bygninger med den eldre typen grunnmurer. Kartet fra 1902 har to trekant-symboler i dette området.

Bygning 30 ID 271236-0, som er den sørligste av de to bosettingene, er nå en hvitmalt bygning med rektangulær grunnplan og hovedretning nord-sør. Den er påbygd i ettertid i nær husets fulle lengde mot øst. Den opprinnelige bygningens ytre mål er ca. 10,7x5,2 m (55,6 m²). Grunnmuren er bygd av i all hovedsak mellomstore bruddstein i to til tre skift. Om lag midt på sørveggen er det nedgang til en kjeller. 30 m sør for huset er det en eldre steinsatt brønn med støpt plate over. Platas diameter er 1,8 m.

Figur 74: Vasskalven. Bygning 30 ID 271236-0 sett fra nordnordøst. Den har trolig vært for en strandsitter med livsgrunnlaget knyttet til sjøen.

Bygning 31 ID 271235-0 er den nordligste av de eldre bygningene på Vasskalven, nå et hvitmalt hus med rektangulær grunnplan med hovedretningen øst-vest. Grunnmuren er bygd av i all hovedsak mellomstore og enkelte større bruddstein i to til tre skift, avhengig av steinenes størrelse. Det er mulig den har krypkjeller, men i så fall tilgjengelig kun innenfra gjennom en kjellerlem.

Figur 75: Vasskalven. Bygning 31 ID 271235-0 sett fra nordnordøst. Den har trolig også vært for en strandsitter med livsgrunnlaget knyttet til sjøen.

Ca. 4 m nord for huset og nærmere fjellveggen i øst står et mindre, rødmalt uthus ID 271234-0. Det har rektangulær grunnplan med de ytre mål ca. 7,2x4,0 m (28,8m²) og lengderetning nordøst-sørvest. Grunnmuren er bygd av i all hovedsak mellomstore bruddstein i to skift.

Figur 76: Vasskalven. Bygning 31B ID 271234-0 sett fra nordvest. Den var trolig uthus til bygning 31.

Bryggeanlegg vest på Vasskalven, ID 271290-0

I bukta ut for det gamle gårdstunet i vest er det lagt ned et stort arbeide i å bryte stein til bygging av moloer og bryggeanlegg mellom Vassholmen og en liten holme 40 m vest for øya. Dette har skapt ei svært god havn for båter og mindre skip, og det finnes da også et antall kraftige jern i svabergene for fortøyning av større båter i dette smale sundet. Steinen er minert ut i nærliggende svaberg.

Figur 77: Vasskalven. Deler av brygge- og moloanlegget vest på øya, ID 271290-0. Steinene er til dels minert ut på skjærene anlegget er tilknyttet, og delvis fra svaberg inne på øya.

5.2.11. Vestre og østre Bustein

Disse store, ytre øyene tar av det verste av storsjøen og gir ly til øyene i nord og vest. Navnet Bustein kunne antyde tidligere bosetting (bu = bo), men kart fra 1812 og 1902 viser likevel ingen slike. Det har uansett ikke vært drevet jordbruk der, da det ikke ble observert rydningsrøyser i den nord-sør gående glova på Vestre Bustein, som er den mest egnede for dyrking. Denne glova, og til dels også de øvrige glovene på denne øya, kan likevel ha gitt til dels store og gode beiteområder. Vegetasjon som orkidéer og Maria nøkleblom indikerer tidligere beiting. I dag vokser det også enkelte stikkelsbærkratt i den store glova. Stedvis er det her konsentrasjoner av store morelltrær. Disse stammer neppe fra utplanting, og snarere er frøene spredd med fugler. Det var et yrende insektliv i nettopp dette området ved befaringen, og summingen var meget kraftig. Store deler vegetasjonen på øya brant i juni 1975 (Pedersen 2019).

Det er to bukter nord på Vestre Bustein, begge med sandstrender, og begge er godt besøkte av båtturister. I bukta i nordvest er vegetasjonen fjerna inn for sandstranda slik at det nå er en større grasvoll her. Det er flere strandterrasser som følge av at sjøen har gravd i grasvollen. I den nordre halvdel av dette området er det to lave, ujevne forhøyninger som kunne minne om hustuffer, men som mer sannsynlig er naturdannelser.

På Østre Bustein går ei dyp glove med svært bratte fjellsider nordover fra sandstranda i bukta i sør, mens resten av øya består av spredt og karrig vegetasjon på bergryggene. Glova gir i beste fall beite for noen få sauer i noen uker. I dag er den fullstendig gjengrodd av trær, busker, tornekratt og kaprifolium, og døde trær sperrer for tilgang der vegetasjonen ikke gjør det alene. Det ble likevel registrert et noe eldre kulturminne på øya (se nedenfor). Dette til tross, er det vel snarere geologien som kan interessere besøkende her ute:

Figur 78 a, b og c: Natur og geologi på østre Bustein.

Sementblokker ID 271124

Det eneste eldre kulturminnet er knyttet til et moderne solcellebasert, lysende sjømerke på sørspissen av Østre Bustein. Rett bak den høye masta står to sementblokker få meter opp for fyret, ca. 1,5x1,5 m, ca. ¾ m høye, og disse kan være spor etter et eldre fyranlegg. Ca. 100 m nordvest for fyret ligger ilandstigningsstedet for de som vedlikeholder det. Her er det satt inn jernbolter nederst mot sjøen, og deretter er det satt opp jernstenger med jevne mellomrom som gelender opp på svaberget.

Figur 79: Østre Bustein. Ilandstigningsanlegg ID 271291-0.

Det finnes et antall større og mindre holmer og skjær i området rundt de to Busteinene: Pusane, Svarten, Store og Lille Fjærskjær, Melleskjær, Kringlene og Selskjæra. Kun på Svarten ble det registrert et kulturminne. Dette er et av de gamle sjømerkene, en steinvarde med hvitt «magebelte», altså et fastmerke som markerer småskjær, ID 271292-0.

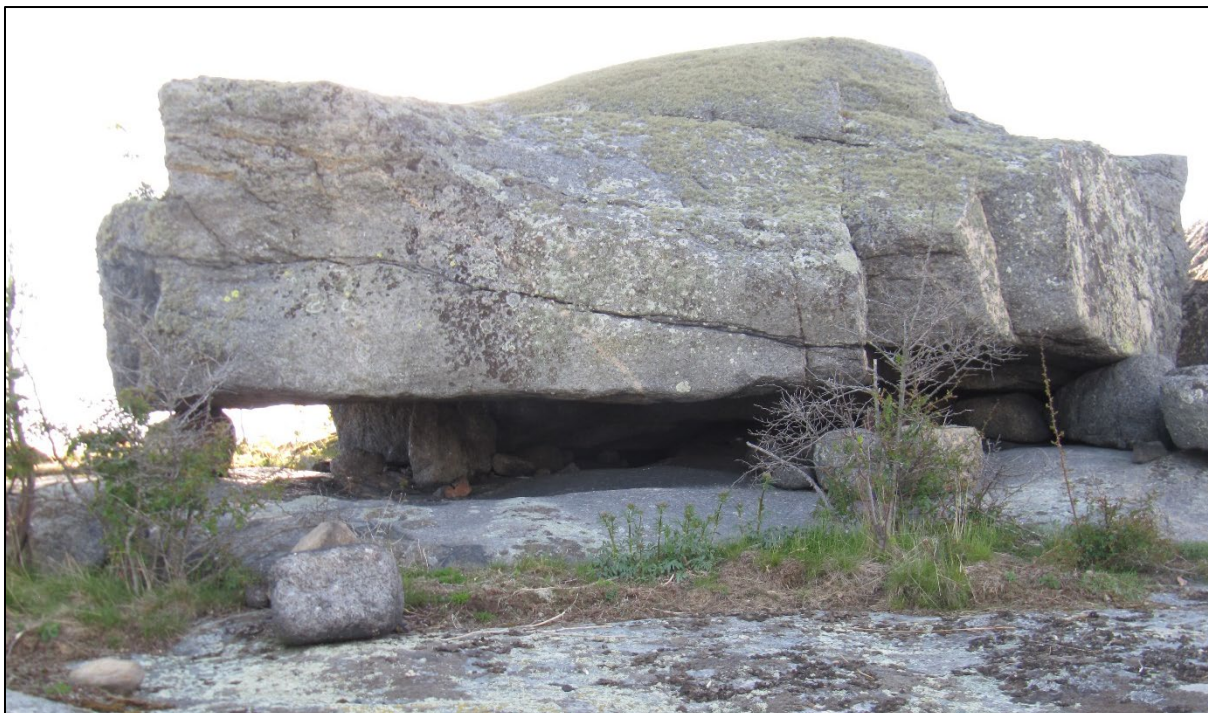

Figur 80: Svarten. Gammelt sjømerke av stein, ID 271292-0.

Figur 81: Terneskjæra: På det minste skjæret står et stort antall fortøyningsbolter, ID 271360.

På Store Fjærskjær ligger et fenomen som vel neppe kan kalles kulturminne, men som er interessant selv om det ikke er menneskeskapt. Det gjelder ei stor steinblokk ID 271293-0 som ligger på svaberget helt nordvest på øya. Helt ytterst under blokka ligger en stor stein som forhindrer at den vipper over. Dermed dannes et stort, tørt rom under blokka. Dette rommet har nok vært benyttet av jegere og fangstfolk som overnattingssted. Det er svært lite vegetasjon på øya, men dersom folk har hatt sauer her ute, vil blokka vært et ypperlig natteleie.

Figur 82: Store Fjærskjær. Ei øy med et utmerket tilbud for overnatting for jegere og fangstfolk ID 271293-0.

5.2.12. Sandø

Det bodde folk på Sandø i middelalderen. En gård der ute ble nok tatt opp i løpet av vikingtida eller noe tidligere. En «firkantet stenkreds» på Sandø omtales i 1879. Selv om denne har vært en form for førkristent gravminne, er det ikke ensbetydende med at det var fastboende på øya som bygde det. Ikke for det – landhevingen har ikke vært til hinder for gårdsdrift i de beste områdene sørover på øya de siste 1500 årene. Middelvannstanden rundt år 1000 var kun 3 m høyere enn i dag. Uansett bodde det folk der ute i middelalderen (ca. 1000-1537). Rundt 1400 eide presten ved Mariakirken i Tønsberg, presten ved Tjøme kirke samt biskopen i Oslo til sammen rundt halvparten av avkastningen fra gården på Sandø, mens oppsitterne eide resten. Mot slutten av 1600-tallet var Sandø delt i to, og fra 1780 i tre. To av brukene utgjorde halve øya, det tredje den andre halvparten. Kort etter 1800 ble gården igjen samlet på ei hand. Yrker som går igjen blant mennene på Sandø, foruten gårdbruker, er los, losoldermann, reder og skipper. Fra 1600-tallet og til ut på 1800-tallet får vi vite at Sandø først og fremst var beiteland. På øya hadde de i dette tidsrommet en eller to hester, rundt 10 kuer og noen få ungfø, og 10-12 sauer. Antallet høyllass som ble kjørt inn hver sommer varierte mellom 15 og 30. Korn sådde de lite av: to til tre tønner. I 1803 het det til og med «ingen utsæd; eiendommen består av sten og sand, hvor ingen plog kan gaa», skriver Lorens Berg.

Et kart fra 1812 har mye informasjon (se nedenfor). Kun den vestre halvdel av Sandø er avtegnet, dvs. vest for de lange åsene som nærmest deler øya i to på langs. I praksis var det likevel slik at det var på denne sida folk bodde og dyrka jorda. Hele østsida av øya var da utmark og beite. På vestsida viser kartet to områder som er avgrenset ved steingarder (rødbrun farge) på tre sider og sjøen på den fjerde. Trolig er de to områdene arealer for innmark. Bosettingen ligger klumpet sammen ved sjøen litt lenger nord. Dette området har tilsynelatende ingen steingard som avgrenser innmark fra utmark på øst- og nordsida. Sannsynligvis har det ikke vært nødvendig med kunstig avsperring, da åsene som skiller inn- og utmark har temmelig bratte sider hele veien nord til der åsene møter sjøen i nordvest.

Figur 83: Sandø. Kart fra 1812. Kartutsnittet viser til høyre vestre del av Sandø fra nordspissen og nesten ned til sørspissen. Kraftige, brunrøde linjer symboliserer steingarder. Den nederste brunrøde linja på Sandø viser den steingarden som i dag løper fra åsen i øst inn til og forbi bygningene 26A og 26B og vest til sjøen.

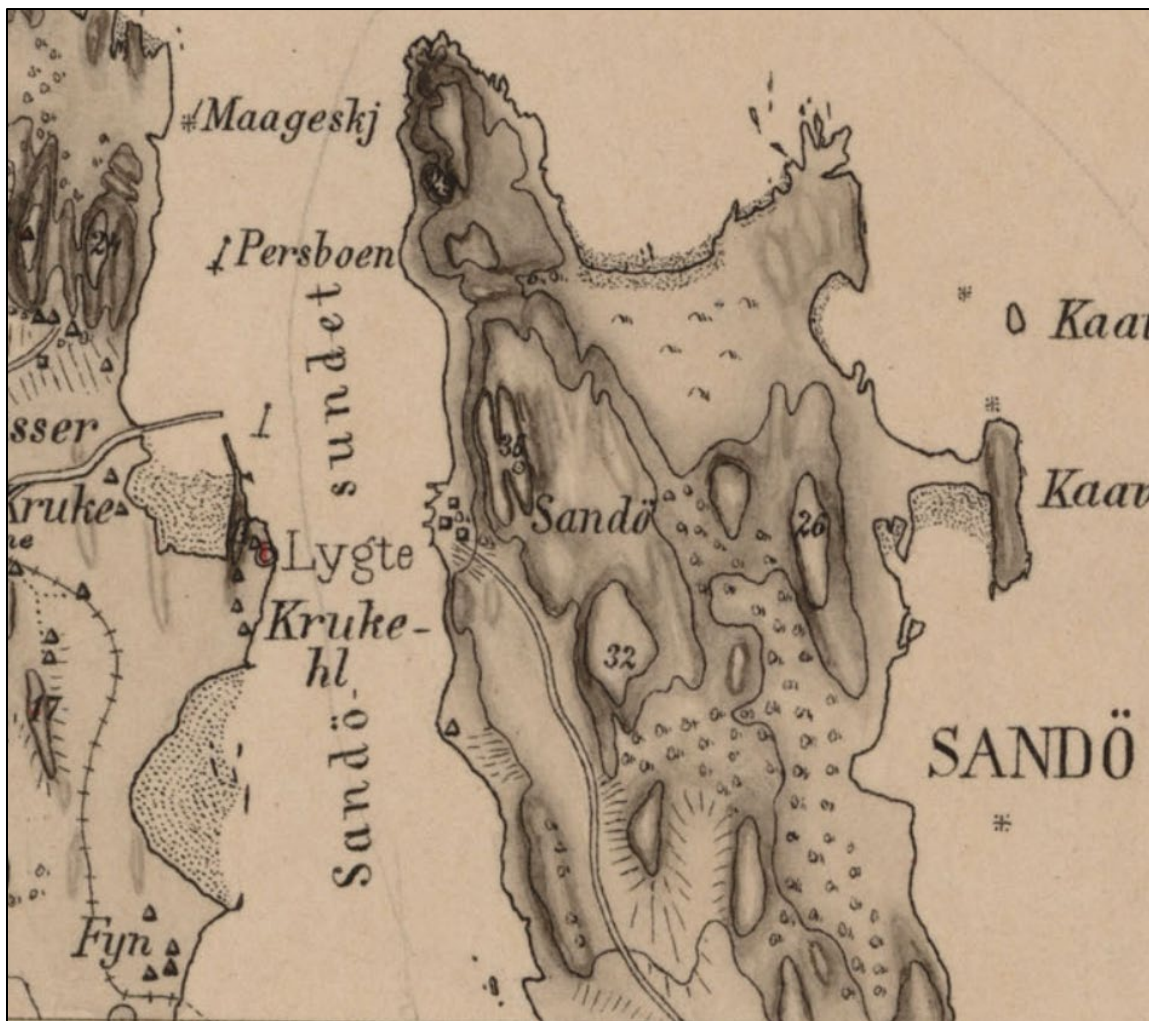
Det vises ikke så tydelig på dette kartutsnittet, men innenfor de enkelte brukene er det tegnet inn flere mindre rektangler som nok viser åkerlapper innenfor større slåttemarker eller beiteområder som ikke egner seg til dyrking (jf. opplysningen i 1803 om at «eiendommen bestaar av sten og sand, hvor ingen plog kan gaa»). Uten gjødsling må jorda her ute være heller skrinn.

Et nærblick på området hvor bosettingene den gang lå viser i detalj bygninger, veier, brygger, sjøbuer, steingarder og åkerstykker. De to grønne rektanglene nederst på kartet er fortsatt i dag åpne områder (ID 271321-0 og 271323-0), men det dyrkes ikke lenger der. Den kraftige steingarden rundt området til høyre er bevart, men rundt det venstre området, som kun har fått ei ujevn kantlinje, er det i ettertid blitt bygd steingard. Denne vises på flyfoto fra 1959 og 2007.

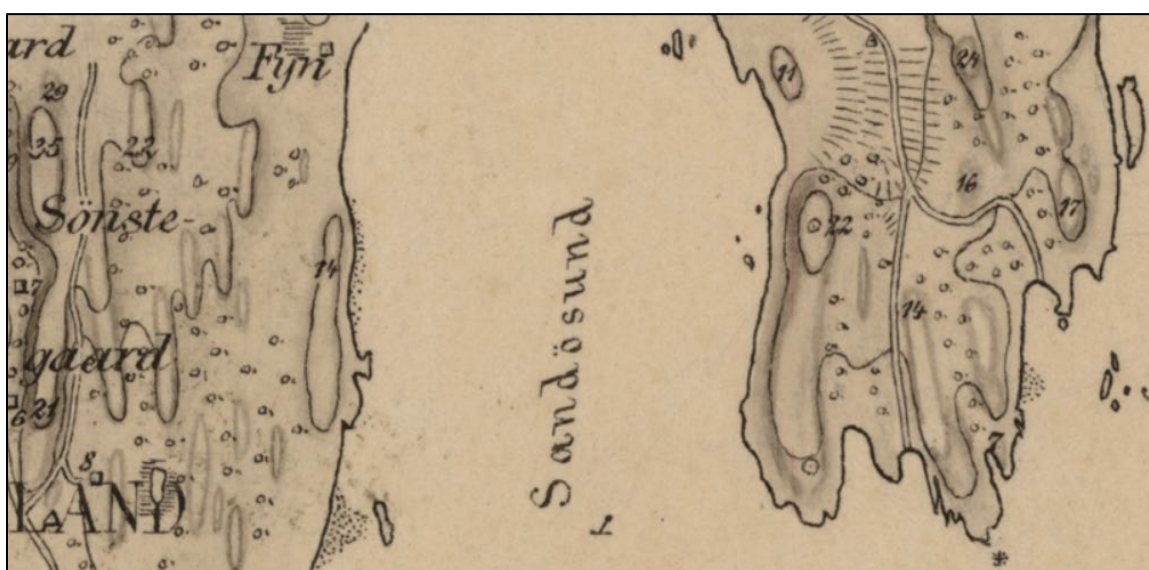

Figur 84: Sandø. Kart fra 1812. Kartutsnittet viser bebyggelsen slik den da var – ikke så veldig forskjellig fra i dag selv om flere nye bygninger er kommet til. Samtlige bygninger er lilla, dyrkede områder er mosegrønne. Den lille mosegrønne flekken foran/vest for nåværende bygning 12 er trolig en liten hageflekk.

De to neste kartene er fra 1902 hhv. 1903. Siden 1812 var det nå kommet flere mennesker på Sandø, og kartene viser hvor det da bodde folk på øya.

Figur 85: Sandø. Kart fra 1902 som viser nordre del av Sandø. Siden 1812 er det kommet en ny bosetting på øya, vist ved et trekantsymbol på odden tvers av Fynsletta. Bosettingene fra 1812 vises lenger nord som tre små firkantsymboler.

Figur 86: Sandø. Kart fra 1903 som viser søndre del av Sandø. En ny bosetting på øya etter 1812 vises ved et trekantsymbol inntil veien til høyre for tallet 11. Trekanten er tegnet inn der det i dag ligger ei hustuft i veikanten hvor fire veier møtes i et kryss.

I det videre vil de registrerte kulturminnene bli beskrevet enkeltvis. På Sandø gjelder det samme som på de andre større øyene, at enkelte eller flere av de stående bygningene kan være reist på grunnmuren til eldre bygninger. Eller trolig mer vanlig at reisverket eller tømmeret fra eldre bygninger kan være bevart i de nåværende bygningene, og dermed være av samme alder som grunnmurene. På Sandø er de aller fleste registrerte kulturminnene av en slik karakter. I tillegg er det registrert to bygningstuffer sør på øya. Her som på de andre øyene med bebyggelse er bygningene nummerert med tall fra 1 og oppover, og nummereringen starter i nordvest.

Eldre bygninger nord på Sandø

Sammenligner vi kartet fra 1812 med dagens bebyggelse, er det muligens kun to av bygningene i det gamle bosettingsområdet i nordvest som er identiske med de nåværende: bygningene 7 ID 271297-0 og 8 ID 271295-0. Sistnevnte er bygningen på 1812-kartet med en liten hageflekk, og nord for denne ligger bygning 7.

Bygning 8 har rektangulær grunnplan med lengderetning nord-sør. Grunnmuren er bygd av strandstein, men også noe lokal bruddstein. Grunnarealet er om lag 13x9 m (117m²). Bygningen ser ut til å ha kjeller under hele. Mot vest er den øverste steinen i trappa ei gedigen helle av larvikitt. Arkene mot øst og vest er nok yngre påbygg.

Figur 87: Sandø. Bygning 8 ID 271295-0 sett fra vest. I grunnmuren er det to vinduer mot sør, begge rundbuede i overkant. Dette tilsier, sammen med bygningens øvrige stiltrekk, en datering til midten av 1800-tallet.

15 m opp i skråningen bak bolighuset mot øst står en mindre bygning, unummerert, men her betegnet 8B. På 1812-kartet er det tegnet inn et lite uthus i dette området, men et slikt finnes ikke på flyfoto fra 1938 eller ØK fra 1960. Rett foran bygningen ligger et pyramideformet rød- og hvitmalt brønns hus ID 271296-0. Tomta rundt bygning 8 og 8B er i dag avgrensa ved steingard mot nord og sør.

Bygning 7 ID 271297-0 har rektangulær grunnplan med hovedretning nord-sør. Grunnmuren er bygd av noe større bruddstein og strandstein. Grunnarealet er om lag 10x7 m (70m²). Huset er utvidet mot øst, samt tilført et lite inngangsparti.

Figur 88: Sandø. Bygning 7 ID 271297-0 sett fra nord.

Rett nord for bygning 7 ligger bygning 6C ID 271298-0, et rødt lite hus med rektangulær grunnplan i hovedretning nord-sør. Grunnmuren er bygd av strandstein, men også noe lokal bruddstein. Nordvesthjørnet har ei stor steinblokk som fundament, og grunnmurens karakter antyder en bra høy alder. Likevel: på 1812-kartet ligger en tilsvarende liten bygning på samme sted, men med hovedretning øst-vest. Fra denne løper en steingard ut mot brygga i vest, og bak den inn mot fjellveggen ligger en liten åkerfleck omgitt av en steingard. Åkeren og steingardene er i dag borte. Den nåværende bygningen må dermed være yngre enn 1812. 7-8 m sørøst for bygningen ligger et uthus som også kunne være av en viss alder, men den er ikke tegnet inn på kartet i 1812.

Bygning 6, det store røde huset innunder fjellveggen i øst, ligger på om lag samme sted som det nordligste av husene i dette området på 1812-kartet.

Figur 89: Sandø. Uthuset bak bygning 6C ID 271298-0, (her betgnet 6B). Også dette er yngre enn 1812.

Bygning 9 ID 271300-0 er den siste i dette området som kan være bygd før 1812, dersom den skulle være identisk med den sørligste av bygningene på kartutsnittet. Den ligger litt tilbaketrukket oppe i skråningen og har som de øvrige lengderetning nord-sør. Grunnmuren er bygd av mye stor bruddstein og noe strandstein, og den har kjellerinngang fra sør ved nordvesthjørnet. Grunnplanet er om lag 13x7 m (91m²). Trolig er det kjeller under hele bygningen. Kraftige, utminerte portstolper står innved kjelleren ved nordvesthjørnet.

Figur 90: Sandø. Nordvesthjørnet av bygning 9 ID 271300-0. Huset har store likheter med nabohuset i nord bygning 8, og kan være av samme alder.

Oppe i skråningen rett øst for bygning 9 ligger bygning 9C ID 271301-0. Dette *kan* være et eldre uthus, men det er uansett yngre enn 1812, i og med at det ikke er inntegnet på kartet fra dette året. Bygningen har rektangulær grunnplan med hovedretning nord-sør og et anslått opprinnelig areal på 7x6 m (42m²). Grunnmuren, som er høyest mot vest på grunn av terrengfallet, er for det meste bygd av bruddstein, men også med noen kløyvde strandstein. Mellom de to bygningene 9 og 9C ligger et hvitt, pyramideformet brønnhus. Brønner til et hus tyder på at bosettingen er av en viss alder.

Figur 91: Sandø. Bygning 9C ID 271301-0 sett fra sørvest. Den høye grunnmuren tyder på at det er kjeller under hele bygningen.

Figur 92: Drøye 40 m sørsørvest for bygning 9 er det satt ned en svært kraftig fortøyningsring i svaberget i strandkanten. Godt egnet for en større båt eller et skip ID 271303-0.

Figur 93: Sandø. På kartet fra 1812 er det tegnet inn brygger ut for de nåværende bygningene 6-8. Disse er meste sannsynlig de samme som ligger der i dag. På bildet den midtre av de tre. ID 271326-0

Bygninger yngre enn 1812 men eldre enn 1902

Den eldre bosettingen midt på øyas vestsida ligger rundt 300 m sør for den tettere bebyggelsen i nord, og dette er stedet der den andre bosettingen på Sandø ble avmerket i 1902. Nåværende bygning 15A ID 271305-0 er trolig identisk med den eldre bygningen. Den har opprinnelig rektangulær grunnplan med hovedretning nord-sør, og grunnarealet er om lag 9x7 m (63m²). Grunnmuren er bygd av en blanding bruddstein og strandstein i et noe stort format. Et steingardssystem rundt eiendommen avgrensar et område på om lag 82.012m², med innmark i den østre halvdel.

Figur 94: Sandø. Bygning 15A ID 271305-0, til høyre i bildet, sett fra nordvest.

Rundt 500 m sørsørøst for bygning 15A ligger et par bygningstuffer ID 271306-0 og 271308-0 som er avmerket med et trekantsymbol på kartet fra 1902. Verken denne eller bygning 15A ble derfor ikke oppfattet som fullgårder, men trolig som halvgårder, hvilket vil si at de hadde mindre jordvei og ble derfor skattlagt med en lavere takst.

Den østligste tufta ID 271308-0 ligger inntil en nåværende driftsbygning tilhørende bygning 21, på driftsbygningens nordside. Den er noe vanskelig å avgrense, da den i ettetid har fått sementgolv, og da deler av en eldre grunnmur har fått påstøpt sement. I tillegg er deler av tufta svært gjenvokst. Fra eldre flyfoto (1938, 1959-79, 2002) ser det ut til at bygningen har flere byggefaser fram til den nåværende sto ferdig ved siden av den gamle mellom 2002 og 2007. Den eldste grunnmuren viser trolig en tilnærmet kvadratisk grunnplan med hovedretning øst-vest, og der målene kan være ca. 8,0x7,8 m (62,4m²). Den er bygd av rektangulære steinblokker som nok er utminerte.

Figur 95: Sandø. Bildet viser hva som må være den eldste grunnmuren ID 271308-0 i en driftsbygning som gjennom årene er blitt gjenbrukt. Sett fra vest.

50 m vest for tufta for hva som nok tidligere har vært en driftsbygning, ligger tufta etter et bolighus ID 271306-0. Grunnplanen er rektangulær med hovedretning nordvest-sørøst. De utvendige målene ca. 10,2x6,2 m (63,2m²). Tufta er blitt brukt til dumpingplass for store steiner fra den omkringliggende innmarka, men det kan likevel se ut til at den har hatt krypkjeller i den nordre delen. Grunnmuren er bygd av en del store bruddstein og rund stein i to skift. Tufta ligger i et terreng som skråner svakt nedover mot sørvest, og her er murhøyden ca. 1 m. Det er spor av sement i fugene mellom steinene i det øverst skiftet. Midt på østveggen, ut fra denne, er det et ca. 2,7 m langt og 2,0 m bredt inngangsparti med trappetrinn lengst mot øst. På flyfoto fra 1959-1979 sto dette huset fortsatt.

Figur 96: Sandø. Hustufta nordvest for bygning 21 ID 271306-0, sett fra sørvest.

Steingard ID 271336-0

60 m nord for hustufta krysser «hovedveien» nordover på Sandø en øst-vest gående steingard. Ca. 110 m nord for denne krysser veien nok en øst-vest gående steingard. Langs «hovedveien» mellom disse to steingardene løper to steingarder – en på hver side. Disse danner en geil, ei fegate, som forhindrer beitedyra i å gå inn på åker- eller beiteområdene på hver side av veien (den første steingarden er den midterste av de tre steingardene på 1812-kartet; den andre er også inntegnet på kartet men kun som en tykkere grå strek).

Ei bygningstuft av noe usikker alder, ID 271304-0

75 m sørøst for bygning 9 står bygning 10, en bygning der grunnmuren har vært for en låve. Bygningen er ikke avmerket på kartene fra 1812 eller 1902. Det betyr nødvendigvis ikke at den ikke sto der i 1902, for det var stedet for bosetningen som da ble avmerket – ikke dens enkelte bygninger.

Tufta for den tidligere låven har hovedretning nord-sør, og mot øst er den påbygd i sin fulle lengde. Et inngangsparti er bygd til i sørvest nær hjørnet. Den gamle grunnmuren har rektangulær grunnplan med målene ca. 14,0x6,4 m (89,6m²). Inntil nordvesthjørnet fra vest går ei lav bro opp mot bygningen. På det høyeste er den i to steinskift. Den er 3 m lang og drøyt 2 m brei. Inntil denne på sørsida går ei annen låvebru. På det høyeste er den i tre steinskift i større steiner enn i den mindre brua, og med største høyde ca. 1 m. Denne brua svinger lett mot sørvest, slik at den utvendige sida mot nord er ca. 12 m lang, mot sør ca. 8 m lang. Den er ca. 2,6 m brei innved veggen, ytterst ca. 3,7 m.

Figur 97: Sandø. Bygning 10 ID 271304-0, en ombygd, tidligere låve, sett fra nord. De to låvebruene til høyre i bildet

Mulig (?) bygningstuft sørligste på Sandø ID 271454-0

Inn for Krabbeskjær er det to små bukter, hvorav den østre av dem har en stor «åker» av strandkål. I den samme bukta, 12-15 m opp fra strandkanten, vises på flyfoto fra 1938 ei noe usikker tuft. Den ser ut til å ha ytre mål ca. 10 m øst-vest og ca. 8 m nord-sør. Fra dens nordøsthjørne stikker en ca. 3 m lang steinstreng (?) ut mot nord. Ved befaringen lot det seg ikke gjøre å identifisere tufta på grunn av slåpe- og einerkratt. Nede i sjøkanten i ei stor istidsblokk var det satt ned et øyejern og et mindre, nesten bortrustet jern. Rimeligvis en fortøyningsanordning.

Jernstenger ID 271316-0

Rett opp og øst for den samme bukta, på det høyeste punktet på svaberget, 67 m nordøst for fortøyningssteinen, står to jernstenger. Jernstengene er trolig del av det varslingsystemet som krigsmerkevesenet satte opp rundt 1900, og som vi finner utplassert også på øyer som Reiaen (se denne), Burø og flere andre.

Figur 98: Sandø. Nok et av krigsmerkevesenets jernstenger fra tida rundt 1900 ID 271316-0. Sett fra vest.

Borehull ID 271317-0

Også helt sør på Sandø, 330 m nordøst for bukta inn for Krabbeskjær, er det ytterligere to små bukter inn for Saltskjær. I den vestre av dem er det satt ned et antall øyejern i svaberget på odden øst i bukta. Det finnes også borehull i området, samt noen få nyere jern. Diameteren på jerna er ca. 3 cm. Avstanden mellom øyejerna og borehullene er fra nord mot sør: ca. 12,9 m, 5,8 m, 13,7 m, 13,9 m. En rimelig antagelse er at dette er fortøyningsanordninger. Likevel: bukta er svært vanskelig å komme inn i selv med småbåter, da den er grunn og full av store steinblokker.

Bautaer ID 271310-0, 271312-0, 271314-0

Et spesielt fenomen som skiller Sande fra de andre større øyene i Færderskjærgården er en forkjærlighet for bautaer. Fire-fem slike frittstående bautaer ble observert rundt om på øya, og det var knapt en åpning i en steingard uten markante portstolper i stein. Nedenfor gis fire eksempler: de to første viser frittstående bautaer, det tredje portstolper, det fjerde en kombinasjon av rullesteinsportstolper og en frittstående bauta.

Figur 99: Sandø. 4 bilder av eksempler på bautaer og portstolper rundt om på øya.

En første tanke ville kunne være at her har vi å gjøre med gravminner fra jernalderen (hvor er eventuelt runeinnskriftene?). Men Sandø er ikke stedet for en omfattende bosetting i jernalderen. Hva da? En mer sannsynlig forklaring er all brytingen av stein til grunnmurer. Når en åpner et nytt brudd, må en gjerne først flette av den avrundede overflaten for å komme ned i fjellet der en kan ta ut mer eller mindre rektangulære blokker. Disse bautaene kan være nettopp slike første flak. Hvorfor noen har tatt seg bryet med å spre disse bautaene rundt i landskapet får vi kanskje aldri vite. Legge ut «feller» for arkeologene?

5.2.13. Store Færder med omliggende øyer

Øya Store Færder lå i eldre tider under gården Mo i Utbygda mellom Treidene og Grepan. I middelalderen ble gårdene Hellesmo, Megarden og Helgerød skilt ut fra Mo. Store Færder kom under Grevskapet Larvik kort etter at dette ble opprettet i 1671. I 1697 ble det første fyret på øya bygd, og i 1857 sto det nåværende Færder fyr ferdig på Tristein, 4,3 km lenger sør i fjorden. Store Færder har en egen venneforening, som blant annet jobber med å rydde fram sporene etter anlegget. I og med at grevskapet eide øya, er det også bevart et kart som viser bebyggelse og veianlegg der ute. Vestfold Telemark fylkeskommune har registrert kulturminnene tilknyttet fyret og de menneskene som bodde og arbeidet der ute, og disse er derfor ikke tatt med i denne registreringsrapporten (se kulturminnesok.no).

I øygruppa rundt Store Færder ligger Hoftøya, Dønneskjær, Knappen, Langøya og Hjerteskjær. Kun på førstnevnte ble det registrert et eldre kulturminne, i et nord-sør gående, grunn glove.

5.2.13.1. Hoftøya:

Hoftøya ligger under (gnr. 244) Mo inne på Tjøme. På langs av øya går ei lav glove i retning nord-sør. På det høyestliggende området ligger tre tufter, hvorav den ene er ei hustuft ID 271338-1. Den har rektangulær grunnplan med lengderetning øst-vest. Dens ytre mål er ca. 7,4x6,0 m (44,4m²). Den vestre halvdel er bygd i kistemur, og arealet innenfor har vært en krypkjeller med de indre mål ca. 3,2x4 m (12,8m²). I kjellerens sørøstre hjørne er det en smal døråpning inn fra den østre halvdel av bygningen. Kjellermuren er i dag 1,2 m på det høyeste. I den østre delen av tufta er murene noe nedraste. De har neppe vært så høye som i vestre halvdel, da de har ikke vært bygd som kistemur. Steinene som er benyttet i tufta er bruddstein og strandstein.

Tuft 2 ID 271338-2 ligger ca. 4,4 m nord for tuft 1. Dens ytre omkrets er ca. 3,4x2,8 m (9,5m²). Også denne har lengderetning øst-vest. Grunnmuren består av et skift mellomstore strandstein og kantet bruddstein, og innvendig er den fylt opp med mindre strandstein som golv. I tufta ligger det også et mindre antall brudne teglstein. Inn mot nordveggen er det en forhøyning som kan være rester av et ildsted.

Tuft 3 ID 271338-3 ligger inn mot bergveggen i vest ca. 7,5 m vest for tuft 1. Dens ytre omkrets er ca. 6,9x3,5 m (24,2m²). Lengderetningen er nord-sør. Grunnmuren består av et skift mellomstore strandstein. Trolig har denne bygningen vært et uthus.

Figur 102: Hoftøya. Hustufta ID 271338-1 er den største, i bakkant. Til venstre for den ligger tufta som inneholder fundamentet for et ildsted. Midt i bildet vises østmuren for uthuset. Sett fra vest.

Figur 103: Hoftøya. Tufta som trolig har hatt et ildsted ID 271338-2 (forhøyningen til venstre for blomsten). Sett fra nordvest.

Figur 104: Hoftøya. Praktisk gjenbruk av hustuftas nordvesthjørne.

5.2.13.2. Tristein

Tristein. Navnet betyr tre små holmer som ligger samlet (Indrebø 1929). Øya er matrikulert som gårdsnummer 235 med bruksnavn Færder. I 1857 sto det nåværende Færder fyr ferdig på den midtre av de tre holmene. Det er flere krigsminner på holmene, og disse er registrert og publisert (Olsen og Sørli 2016) og vil ikke bli tatt med i denne kulturminneregistreringen.

I tillegg til fyrhistorien og de fysiske spor etter den, samt krigshistorien, har den midtre holmen der fyrstasjonen ligger også spor etter en tidligere liggehavn. I svaberga i sundet mellom den midtre og den vestre holmen er det satt inn et antall jern ID 271339-0. Disse skal ha blitt brukt til fortøyning av mindre fartøyer som hadde liggehavn her ved tung vestlig vind.

Figur 105: Tristein. Kaia som brukes til lasting og lossing. Sett fra nord.

5.2.14. Øyer og holmer sør for Tjøme og Hvasser

I dette området ligger et stort antall holmer og skjær, samt ei mindre øy som Kløvningen. Skjær som Gloskjær, Jonskjær og Oskjær er alle så lave og glattskurte at intet kan bli stående på dem på grunn av sjøen. I stedet kan bruken av dem avleses gjennom navnene: Garnskjær, Trytemuren, Krabbeskjær eller Laksskjær. Rett vest for Skåetangen ligger Teinehausen. På ei øy på størrelse med Kløvningen skulle en forvente å finne spor etter menneskelig bruk. Det skjedde ikke, men de to større, nord-sør-gående glovene, hvor det er plass til å bygge for eksempel ei jaktbu, er sterkt gjengrodd av kratt som gjorde det umulig å drive registrering. På den annen side er det ikke lange roturen inn til Hvasser eller Tjøme.

5.2.14.1. Uleholmen

Ved Uleholmen sør for Hvasser var det på 1800-taller store ansamlinger av skip og båter under makrellfisket. Men også i middelalderen hadde Uleholmen verdi som fiskevær, skriver Lorens Berg. Holmen ligger nå under (gnr. 238) Oppegård på Hvasser. Likevel finnes det ingen fysiske spor etter denne aktiviteten på selve holmen. I dag er det ei ilandstigningsbrygge rett nord for sundet mellom Uleholmen og holmen i øst. Inn for denne står ei lita rødmalt hytte på den lille sletta mellom sjøen i øst og fjellryggen i vest. Den har støpt grunnmur, stående panel, tjæreapp på taket, vinduer mot nord, øst og sør, samt dør mot øst i det nordøstre hjørnet. Fra svaberget ved brygga løper en ca. 1,5 m brei steinsatt vei inn til hytta. 70 m vestsørvest for hytta er det murt opp en utedo i utvendig pussede Leca-blokker og med bølgeblikkta.

Figur 106: Uleholmen. Toalettfasilitetene på øya. Sett fra nord.

5.2.14.2. Verdens Ende

Inne ved havneområdet øst for Verdens Ende ligger det flere holmer og skjær. Mellom Hoffskjær og Sandholmene ligger to holmer som på Norgeskart ikke er navnsatt. I det smale sundet mellom disse, som har en bredde fra åtte til 18 meter, har det lenge vært aktivitet. Nå seinest har det vært et fiskebruk, ID 271340-0, her, men det ser ut til ikke å være i bruk. I svaberget på hver side av sundet er det satt opp en rekke jernbolter, og noen av disse har en viss alder. I nordenden av sundet står det ei sjøbu med grunnflate på om lag 10x4 m. De to holmene ser ut til å være skilt ut fra (gnr. 243) Megården.

Figur 107: Verdens Ende. Forlatt fiskebruk ID 271340-0.

5.2.15. Skåetangen og Moutmarka

5.2.15.1. Skåetangen

I den innerste, lille bukta i Skåebukta nordligst på Skåetangen, vises på flyfoto fra 1938 ei sjøbu/et naust, ID 271125-0, og ei sjekte (?) om lag 20 m opp fra stranda. Den rektangulære bygningen ligger med lengderetning nord-sør. Lengden kan være ca. 7 m, bredden 3-4 m. Båten ser ut til å være 6-7 m lang. Området der tufta etter sjøbua skal befinne seg er helt gjengrodd av busker, og den lar seg ikke identifisere nå.

Nede ved sjøen i den smale bukta er det tydelige spor etter rydding av stein for opptrekkplass for båt. Det står også et antall jern i svaberget ut for opptrekksplassen ID 271126-0, samt borehuller hvor jernene er rusta vekk – i alt fem steder. Jernenes diameter er ca. 3 cm. Avstanden mellom jern og borehuller er fra sør mot nord: ca. 7,7 m, 4,0 m, 5,5 m, 3,2 m og 7,1 m. Trolig jern til fortøyning.

Figur 108: Skåetangen. I Skåebukta vises tydelig på et flyfoto fra 1938 ei sjekte (?) og ei sjøbu/et naust (ID 271125-0) rett opp for sjøen, og trolig en annen mindre båt ute i bukta. Opptrekksplassen ID 271126-0 ligger til venstre for sjøbua.

Figur 109 på neste side viser et foto fra 2020 av den samme opptrekksplassen.

Figur 109: Skåetangen. Nord i Skåebukta er det rydda stein for et båtopptrekk, og i svaberget ut for opptrekket er det blitt satt ned jern for fortøyning av mindre båter.

5.2.15.2. Moutmarka:

En stor del av Moutmarka ble kjøpt av Oslo kommune og fem Vestfoldkommuner i 1954. Fire år seinere ble et enda større areal lagt til det første kjøpet. I dag eies området av Oslofjordens Friluftsråd. Innenfor den delen av Moutmarka som er nasjonalpark, er det kun tre kulturminner fra noe eldre tid. Samtlige er steingarder. Den ene, ID 271341-0, ligger rett inntil Gutteisen på dennes nordside og utgjør et ca. 25 m langt stengsel fra åsen i øst til åsen inn for Norildsand i vest. Derfra følger den åsen 60 m mot nord før den brekker vinkelrett mot sjøen i vest. Gjerdesystemet avgrensner et område som vender nord mot Mostranda.

Den andre steingarden, ID 271345-0, er et sammenhengende gjerde av lødd strandstein som avgrensner tidligere innmark under Midtgarden mot gårdens utmark i sør. Steingarden starter ved sørvestenden av Kleiveberget og gjør en sving innom nasjonalparken før den vender nord mot sørøstspissen av Seileråsen. Samlet lengde er ca. 360 m.

Den tredje steingarden, ID 271346-0, som er av samme type som de to andre, ligger i sør ved Helgerød – Velvika. Den utgjør grensa mellom den nåværende Moutmarka og den nyere hyttebebyggelsen. Den har en samlet lengde på 670 m fra åsen nordøst for Helgerød til stranda nederst i Velvika.

Figur 110: Moutmarka. Det er lett å forstå hvorfor Moutmarka fortsatt er utmarksbeite.

5.2.16. Holmer og skjær mellom Steinetangen og Dirhue

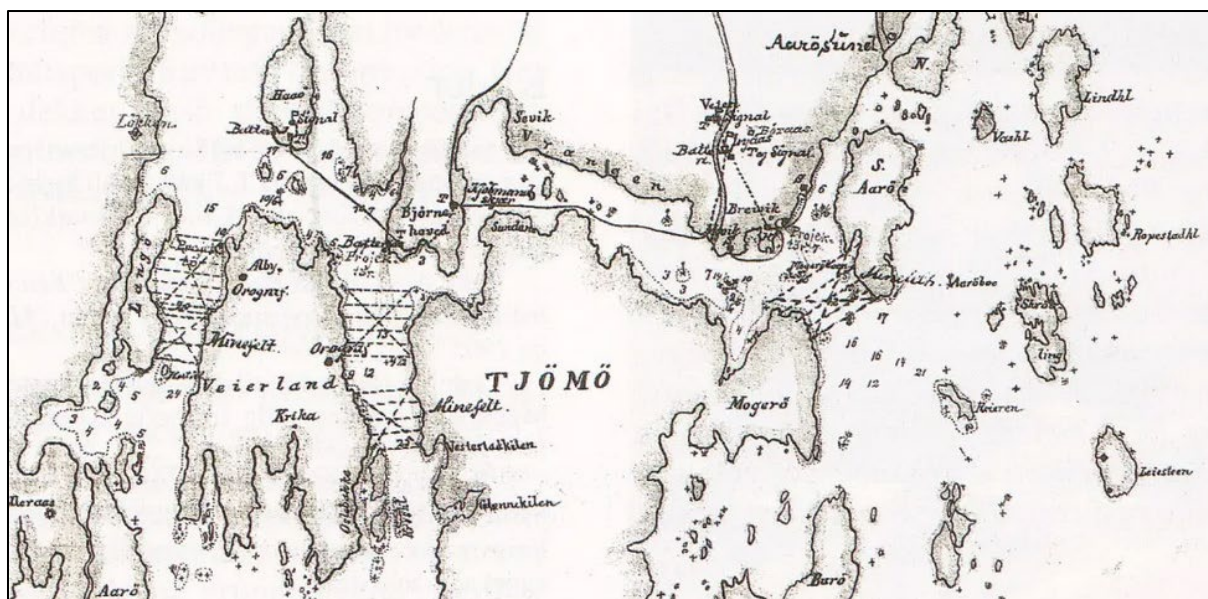
Ut for Kolabekkstranda og nordover til Dirhue ligger et stort antall små holmer og skjær. De aller fleste er lave og overskylles lett ved stormflo på høsten, og samtlige er glattskurte av isen og sjøen. Ingen er mer enn 8-10 meter høye ved middelvannstand. Bortsett fra ei litt dypere renne inn til Barkevika er det svært grunt i området, så disse holmene har vel vært til liten nytte for sjøfarten eller annet. Uansett ble det ikke registrert eldre kulturminner i området, kun fortøyningsbolter for båtturister.

5.2.16.1. Dirhue:

Dirhue er del av fastlands-Tjøme, men 50 m nord for sørspissen står 4 jernstenger, ID 271127-0, på det høyeste punktet. Jernstengene er trolig del av det varslingsssystemet vi finner utplassert også på øyer som Reiaren (se denne), Burø og flere andre.

Figur 111: Dirhue ID 271127-0. Nok et eksempel på disse jernstengene som var del av varslingsssystemet som krigsmerkevesenet satte opp rundt 1900. I dette tilfellet for innseilinga i Tønsbergfjorden mot militære mål på Håøya og i Melsomvik.

Figur 112: Kartet viser forsvarssystemet for Håøya og Melsomvik slik det ble kartfestet for en marineøvelse i 1890. De fire stiplede/kryssede områdene viser minefelt. Dette plasserer jernstengene på Dirhue inn i den større sammenheng (kartutsnitt fra Dyrhaug 2009).

5.2.17. Holmer og skjær fra Bekkevika til Ålebråten

Situasjonen var en helt annen i det neste området inntil Tjømes vestsida med holmer og skjær. Så var det da også andre rammebetingelser i og med at den dype Tjømekjæla her gikk tett inntil, det var langt færre småholmer og skjær og grunner, og dybden spesielt ved Langvika var stor nok for større båter og mindre skip. Likevel ser det ut til at denne strandstripa fra Langvika nord til Budal fra starten av var bosatt av folk som seilte på dekk. En av de første oppsitterne i Langvika var sjømannen Ivar Sørensen i 1783. Han, som flere som kom etter hvert, var en av de mange sjømenn som ble borte på sjøen. På et kart fra 1812 er det tegnet inn kun to hus i Langvika. Det ene ligger der restaurant Sjøhuset tidligere befant seg, det andre om lag der Langvikveien 52 ligger. Men det var også andre som hadde interesser i området. Ole Larsen Rød (1823-1904) fra Øvre Rød på Tjøme hadde skipsverft i Langvika, ifølge Lorens Berg. Dette må ha gitt arbeidsplasser. Uansett er det sporene etter båter og skip som vises blant de bevarte kulturminnene. Ikke hoggflis fra båtbygging, men fortøyningsjern og -bolter.

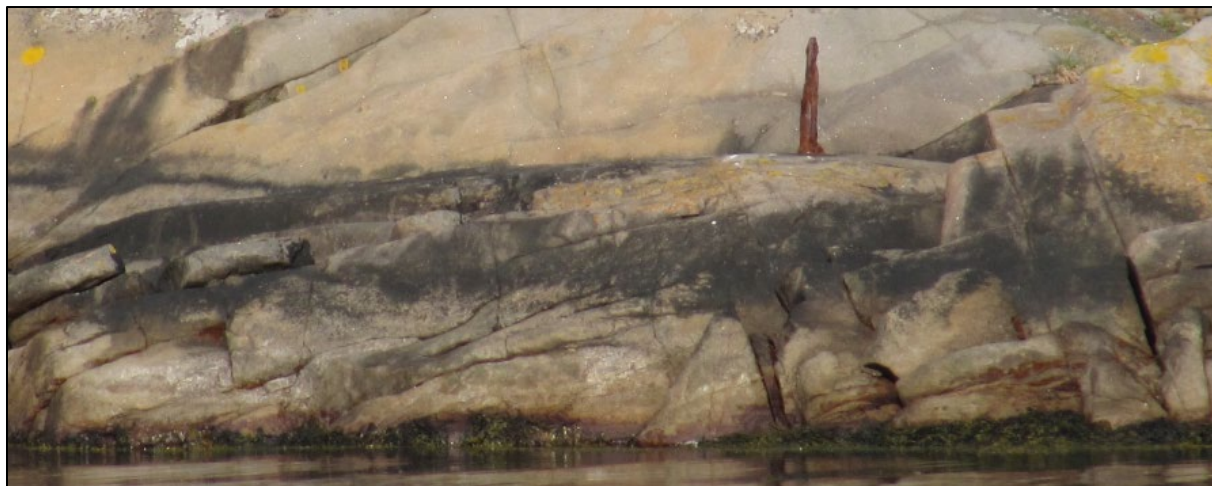
5.2.17.1. Langvika

Mellom Bekkevika og Budal på Tjømes vestsida ligger en rekke holmer og skjær. De fleste av disse er uten spor av bruk før det ble satt opp fortøyningsbolter i svabergene i passe høyde for småbåter. Et unntak er de to holmene rett nord og sør for båthavna og den store brygga i Langvika, særlig på den søndre. På begge holmene – i sør på den nordre og i nord på den søndre – er det satt ned kraftige jernbolter (øyebolter, T-bolter, øyebolter med ring) som har fått Askeladden-ID 271349-0 og 271350-0. Disse ble nok brukt til fortøying av større båter, for dersom de var til kjølhaling av båter ville det ha vært flere å se. På den søndre holmens nordøstspiss ligger en båtslipp av gamle jernbaneskiner. I tillegg, spredt rundt på fem-seks av de mindre holmene vest for Budal, finnes det flere tilsvarende type jern i svabergene.

På den nå landfaste holmen ved innløpet til Budal er det flere anlegg fra 1940-1945. Disse er ikke tatt med i denne kulturminneregistreringa, da de allerede er dokumentert og publisert (Olsen og Sørli 2016).

De fem bildene under og på neste side viser et utvalg av jernbolter fra Langvika.

Figur 113: Langvika. Et variert utvalg jern og bolter fra ID 271349-0 og 271350-0 og nederst en gammel båtslipp, også tilhørende ID 271350-0.

5.2.18. Øyer og holmer sør for Hui

Sør for Hui er det et langstrakt område med ureint farvann fra Langeskjæra i sør til Huibukta, Galten og Sua i nord. På Langeskjæra, Bølene, Unnholmen, Geitungholmen og Sydostskjæra ble det ikke observert eldre kulturminner av noe slag, og det er vel neppe trolig at dette området har vært benyttet til annet enn fiske og fangst. Kun på de større holmene har det vært aktiviteter som har etterlatt seg spor.

5.2.18.1. Lindholmen:

Ifølge Aasmund Brynildsen i boka *Hudø. Bilder fra en barndom*, hadde hans familie sauer på Lindholmen tidlig på 1900-tallet. Det kan passe bra at øya har vært beiteøy, for det er ingen eldre spor etter bosetting der. Derimot er det fundamenter etter en yngre bygning reist på sementstolper, ID 271354-0, oppe på svaberget øst for badestranda nord på øya. Tufta har lengderetning nord-sør. Stolpene har et tverrsnitt på 0,45x0,45 m og varierende høyde avhengig av terrenget. Noen av disse har falt ned og ligger inne i et kratt, mens andre må være fjernet fra tuftområdet. På linje med de sørligste stolpene står det ei trapp støpt i sement. Denne må ha vært inngangstrappa. Den er 1,2 m lang og har to trinn opp til et litt lengre platå. Ved å anta at denne lå inntil bygningens sørøsthjørne på sørsida, vil bygningen ha hatt en ytre omkrets på ca. 8,0x6,3 m (50,4m²). Bygningen vises ikke på flyfoto fra 1938, så den må være bygd etter dette. Muligens kan den ha noe med krigen 1940-45 å gjøre, men det ble ikke registrert andre installasjoner som kan bekrefte en slik antagelse. Alternativt kunne det være fundamentet for ei hytte bygd like etter krigen.

På Lindholmen har det også vært forsøksdrift for steinbrudd, for i skogkanten rett sør for badestranda nord på øya ligger to steinblokker med spor av minering.

Figur 114: Lindholmen. Bygningstuft fra tida etter 1938 ID 271354-0. Sett fra nordvest.

5.2.18.2. Bukkholmen:

Bukkholmen ligger rett øst for Lindholmen. Den er mer gjengrodd enn Lindholmen, men det er svært skrinnt mark som ikke gir rom for selv det enkleste jordbruk. Som navnet tilsier egner den seg kanskje best for geiter eller sauer. Flyfoto fra 1938 viser at den da var helt snaubeita. Over øya går flere smale glover i retning nord-sør. I den østligste av disse, inntil fjellveggen i øst, ligger to litt større, flate steiner

i samme høyde og som *kan* være hjørnesteiner for ei tuft. En bygning har i så fall hatt trevegger mot nord, vest og sør, mens fjellsida har vært bakvegg i øst. De ytre målene har i så fall vært ca. 1,8x2 m (3,6m²). Det er samtidig stor sannsynlighet for at steinene kun er et eksempel på istidas mange tilfeldige etterlatenskaper. Denne har ikke blitt lagt inn i Askeladden grunnet usikkerhet rundt kulturminnet, samt vanskeligheter med å bekrefte lokaliteten ut fra kartdata.

Figur 115: Bukkholmen. Tvilsom tuft. Den nordre «hjørnesteinen» er under grastusta midt i bildets nedkant, den søndre er under den brungrønne moseklatten rett til høyre for den tynne tørrospa.

5.2.19. Hui og de nærmeste

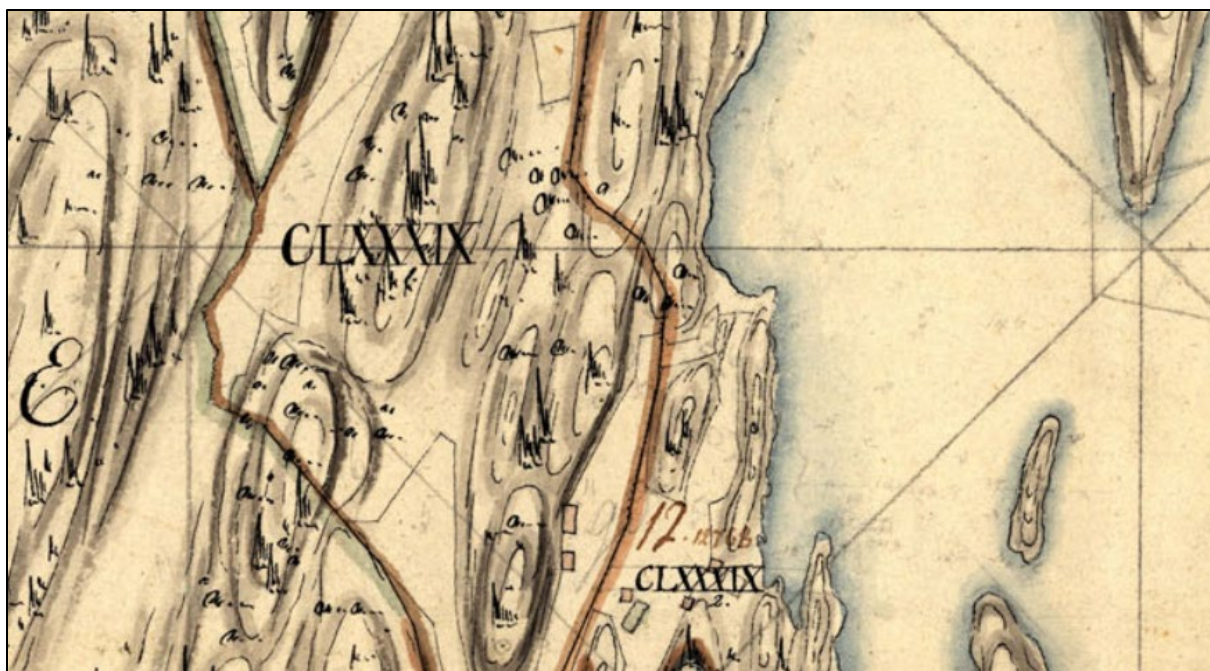
Hui er den nest største øya i Tønsbergfjorden etter Veierland, men etter forholdene forsynt med langt mer åser og fjellgrunn. I motsetning til på Veierland, er det heller ikke funnet spor av gammel bosetting på Hui. I middelalderen eide presten på Tjøme og biskopen i Oslo rettigheter i avkastninga fra jordbruket på øya. Med andre ord var folkene der ute leilendinger, og de måtte betale en gitt del av avlinga si til disse herrer. I 1528 betalte en «Kolbiornn i Hudøønn» 1½ pund smør i skatt til kongen, noe som viser av fehold var viktigste levevei på Hui (skattefutens skriver var nok dansk, derav skrivemåten Hudøen i stedet for Hui). Ifølge Gustav Indrebø skal navnet (gn. *Húðey*, av *húð* f.) ha sin bakgrunn i ordet hud, enten det nå kom av at de som bodde der svarte en dyrehud (storfe) i skatt, eller at folk mente øyas form kunne minne om en hud. Etter reformasjonen gikk bygselsretten over til lagmannen, deretter til Grevskapet Larvik i 1680, og i 1800 ble øya solgt på auksjon til selveie. Deretter gikk det drøye 100 år før noen få ble eiere av Hui igjen.

Kristiania Arbeidersamfund, stiftet i 1864 av Eilert Sundt, opprettet de første kolonier for «fattige Børn af Kristiania Folkeskoler» i leide sommerhus i 1891. Tilbudet gjaldt både gutter og jenter. Antallet leide kolonier økte stadig, og man begynte å kjøpe steder. I 1897 begynte man å bygge egne hus for koloniene, og de to første ble reist i Karlsvika nord for Tønsberg. I 1918 kom de første barna til Hui, og

året etter overtok Oslo kommune driften av feriekoloniene. I øst, sør og vest på Hui hadde Forsvaret allerede i 1916 kjøpt opp all eiendom fra private, slik at det bare ble igjen en kile fra nordsida og inn mot midten i privat eie. Disse eiendommene ble etter hvert kjøpt opp til feriekolonien, og en rekke nye bygninger ble reist.

Formålet for Forsvaret var å beskytte sjøforsvarets hovedstasjon Karl Johans vern i Horten, da det den gang ikke fantes befestede punkter i Oslofjorden utenfor Oscarsborg ved Drøbak. I 1932 ble det derimot bestemt at Oslofjordfestningen skulle bestå av Bolærne, Rauer, Mågerø og Håøya. Hui ble likevel beholdt for å ha retten til eventuell plassering av ortografstasjoner for optisk avstandsmåling for kystartilleriet. Fram til 1938 leide Oslo kommune arealer av Staten, men dette året kjøpte kommunen alle statens eiendommer på Hui for den nette sum av kr. 50.000,-. (Loraas og Ruder 2000:15-29).

Vi er heldige som har bevart en stor kartserie som kalles grevskapskartene. Grevnen var av forskjellige årsaker interessert i å vite hva han eide, og han fikk derfor laget kart over land og sjø i sitt rike. Et av kartene i denne serien er et kart fra 1812. Det viser at det da var tre, trolig fire gårder på Hui. Den ene (trolig to) lå på sletta kort vei sør for øyas nåværende hovedbrygge i øst, den andre på odden i nordvest, og den tredje på ei brei slette rett øst for den andre. I tillegg lå det et hus i glova som går sørover fra Elsebukta helt sørøst på øya, vest for Terneskjær.

Figur 116: Hui. Gården(e) sør på øya er inntegnet i nedkanten av kartutsnittet som et lysegrønt og fire rosa rektangler. Den nåværende hovedbrygga ligger i bukta rett i nord.

Figur 117: Hui. Gårdene på odden i nordvest og på sletta i øst. Det er mulig at den rosa firkanten rett nordøst for de rosa og lysegrønne, som vel er et gårdsbruk, kan være huset til en strandsitter – eller en annen bygning tilhørende gården.

Kart fra 1901 og 1902 viser en voldsom ekspansjon i antallet bosettinger på Hui. I området sør for hovedbrygga i øst er det tegnet inn i alt seks trekant- og firkantsymboler, i nordvest fire firkantsymboler. Hvor det er blitt av gården fra 1812 midt på øya i nord, skal være usagt. Tallene fra 1901-02 skulle uansett tilsvare syv gårder og tre strandsitterboliger.

Figur 118: Hui. I 1901 var det tegnet inn syv bosettinger sørøst på øya, gårder og strandsitterboliger.

I det videre blir de enkelte registreringer som er gjort, beskrevet. Som på de andre øyene med et flertall bygninger er disse nummerert fra 1 og oppover, og bygning 1 ligger helt sør på Hui ved Elserønningen.

På grunn av den svært tette vegetasjonen på de områder av øya som ikke har bygninger har GPS-innmålingene store feilmarginer. Dette gjelder spesielt tufter og steingarder i sørøst. Disse må derfor nyregistreres på et senere tidspunkt, når disse områdene får en åpnere vegetasjon.

5.2.19.1. Bygningene sørøst på Hui

Tuft 1, ID 271184-0

Tufta ligger 90 m rett inn og vest for ilandstigingsbrygga på østsida av Hui, midt inne i plenområdet i et veikryss. Dette er trolig den bygningen som i 1902 er merket med trekantsymbol. Tufta har hovedretning østsørøst-vestnordvest. Grunnmuren er i østre delen bygd av utminert og tuktet bruddstein to skift høy, og det finnes stedvis rester av sement i de øverste fugene. Vestre delen, der krypkjelleren er, ser ut til å ha kistemur i en blanding av naturlig bruddstein og strandstein. Utvendige lengde er ca. 9,3 m. Bredden i øst er ca. 4,3 m, i vest trolig 3,9 m (nær 40m²). Mot nord er det et smalere tilbygg i hele tuftas lengde, ca. 1,2 m bredt og fundamentert på ei lenke av strandstein. Kan dette ha vært for et sekundært tilbygd inngangsparti? Kjelleren måler ca. 3x2.9 m (8,7m²) innvendig. På flyfoto fra 1938 står trolig bygningen fortsatt, men den er da bygd på i vestre halvdel med et tilbygg i rett vinkel mot nordnordøst. Flyfoto viser at bygningen er blitt revet før 2002. Tufta er fylt opp av store steiner og sementblokker, og sistnevnte stammer trolig fra det revne tilbygget.

Figur 119: Hui. Tuft 1, ID 271184-0 sett fra sørvest

Tuft 2, ID 271185-0

30 m sørøst for tuft 1 ligger tuft 2 inne i et gedigent syrindratt, hvilket gjorde det vanskelig å få en mer presis oppfatning av den. Dette er trolig den bygningen som i 1902 ble merket av med et firkantsymbol. Tufta har samme hovedretning som tuft 1. Den ser ut til å være bygd i kistemur av naturlig bruddstein og strandstein. Lengden ser ut til å være ca. 11,3 m, bredden ca. 7,6 m (85,9m²). I den vestre delen er det en krypkjeller med de innvendige mål ca. 2,8x3,7 m (10,4m²). Rett øst for kjelleren er en forhøyning som trolig viser til et pipeildsted. Langs nordsida fra nordvesthjørnet har det stått et ca. 1,6 m bredt og muligens 5 m langt tilbygg fundamentert på ei lenke av strandstein. Kan dette ha vært for et sekundært tilbygd inngangsparti? På flyfoto fra 1938 ser det ut til å være reist et nytt bygg med hovedretning nordnordøst-sørsørvest over den vestre del av tufta. Før 2002 er dette revet.

Foto i figur 120 på neste side.

Figur 120: Hui. Tuft 2 ID 271185-0 sett fra sørvest.

Tuft 3, ID 271186-0

Tuft 3 ligger i ei glove som går mot nord fra sørvestenden av en fotballbane rett nord for Elserønningen, 275 m sørsørvest for tuft 1 og 315 m sørvest for ilandstigingsbrygga. Tufta er godt synlig på flyfoto fra 1938, men den er ikke på kartet fra 1812. Bygningen kan trolig identifiseres med et firkantsymbol på kartet fra 1901. I så fall hører den sammen et annet firkantsymbol og et trekantsymbol litt lenger nord i glova, i området der bygningene 1-6 ligger i dag.

Bygningen på tufta har vært en låve med fire eller fem rom i underetasjen. Disse er i det videre nummerert fra sør mot nord. Låven har ligget med østveggen tett inntil en lav fjellvegg på østsida av glova. Ei låvebru oppbygd av bruddstein og strandstein går fra bygningens sørøsthjørne og stigende mot nord fram til rom III, der den stikker ut i ei «tunge» 1,8 m over bakkenivå i rom III.

Kun for rom I er grunnmuren bygd i kistemur av kantet bruddstein. I de øvrige murene er det stort sett brukt strandstein, og her har det muligens vært vegger av reisverk direkte på lave syllmurer. Tufta har en samlet lengde av ca. 20 m i retning nordnordvest-sørsørøst. Bredden i sør er ca. 7,1 m, i nord trolig ca. 8 m. Sørveggen i rom I er ca. 2,4 m brei og ca. 1,3 m høy. Rommet har et indre areal på ca. 4,3x3,5 m (15,3m²). I vest er det en 2 m brei inngang. Trolig har rommet vært møkkakjeller. Rom II har et areal på 33m². Det ser ut til å ha vært en åpning på ca. 2 m også her inn fra vest, samt en smalere åpning inn til rom III i nord. Også til rom III er det en åpning i vest på ca. 2 m, og rommet har ligget rett under der låvebrua når inn til bygningen. Rommet strekker seg i ca. 3,5 m bredde helt inn til fjellveggen under låvebrua. Fra rom III er det en smal åpning inn til rom IV i nord, som er et lite rom på ca. 3x2m (6m²) i bygningens nordvesthjørne. For rom V, som ligger inntil og øst for rom IV, er det vanskelig å identifisere en avgrensing i nord og nordøst, da vegglopene her er svært utydelige. I motsetning til i sør, der veggen består av nordveggen for rom III, og i vest der veggen består av østveggen for rom IV. Det sannsynlige er at fundamentet for rom V i nordøst har bestått av enkeltsteiner under en trevegg.

Figur 121: Hui. Søndre del av tuft 3 ID 271186-0 sett fra vest. Søndre kjeller midt i bildet, nedre del av låvebrua i bakkant.

Tuft 4, ID 271187-0

Tufta ligger om lag tvers av sundet for midtpartiet av Barkeskjær, om lag 30 m sør for ei lita bukt på Hudøysida av sundet. Trolig er den identisk med det nordlige av to trekantsymboler i dette området i 1901. Fra denne bukta i nord går en sti i ei glove sørover til Elsebukta. Inntil tufta i nord løper en kort steingard tvers over stien og glova, og tuftas nordvegg er del av steingarden. Tufta har hovedretning om lag øst-vest, der vestenden støter mot fjellveggen.

Tufta er noe vanskelig å tolke. Hoveddelen har et utvendig areal på ca. 4,2x7,2 m (30,2m²). I vestenden av tufta, inntil fjellveggen, er et platå av lødd stein. Det måler ca. 2x3,5 m i utstrekning og er 0,8 m høyere enn tufta for øvrig. Platåets sørside flukter med tuftas søndre vegglop, så de hører rimeligvis sammen. Nord for tufta er det en ca. 6 m lang og 2 m brei «gang» mellom tufta og en ca. 3 m brei og 6 m lang oppfylling av stein. «Gangen» er ca. 0,5 m lavere enn tuftas innenivå og steinfyllingen ytterst i øst, og kun ca. 0,1 m innerst i vest. Både tufta og steinfyllingen i nord har rette vegger inn mot «gangen», og det er derfor rimelig å anta at de hører sammen. Inntil steinfyllingen i nord løper steingarden videre inn mot fjellsida i vest. Det som gjør oppfattelsen av det hele vanskelig – den tydelige tufta med platået inntil fjellveggen i vest, steinfyllingen i nord, «gangen» mellom de to – er at det ikke kan leses ut fundamentering av noe slag i hjørnet nord for platået og vest for steinfyllingen. En endelig tolkning må vente til dette landskapet blir ryddet. En mulighet er at tuft 4 er uthuset til tuft 5.

Figur 122: Hui. Søndre del av tuft 4 ID 271187-0, sett fra øst.

Tuft 5, ID 271188-0

Tuft 5 ligger om lag 10 m sørøst for tuft 4, tvers av stien. Denne kan være identisk med det andre trekantsymbolet i området i 1901. Alternativet er at symbolet viser til både tuft 4 og 5, og at denne andre trekanten viser til tuft 7 lenger sør (se denne). Tuft 5 har rektangulær grunnplan med krypkjeller i den søndre delen, og i dette området har den kistemur av naturlig bruddstein. Resten har stort sett grunnmur i strandstein. Utvendig måler den ca. 5,7x8,2 m (46,7m²). Kjelleren måler innvendig ca. 3,0x3,4 m (10,2m²). I dens nordøsthjørne løper ei ca. 1,2 m brei og 1,8 m lang trapp. Over kjelleren må det ha vært tregolv med kjellerlem.

Figur 123: Hui. Tuft 5 ID 271188-0 sett fra sørvest. Tuftas sørvesthjørne ses tydelig ute i stien. Sørveggen går på skrå mot høyre, mens vestveggen danner stiens kant.

«Tuft 6», ID 271190-0

Ei grop som ligger få meter sør for tuft 4, på vestsida av stien, ble i utgangspunktet tolket som en kjeller, i og med at omkretsen så ut til å være kvadratisk (ca. 1,8x1,8 m). Mer sannsynlig er dette restene av en brønn der sidene er noe innraste, hvilket gjør det vanskelig å oppfatte konstruksjonen som en steinsatt brønn.

Veiløp kantsatt med steiner, ID 270978-4

Fra tuft 4 og sørover til tuft 7 løper en vei som i begynnelsen er kantsatt med steiner på begge sider. Veien er ca. 1,5 m bred. Nåværende tursti følger dette veiløpet et stykke, men viker av der glova blir breiere. Veien kan følges over ca. 60 m. Om lag 38 m sør for tuft 4 passerer veien gjennom porten i nok en øst-vest gående steingard som sperrer av glova mot tuftene 4-5 i nord, og et stykke mot sør sperrer en ny steingard mot tuftene 8-9 i sør. Fra porten og fram til tuft 7 går veien i et terreng som skråner lett mot øst, og på denne sida er det bygd opp en lav mur bestående av rydningsstein.

Figur 124: Hui. Eldre vei ID 270978-4 sørover mot tuft 7, kantsatt med steiner. Her bøyer nåværende sti ned til venstre mens veien fortsetter rett fram.

Tuft 7, ID 271198-0

Tufta ligger om lag 55 m sør for tuft 5. Trolig er dette bygningen som det søndre trekantsymbolet på kartet fra 1901 viser til. Tufta har rektangulær grunnplan med hovedretning nord-sør. De utvendige mål er ca. 6x9 m (54m²). Den er bygd i kistemur av stort sett utminerte og tukta blokker. Det er små rester av sement i fugene i det øverste skiftet. I den søndre delen er det en krypkjeller, mer enn 1,4 m dyp. Dens indre areal er ca. 2,8x4,2 m (11,8m²). Den har en 0,8 m brei utvendig inngang fra sør, og i dens nordvestre hjørne løper ei trapp med fem trinn opp til der det må ha vært en kjellerlem i et tregolv. Trappeløpet er ca. 1 meter bredt og 1,6 m langt. På flyfoto fra 1938 ser det ut til at huset da fortsatt sto, da det på bildet i dette området er synlig hva som vel må være et tak. Tuft 7 ligger i et parti av glova der bakken er fullstendig dekket av gravmyrt.

Fra steingarden nord for tuft 7 til en steingard ved tuft 8 i sør avgrenses et areal i glova på rundt 2000 m² innmark.

Figur 125: Hui. Tuft 7, ID 271198-0 sett fra vest. Krypkjelleren til høyre i tufta.

Rett sør for tuft 7 ligger en igjenfylt brønn, se figur 126. Brønnen er ikke registrert i Askeladden.

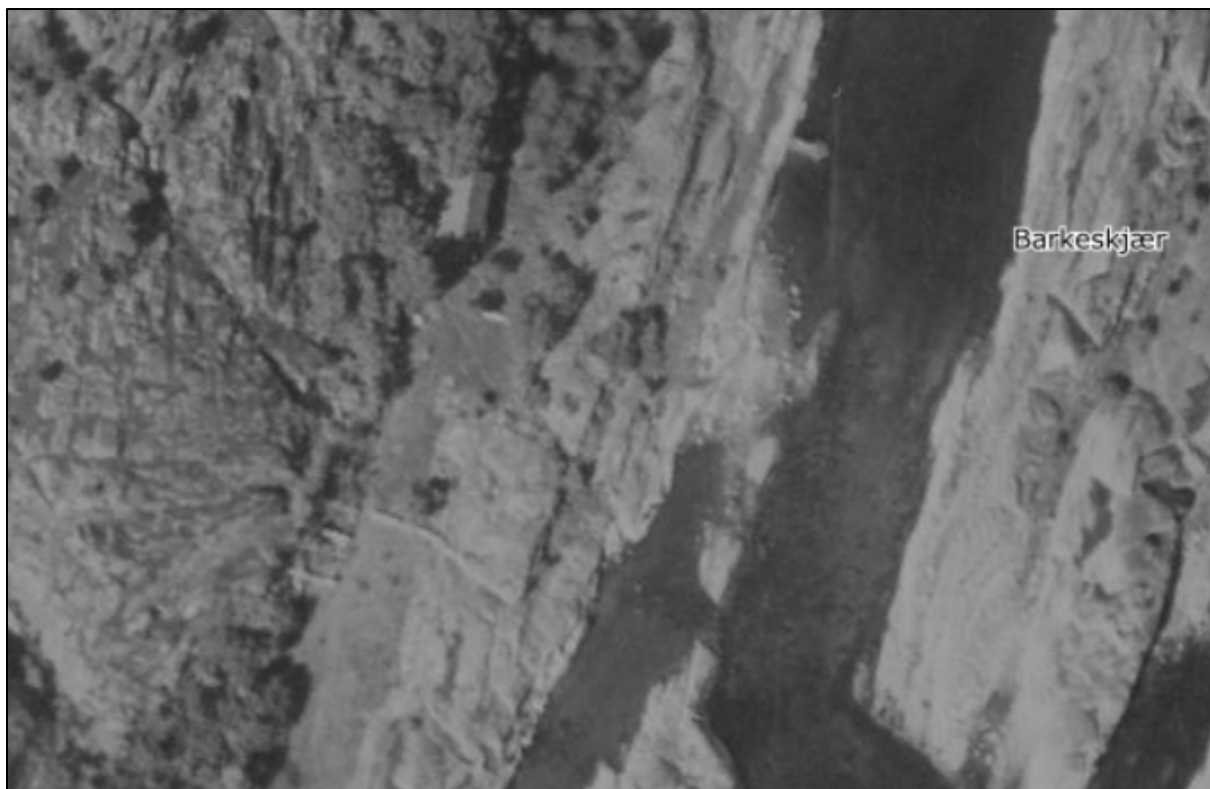

Figur 126: Hui. Rett sør for tuft 7 ligger en igjenfylt brønn.

Tuft 8, ID 271200-0

Tufta ligger på vestsida av stien ca. 45 meter sør for tuft 7. Den er ikke merket av på kartet i 1901. En mulighet er at den var uthus for bolighuset tuft 7. En steingard løper fra øst inn mot ei stor steinblokk som utgjør tuftas nordøsthjørne. Tufta har rektangulær grunnplan med de ytre mål ca. 12,6x6,2 hhv. 5,5 m (ca. 75m²), altså at sørveggen er kortere enn nordveggen. Inntil tufta i sør ligger noe som kan være et yngre påbygg.

Grunnmurene er en blanding av store naturdannede blokker og mindre, kantede steiner. Tufta har to rom av noenlunde lik størrelse. I det nordre mangler det nærmest en vegg mot øst, og rommets indre mål er om lag 4,3x4,2 m (18m²). Det søndre rommet måler i utgangspunktet ca. 3,5x4,3m (15m²), men en delvis sammenrast murstump eller rampe går vinkelrett inn i rommet fra vestveggen. Den er 1,8 m lang og 1,2 m brei. Muligens har det vært en ca. 1,5 m brei åpning inn i rommet om lag midt på østveggen. I tilbygget i sør er vestveggen trukket 1,4 m lenger inn mot fjellsida i forhold til hovedtuftas vestvegg. Tilbyggets vegger er i kistemur og har om lag samme tykkelse som andre kistemurer på Hui – om lag 1 meter. Rommets indre mål er ca. 2,2x1,6 m (3,5m²). Tufta og steingarden tvers av glova inn mot tufta er godt synlige på flyfoto fra 1938, se figur 127.

Figur 127: Hui. Flyfoto fra 1938. I overkant taket på bygning tuft 7. 40 m sør for denne løper en steingard fra sundet i øst inn mot nordøsthjørnet av tuft 8.

Tuft 9, ID 271201-0

Tuft 9 ligger i steinura ca. 20 m sørvest for tuft 8. Den er ikke avmerka på eldre kart, og vises heller ikke på eldre foto. Tufta representerer neppe en bolig, mer sannsynlig et sauefjøs i tilknytning til tuft 7 og 8. Den har rektangulær grunnplan med de utvendige målene ca. 3,4x9,7 m (33m²). Veggene er lave og svært uryddig lødd i en blanding av steinblokker og strandstein tatt fra den omkringliggende ura. I innerkant, mot vest, ser det ut til at man har gravd seg noe ned i ura for å få et plant golv. Tufta består av to rom, og i det nordre mangler nordveggen. Vegghøyden i dette rommet er ca. 1 meter, i det søndre rommet noe mindre. Inntil tufta mot sør løper en steingard som strengt tatt utgjør tuftas sørvegg.

Ovennevnte steingard begynner inntil fjellsida i vest for tuft 9. Deretter løper den noen få meter forbi tufta for så å bøye vinkelrett av mot sør. Derfra løper den videre ned til flomålet nord i Elsebukta, hvor den så bøyer vinkelrett mot øst og fortsetter de nærmere 30 m over til fjellsida i øst. Denne steingarden, sammen med steingarden inntil tuft 8 i nord, avgrensar ei innmark på drøye 900 m².

Figur 128: Hui. Tuft 9, ID 271201-0. Muligens et sauefjøs el.l. I bakkant vises steingarden som løper nedover mot Elsebukta i sør.

Tuft 10 ID 271203-0

Tufta er avmerka på kartet fra 1812, men ikke på kartet fra 1901, så bebyggelsen må da være nedlagt. Tufta ligger i ei brei nordnordøst-sørsørvest gående glove sørover fra Elsebukta, drøye 300 m sørsørvest for tuft 8. Den er bygd av naturlig brudden og kantet stein. Ytre omkrets er ca. 6,5x5,5 m (35,8m²). I den søndre halvdel er det en krypkjeller, og her er grunnmuren bygd i kistemur. Kjelleren er mer enn 0,8 m dyp og har et indre areal på ca. 1,9x2,2 m (4,2m²). Den er uten indre trapp eller ytre inngang. På den nordre halvdel rett innved kjelleren ligger et ca. 1,0x2,2 m stort og 0,5 m høyt fundament, rimeligvis for et pipeildsted.

Inntil tuftas nordvegg ligger et ca. 2 m bredt og 4 m langt fundament av enkeltliggende strandstein. Det må derfor ha vært for et lett tilbygg. Kortveggen mot øst flukter med tuftas østvegg. Inntil tuftas østvegg, om lag rett ut for ildstedet, er det ei trapp i tre trinn. Trappa er ca. 1,5 m brei og ca. 1,2 m lang ut fra veggen.

Figur 129: Hui. Tuft 10 ID 271203-0 sett fra sør. I forkant sørmuren, deretter krypkjelleren, så fundamentet for ildstedet under de velte trærne.

5.2.19.2. Bygningene nord og nordvest på Hui

Nord og nordvest på Hui ble det ikke observert eldre tufter, kun eldre grunnmurer for stående bygninger. Disse lar seg lett skille fra grunnmurene for bygninger reist av Oslo kommune, da samtlige av disse yngre fundamentene består av støpte sementsøyler. Alle de eldre grunnmurene har sement eller sementrester i fugene, men sementen *kan* være sekundær. Samtlige bygninger på øya har gnr. 257 bnr. 1, men de er individuelt nummerert fra nr. 1 og oppover. Bygninger på eldre grunnmurer kan meget vel ha det gamle reisverket eller tømmerkassa i behold, selv om panelet er blitt skiftet ut og taket lagt om.

Eldre tuft, fjernet

Midt inn på øya i nord er det på kartet fra 1812 tegnet inn et gårdsbruk med to bygninger som ser ut til å ligge inntil hverandre i hovedretning om lag øst-vest. Slik kartet er tegnet, er det mulig at bygningene sto der hvor det i dag står en større bygning med korsformet grunnplan (bygning 29). Bygningene er ikke tegnet inn på kartene fra 1901-02. Tufta har ikke fått Askeladden ID da den mest sannsynlig er fullstendig fjernet.

Bygning 30, ID 271400-0

30 m nordøst for bygning 29 ligger bygning 30, en låve. Denne er heller ikke tegnet inn på kartene fra 1901-02, men grunnmuren er av samme karakter med samme valg av steintyper som ved de øvrige bygningene eldre enn da Oslo kommune begynte å bygge med sement. Låven er blitt utvidet mot vest med et tilbygg i bygningens fulle lengde. Bygningen har hovedretning etter glova: nordnordøst-sørsørvest. Den eldre delen har grunnmur av strandstein og blokker av bruddstein. Muligens er noen av blokkene lett tuktet naturstein, eller de kan også være utminert. Den nye delen har grunnmur i sement. Den eldre delen har de ytre mål ca. 6,1x18 m (113.4m²).

Låvebrua, som er bygd inntil låvens sørøsthjørne i samme type stein som grunnmuren, er ca. 2,4 m bred og 6 m lang. I låvens grunnmur mot nord har det trolig opprinnelig vært en åpning om lag midt på, og denne har vært mellom 2 og 3 m bred. Dette er litt vanskelig å avgjøre, da den ser ut til å være utvidet i ettertid. Om lag 50 m sørsørøst for låven har det tidligere stått et bolighus, men dette er revet og tufta er fjernet.

Figur 130: Hui. Bygning 30, ID 271400-0 sett fra sørvest.

Bygning 47, ID 271405-2

Bygningene 47, 46 og 50 utgjorde trolig et gårdstun, og de representeres nok ved den nordligste av firkantsymbolene på kartet fra 1902. Tunet er ikke tegnet inn på kartet fra 1812. Bygning 47 står nær nordspissen av Hui ca. 300 m nordnordvest for bygning 30. Den har lengderetning nord-sør med et areal på ca. 3,7x6 m (22,2m²). Grunnmuren består for det meste av naturdannede blokker, men med innslag av utminert lokal stein. En yngre utvidelse er bygd til i vest. Ut fra størrelsen på grunnmuren kan bygningen opprinnelig ha vært et uthus, og muligens kan det eldre reisverket være gjenbrukt.

Figur 131: Hui. Bygning 47, ID 271405-2 sett fra sør.

Bygning 46 ID 271405-1

Få meter sørvest for bygning 47, i det samme tunet, står bygning 46 på en eldre grunnmur. Den eldre bygningen har lengderetning nord-sør med et areal på 8x10 m (80m²). Grunnmuren består for det meste av naturdannede blokker, men med mulige innslag av utminert lokal stein. En mindre, yngre utvidelse er bygd til mot øst i hele husets lengde. Mot vest er det bygd til en mindre utvidelse i rett vinkel mot den eldre bygningens nordre del. Trolig var den eldre bygningen et bolighus. Det kan se ut til å ha vært krypkjeller under deler av bygningen, jf. lufteventilen i grunnmuren.

Figur 132: Hui. Bygning 46 ID 271405-1 sett fra sør.

Bygning 50, ID 271405-3

Bygningen står 60 m vest for tunet med bygningene 46 og 47 og hører nok opprinnelig til dette. Den er ei sjøbu av nyere dato, men det meste av fundamentet den står på er nok et eldre bryggehode. Fundamentet er bygd av lokalt utminerte blokker. Det har lengderetning nordøst-sørvest med et areal på ca. 4x10 m (40m²). Største høyde ut mot sjøen er 1 m. Mest sannsynlig har det også tidligere stått ei sjøbu på fundamentet, og det har nok vært ei pælebrygge ut fra fundamentet.

Figur 133: Hui. Bygning 50 ID 271405-3 sett fra nord. Grunnmuren består av utminert lokal stein, og den er nok eldre enn nåværende bygning (foto: Cathrine Stangebye Engebretsen).

Innerst i ei lita vik 95 m sør for bygning 50 løper en steingard fra et bratt svaberg i sjøkanten rett øst og opp mot en terrassekant nord for bygning 45. Lengden på steingarden er ca. 40 m. Terrassekanten går vinkelrett sørover fra steingarden mot bygning 45 over en lengde på nærmere 9 m.

Bygning 45, ID 271402-0

Bygningen ligger ca. 90 m sørsørvest for bygning 46. Grunnmuren har hovedretning nordnordøst-sørsørvest, og den er bygd av bruddstein og utminert lokal stein. Det originale reisverket skal være bevart. Utvendige mål er ca. 7,8x9,2 m (71,8m²). Bestemoren til Aasmund Brynildsen skal visstnok ha bodd her (Loraas og Ruder, 2000:117).

Figur 134: Hui. Bygning 45, ID 271402-0 sett fra øst.

Bygning 51, ID 271406-0

Bygningen ligger ca. 125 m sørvest for bygning 45, på en odde ut mot vest. En eldre grunnmur utgjør midtre del av et stadig påbygd hus. Hovedretningen på den eldre grunnmuren er øst-vest. Den er bygd av bruddstein og utminert lokal stein. Den har de ytre mål ca. 6,3x9,9 m (62,4m²). Det eldre reisverket kan være bevart. Steinen er minert ut av et svaberg 15 m nord for den gamle bygningen, hvor det fortsatt synes spor etter mineringen.

Figur 135: Hui. Bygning 51, ID 271406-0 sett fra vest. Det er få steder det i dag lar seg gjøre å få et godt inntrykk av den gamle grunnmuren.

Figur 136: Hui. Kortreiste materialer. Den gamle delen av grunnmuren til bygning 51 er minert ut i svaberget 5-6 m vest for bygningen.

Bygning 53, ID 271407-0

Bygningen ligger ca. 75 m sørvest for bygning 51, ute på den samme odden. En eldre grunnmur utgjør midtre del av et stadig påbygd hus. Hovedretningen på den eldre grunnmuren er nord-sør. På grunn av alle tilbyggene lar det seg ikke gjøre å fastslå den eldre grunnmurens ytre mål, men den ser ut til å være bygd av bruddstein og utminert lokal stein.

Figur 137: Hui. Deler av grunnmuren til bygning 53, ID 271407-0 sett fra sørøst

Mulig bryggerest, ID 271408-0

70 m sør for bygning 53 stikker restene av ei brygge ut i sjøen mot vest. Den er bygd av strandstein og noe naturlig bruddstein.

Figur 138: Hui. Mulig bryggerest, ID 271408-0 rett sør for bygning 53.

5.2.19.3. Steingarder på Hui

Rundt om på øya er det bygd steingarder på en rekke steder: ID 271319-0, 271381-0, 271383-0, 271384-0, 271385-0, 271386-0, 271387-0, 270978-1-4, 271391-0, 271392-0, 271395-1-3, 271397-1-2. Rundt bebyggelsen i sørøst strekker de seg stort sett som sperrer på tvers av glova for å avgrense en smule innmark rundt det enkelte småbruket.

Figur 139. Hui. Cathrine S. Engebretsen dokumenterer steingardens plassering ved hjelp av ArcGis Online.

I glova sørover fra hovedbrygga i øst mot fotballbanen og Elserønningen har det trolig vært et større steingardssystem, men dette er det kun rester igjen av (foto nedenfor).

Figur 140. Hui. Del av større steingardssystem i glova sørover fra hovedbrygga i øst mot Elserønningen.

Sørover fra bygning 23 nordvest på øya går ei stor glove ned til Huibukta inntil og øst for Vesterås. Her løper en steingard, ID 271383-0, langs østsida av glova inntil en eldre skogsvei (foto nedenfor).

Figur 141: Steingarder på Hui, her ID 271383-0.

5.2.19.4. Andre eldre kulturminner på Hui

Andre eldre kulturminner på Hui er det ikke så mange av. Noen av dem er av de vi vanligvis finner i Færderskjærgården, andre er mer spesielle.

Installasjon for måling av meter over havet (moh) ID 271399-0

Øverst på den 33,39 m høye Brendtås sørøstligst på Hui står ei sementblokk, 1 m høy og med omkrets 0,45x0,45 m. På den flate toppen er det i ytterkanten av blokka satt ned tre metallnagler av kobberlegering. Noe til side for et mulig midtpunkt mellom de tre naglene er det laget en grunn, sirkelformet fordykning i blokka.

Blokka kan ha sin forklaring i militærhistorien. Forsvaret kjøpte opp nesten hele Hui for å etablere Oslofjordfestningen. Øya ble bare brukt en kort periode som støtte til Håøya. Det ble aldri bygget noe festning på Hui, men det ble murt opp skytemerker for kanonen på Håøya og avstandsmerker. Blokka var antagelig også for bruk rettet mot minefeltet som lå i Vestfjorden i 1905 (Geir Sætevik i e-post 26.05.2020)

En annen og mer sannsynlig forklaring, ifølge Cathrine Stangeby Engebretsen (e-post 04.06.2020), er at blokka har å gjøre med det norske høydesystemet. Dette angir meter over havet. Høydesystemet er den referansen som ligger til grunn når man angir hvor mange meter over havet (moh.) for eksempel et fjell eller en innsjø ligger. NN1954, «normal null av 1954», er høydesystemet vi hadde i Norge før NN2000. Det ble innført i 1954 og viste seg etter hvert å ha betydelige mangler og svakheter. Enkelte steder var høydeangivelsene mer enn 30 centimeter for lave. Dette var en konsekvens av at NN1954 ikke var blitt korrigert for landhevingen siden 1950-tallet. Derfor trengte Norge et nytt høydesystem, som fikk navnet NN2000. Alle kommuner bruker nå NN2000.

Dette kan man lese mer om på <https://www.kartverket.no/geodataarbeid/geovekst/hoydegrunnlag/>

Figur 142: Hui. Sementblokk ID 271399-0 på Brendtås, som har å gjøre med det norske høydesystemet. Sett fra nord.

5.2.19.5. MS Silvestre skipsvrak, ID 113308-1

På grunna Svartskjærskaten mellom Langvika og Hui ligger vraket av sementbåten Silvestre. Den gikk på grunn den 14. september 1925. Skipet ble bygd ved Fougner Staalbeton i Moss i 1919, og var hjemmehørende i Kristiania og klassifisert som lekter (www.oslofjorden.com/). Om fire år (i 2024) vil vraket være automatisk fredet etter §14 i Lov om kulturminner.

Figur 143: Hui. Vraket av den tidligere så stolte Silvestre, ID 113308-1.

5.2.20. Barkeskjær, Brendtholmen og Granø

Disse holmene ligger rett innved Hui i øst. På førstnevnte er det ikke registrert eldre kulturminner. På Brendtholmen står ei sjøbu som nok ikke er så veldig gammel, og på Granø er det tegnet inn en bosetting på den nordre halvdel av øya på kart fra 1901-02. Den mest omfattende registreringen ble gjort på Granø.

5.2.20.1. Brendtholmen

Sjøbu, ID 271131-0

På innsida av den søndre halvdel av Brendtholmen, 250 m nordøst for ilandstigingsbrygga øst på Hui, ligger det ei sjøbu/naust. Den står i strandkanten på vertikale tømmerstokker, rett på et svært så ujevnt svaberg. Bua har den så vanlige formen for sjøbuer i området: en rektangulær bygning i reisverk med utvendig stående panel. Den er trolig ikke så svært gammel, men den er representativ for en type byggetradisjon. Den er fortsatt i bruk.

Figur 144: Brendtholmen. Eldre sjøbu som fortsatt er i bruk som sjøbu, ID 271131-0. Sett fra sørvest.

5.2.20.2. Granø

Hustuft, ID 271356-0

Lorens Berg har ingen opplysninger om aktiviteter eller mennesker på Granø. Øya ligger under (gnr. 257) Hui. På et kart fra 1901 er det tegnet inn et firkantsymbol på Granø, i den nord-sør gående glova øst på øya. Tuftene etter et bolighus og et uthus ligger nord for glovas høyeste punkt, om lag 50 m opp fra bukta i nord. Langs vestsida av glova innunder fjellveggen ligger rydningssteiner.

Hustufta ID 271356-0 har rektangulær grunnplan med lengderetning nord-sør. De utvendige mål er ca. 9,7x6,4 m (62m²). Grunnmuren er bygd av utminerte, rektangulære blokker. I sør er muren 0,8 m høy i to skift. Murhøyden er den samme i nord, men her er det stedvis 3 skift der det midtre skiftet består av tynnere blokker. I den søndre halvdel, der murverket er i kistemur, er det en kjeller med dybde mer enn 1,3 m og de indre mål ca. 3,8x3,0 m (20,4m²). Murbredden her er 1,0 m. I sør er det en 0,8 m brei inngang til kjelleren fra utsida. Nord for kjelleren er det en forhøyning av stein som trolig viser til et pipeildsted. På husets vestsida ligger to steinblokker som trolig utgjør fundament for ei trapp til inngangspartiet, 1,6x0,8 m i utstrekning.

Figur 145: Granø. Hustuft ID 271356-0 i glova øst på øya, sett fra nordnordøst.

Om lag 15 m nordnordvest for hustufta ligger ei tuft etter hva som nok var et uthus: ID 271357-0. Området er igjengrodd, men grunnmuren av strandstein i ett skift har trolig en utstrekning av ca. 4,5x3,7 m (16,7m²) med hovedretning øst-vest. Rundt 30 m nordøst for hustufta i den lette skråningen ned mot nord ligger en steinsatt brønn innunder et svaberg ID 271358-0. Den har steinblokker mot sør, vest og nord og fjellet mot øst. Den indre åpningen er ca. 1,9x1,2 m, og dybden er mer enn 0,5 m.

Figur 146: Granø. Steinsatt brønn ID 271358-0 i inntil fjellveggen (til venstre), sett fra nord.

5.2.21. Øyer og holmer vest, nord og øst for Hui

Verken på Flåteskjær, Kariskjær, Barkeskjær, Hvitskjær, Rødskjær, Pikeskjæra eller Terneholmen ble det registrert eldre kulturminner. Den eneste av noen størrelse er Vakersholmen, og her finnes det en konstruksjon som kanskje ikke er så særlig gammel. En tilsvarende observasjon med hensyn til alder ble gjort på en av Grisholmene.

5.2.21.1. Vakersholmen

Mulig jaktbu, ID 271359-0

Vakersholmen deles nesten i to av et lavt eide midt på, anslagsvis 3-4 m høyt på det meste. På østsida av bukta i sør, inntil en bratt fjellvegg med et lite overheng, er det lødd opp en steinmur: ca. 6 m lang i litt skrå vinkel ut fra fjellet. Muren er i utgangspunktet basert på noen store istidsblokker, mens mindre steiner fyller ut mellomrommene. Bredden varierer, men er på det meste 1-1,5 m. Høyden er på det meste ca. 1 m. Steinene er for store til at dette er noe som unger har lekt med. Muligens kan det ha vært ei bu. Med noen tynne stokker eller ei mast fra ei seilsnekke, og et seil over, kan dette ha blitt et bra sted å overnatte.

Figur 147: Vakersholmen. Mulig jaktbu, ID 271359-0, sett fra vest.

5.2.21.2. Grisholmene

Festeanordning, ID271351-0

På en liten holme få meter vest for Grisholmene, mellom Granø i sør og Vakersholmen i nord, er det satt en T-bolt øverst på holmen. Den er av en slik størrelse at den kan ha vært til landfeste ved oppankring av større båter. Foto i figur 148.

Steinuttak, ID 271353-0

På den samme holmen, få meter sør for T-bolten, er det spor etter utminering av stein ID 271353-0. Ett av borehullene ses på bildet i figur 148 på neste side, rett til venstre for T-bolten.

Figur 148: Grisholmene. Landfeste for oppankring? ID 271351-0, og steinuttak ID 271353-0.

5.2.22. Holmer i Vrengensundet: Gryteskjær, Grindholmane, Saueholmen og Terneskjæra

Det gamle navnet på sundet mellom Tjøme og Nøtterøy er Grindholmasund, navnsatt etter de holmene som ligger midt i sundet, og som samlet må ha hett Grindholmar. Betydningen er trolig «de (holmene) som stenger (sundet) akkurat som ei grind». Navnet Vrengen sikter til den vestre delen av sundet, der leia er krokete og kronglete, og hvor strømmen kan være stri (Indrebø 1929). Navn som Gryteskjær, Saueholmen og Terneskjæra må være langt yngre og sikte til bruken av dem i nyere tid. Gryteskjær kan kanskje vise tilbake til saltkoking, noe som tidligere var en omfattende virksomhet langs kysten. Navnet Saueholmen sier seg selv.

De nåværende Gryteskjær, Grindholmane og Saueholmen er uten spor av eldre kulturminner.

5.2.22.1. Terneskjæra

På den østre og største av de to Terneskjæra viser derimot flyfoto fra 1938 en yrende aktivitet: tre større bygninger og flere mindre, en båtslipp av jernbaneskiner med en lengde av rundt 40 m lang på land og synlig rundt 20 m ute i sjøen, samt tre-fire båter liggende på land for enden av slippet. Et 135 m langt og 20 m breit skip ligger fortøyd i kraftige pullerter på den minste av Terneskjæra og har ankeret ute i vest. Det er rimelig å anta at skipet ligger i opplag. Aktiviteten på det største av de to skjæra kan i første rekke ha å gjøre med vedlikehold av mindre båter, men kan også være knyttet til servicefunksjoner for skip.

Figur 149: Terneskjæra. Flyfoto fra 1938 viser stor aktivitet på skjæra.

Mellom 1938 og 1959 er nær samtlige installasjoner på det østre av skjæra borte, og de to første av de nåværende hyttene der er blitt bygd. Kun brygga i øst er den samme. På den annen side lå det i 1959 seks skip, med lengder fra 140 til 160 m, i opplag vest for det minste av Terneskjæra. På dette står det fortsatt et stort antall fortøyningsinnretninger, ID 271360-0, samt også enkelte kraftige på vestsida av det østre skjæret.

6. Konklusjon og kulturhistorisk oppsummering

6.1. Konklusjon

Det er registrert totalt 181 kulturminner innenfor registreringsområdet. Der de aller fleste av disse er nyere tids kulturminner og er derfor ikke under noen fredningsbestemmelser. Det ble også registrert 4 automatisk freda kulturminner som hovedsakelig er gravrøysyer. Det er også bautaene på Burø, som har fått datering «usikker». Det har ikke blitt tatt noen prøver så alle dateringer er gjort på typologisk grunnlag.

6.2. Kulturhistorisk oppsummering

Registreringene i 2018 og 2020 har vist at bruken av øyer og holmer i Tjømeskjærgården i store trekk er identisk med hva som tidligere er dokumentert i Nøtterøyskjærgården. Også rundt Tjøme finner vi de eldste spor etter tidligere bruk av landskapet: gravrøysene fra bronsealder og eldre jernalder (1700 før vår tidsregning til 550 etter). De større øyene, som Leistein og Burø, og trolig også Søndre Mostein, har vært velegnede steder for bygging av gravrøysyer. Derimot finner vi ikke spor etter dem lenger ut, som på Ildverket, Bustein, Sandø, sørligst på Tjøme eller på Hui. De dukker opp igjen først når vi kommer nord til Veierland. Ikke for det – militære byggearbeider i 1940-45 på oddene sør på Tjøme kan ha ført til at steinene i gravrøysene ble brukt til å bygge løpegraver og bunkerser. Røysene i denne ytre delen av skjærgården ser uansett ut til å være av mer beskjeden størrelse enn de vi finner langs Vrengensundet, på Søndre Årøy eller på Bolærne. Uansett ligger røysene slik plassert i landskapet at de knapt har vært synlige fra sjøen, selv om nærområdet hadde vært uten vegetasjon (og det vet vi ikke om det var). Derimot har avdøde som ble plassert der hatt en flott utsikt, og røysa kan ha fungert som en markering av ei grense mellom ressursene på land og i sjøen for menneskene som da bodde på de to store øyene (Stabbetorp m.fl. 2007). Menneskene som bygde røysene har dyrka jorda, samtidig som de hatt sitt største matkammer i sjøen.

På hvilket tidspunkt de største øyene i Færder kommune fikk sine navn er vanskelig å si, men det er nok svært lenge siden. Den eldste betegnelsen på Nøtterøy skal være *Njót* (nytte, bruke, «den fordelaktige») og da kanskje i relasjon til fiske. Over tid er dette gått over til *Niotarøy* (Rygh 1907:233). Tjøme kommer av *Tjúma* (reip, tømme, streng, snor, «den langstrakte, trolig ut fra en sammenligning med Nøtterøy», Rygh 1907:251). Navnet Hvasser (*Hvassar*) er dannet med utgangspunkt i hvass, skarp, noe som «vel sigter til spidse Høider paa Øen» (Rygh 1907:255). Og nå begynner det interessante: på eldre kart er øya betegnet *Vatzeland* (9D3 16, 1812) og *Vasserland* (9B 10, 1903). Det bringer tanken videre til Veierland (opprinnelig *Vá*, i dativ flertall *Voom*, i akkusativ *Waier*, Rygh 1907:186). En person fra Nøtterøy kalles en nøttlending, hvilket forutsetter ordet Nøttlend. Tilsvarende for Tjøme: tjømling, en forkortelse for tjømlending, hvilket også forutsetter et -land, Tjømland.

Lorens Berg beskriver hva som var det viktigste for folk i ei sjøbygd som Tjøme: «Av jordbruket sit blev de ikke feite, slik som det ble drevet i gammel tid (...) Mangen selveier paa et lite magert skogløst bruk paa Tjømmø sat ofte krappere i det end leilændinger paa bedre gaarder i Sandehered og Tjølling. Men i det store og hele gjælder det at Tjømmø's befolkning, takket være sjøen, hadde rummeligere kaar» (Berg 1920:62). Det var ikke slik at kun de fattigste slo seg ned i skjærgården. Ja, de var der også, men også folk fra de andre lag av samfunnet bodde ute på øyene. Sjøen var det folk levde av, enten de var strandsittere eller redere og skippere. Likevel er det ikke tilfeldig at vi stort sett finner rederne på de største øyene, som Sandø og Burø, der det var mest jordvei. Tidlig på 1800-tallet ble poteter vanlig å dyrke på Tjøme. En potetåker tok liten plass i forhold til avlinga den ga. Og var det dårlig med jord, var det bare å stappe tang og ei potet nedi ei bergskorte. Tang er dessuten god gjødsel for mager jord, og det var det nok av på øyene.

På de større øyene nærmest Tjøme og Nøtterøy har det vært nok dyrkbar jord til at mennesker har kunnet slå seg ned og etablere gårder. En viktig forskjell mellom da og nå er landhevingen. For 1000 år siden, i vikingtida, var middelvannstanden 3 meter høyere enn i dag, for 1600 år siden ca. 5 meter (Brendalsmo og Sørensen 2017). På slutten av vikingtida var det en sterk befolkningsøkning, og med den fulgte nyetableringer av bosettinger. På Østlandet er disse gårdene mest synlige som gårder med navnet Rød (rydning), eller gårdsnavnet har -rud/-rød som sisteledd (Helgerød, Gunnarsrød, Honerød). For større øyer der den dyrkbare jorda ligger relativt høyt har landhevingen hatt liten innvirkning, som for Burø, Froungen, Vasskalven, Sandø og Hui. Om ikke det var fast bosetting der fra starten av, er nok disse og flere andre øyer blitt brukt til beite og slått både i vikingtida og seinere. Navnet Burø («øya med buer») antyder at gårdene inne på øyene kan ha hatt folk boende der ute sommerstid for å ta seg av beitedyra. En viss utnyttelse av denne typen kan vi også anta at menneskene hadde i bronsealderen og eldre jernalder, i og med at de «gjerdet inn» store deler av skjærgården med gravrøysene sine. Men mer trolig er det at det var ressursene i sjøen de hegnet om.

Vanskeligere med jordbruk har det vært med ei øy som Ildverket, der brukbar jordvei ligger heller lavt. Faktisk ligger ikke dagens store sletter mellom Paradisbukta og Nordre bukta mer en så vidt over 2 meter over havet. På ei stor øy som Bustein ligger glovene høyt nok, men på grunn av det skrinne jordsmonnet har nok beiting vært det eneste alternativet der. Det samme gjelder nok også Færder før fyret ble bygd og folk ble fastboende av den grunn. Rundt 10 mål innmark skal være ryddet der ute. Det sier også sitt når folk valgte å bygge seg en strandsitterbolig inne på Tjøme eller Nøtterøy, framfor å slå seg ned på en av de mindre øyene langt fra land: vann var en avgjørende faktor. På Burø, Froungen, Vasskalven, Sandø, Hui og Granø er det over alt registrert brønner. På Store Færder er det blitt gravd et system med grøfter og små dammer langs store deler av glova fra havna ved Hovik i sørvest og videre nordover for å ta vare på regnvannet. Ildverket ble ikke bosatt før i 1844, og den eneste registrerte (mulige) brønnen her ute kan ikke ha gitt mye vann. Oppsamling av regnvann fra taket i tønner var selvsagt en mulighet, en annen å hente vann inne på land. Men det hendte at brønner og oller gikk tomme i de verste tørkeperiodene også der.

Men det var ikke bare jorda som har vært av nytte for folk. Jakt og fangst må vi tro var ressurser folk utnyttet intenst. Vassholmen skal ha vært et utmerket selveide som selv kongen gjorde krav på. Kongen hadde i middelalderen og noe seinere eneretten til fangst av falker og hauker i skjærgården – slike fugler var viktige som gaver mellom konger og fyrster. Lorens Berg (1920) nevner at kongen i 1560 hadde inntekter av et falkeleie og et sildefiske på Tjøme. Førstnevnte kan ha vært på Bustein eller Store Færder. Det store makrellfisket ved Uleholmen ut for Hvasser på 1800-tallet er godt kjent. Myndighetene satte også på andre måter sitt preg på skjærgården, enten det gjaldt sjøforsvaret, fyrvesenet og fra 1700-tallet det offentlige losvesenet med sine faste losstasjoner.

Hovedinteressen på øyene var uansett rikdommene i og fra sjøen. Fiske, fangst, sjøfart og losing. At gårdene inne på Tjøme kaptet om retten til øyer, er forståelig, og greven i Larvik slo raskt kloa i Store Færder. Beklageligvis er de fysiske sporene etter disse aktivitetene få og små ute i skjærgården. Navn som Selskjæra viser til én type ressurs, Garnskjær og Hummerskjær en annen. Fortøyningsbolter og solide steinbrygger er konkrete minner fra seilskutetida, og praktfulle og tidsriktige boliger fra 1700- og 1800-tallet viser at mange redere og skippere også på øyene i skjærgården gjorde gode penger.

Kompassrosa fra midten av 1500-tallet på Østre Bolærne samt navnet Leistein er minner om loser og navigasjon langt tilbake i tid. Leistein er det første stedet hvor det gis landkjenning tvers av Oslofjorden, dersom en kommer fra Sørlandet. Varden på Leistein ble bygd i 1858, og den er landkjenningssmerke for østre innseiling til Tønsberg, samt for innseilingen til Vrengen fra øst og nord. Rollen som sjømerke har nok Leistein hatt i uminnelige tider. Kjølhalskjær er en referanse til vedlikehold av båter og skip før opphaling på slipper ble vanlig. Samtidig må vi være klar over at mange spor finnes også på havbunnen. En ting er skipsvrak, som det for tida blir funnet stadig nye av ved hjelp av høyteknologi (ROV), men kanskje er det mer informasjon å hente i kulturlagene som har bygget seg opp der det var havner. På et sted som Uleholmen ut for Hvasser, hvor det var havn under fiskeriene på 1800-tallet, finnes ikke et

eneste fysisk spor på land etter disse. Samtidig må vi gå ut fra det vil finnes mangt på sjøbunnen i buktene der og i Uleholmsundet, på samme vis som i Vrengensundet som var ei viktig liggehavn for skip i påvente av høvelig vind, nevnt allerede i sagaene. Tilsvarende gjelder sjøbunnen utenfor alle de stedene hvor det ble bygd båter og skip. Her må vi kunne forvente å finne skrot og andre gjenstander fra byggeriene. Ved Oslebakke på Veierland, hvor det seinest på 1600-tallet ble drevet gjestgiveri, lå øyas beste havn. Her ligger det garantert mye rart på sjøbunnen.

I motsetning til i Nøtterøyskjærgården, ble det i mindre grad påvist spor etter bruk av de mindre holmene og skjærene i Tjømeskjærgården. Verken festeanordninger for laksenøter, eller små jaktstillinger bygd i stein for skyting av sjøfugl er observert, ei heller spor etter kommersiell prøvemining for mulige steinbrudd. Mye av fraværet kan forklares med at holmer og skjær jevnlig overskylls av bølgene (sør for Tjøme og Hvasser), at de ligger i svært grunne områder (Goneskjæra), eller at hyttebygging på holmene har fjernet eldre spor av aktiviteter (Røssesund). Et godt eksempel på det siste er det største av Terneskjæra i Vrengensundet.

Samtidig ser det ut til at svært mange eldre bygninger etter strandsittere, sjømenn, loser, skipper og redere – mange pinlig nok omdøpt til «skipperstuer» uavhengig av tidligere beboeres yrkesmessige status som strandsittere – er blitt bevart på øyer som Sandø, Vasskalven, Froungen, Burø og Hui. Kanskje ikke fullstendig uendret, men grunnmurer, og trolig også reisverket eller tømmerkassa samt stiltrekkene (empire, sveitserstil) er intakte. En ark eller to er i flere tilfeller den eneste endringen av det opprinnelige utseendet.

Med denne registreringsrapporten om kulturminner i Tjømeskjærgården, samt rapporten fra 1993 om Nøtterøyskjærgården, er det nå vist at det finnes svært mange spor etter tidligere tiders bruk av øyer, holmer og skjær i Færder kommunes skjærgård. I tillegg har andre gjennomført lokale registreringer av så vel fysiske kulturminner som muntlig tradisjon inne på de store øyene. Mye av dette er publisert i bøker og hefter, annet i form av artikler i de tre historielagenes årsskrifter, i tillegg til digitale kunnskapsbaser. Det finnes også et antall interesseforeninger rundt enkelte typer kulturminner eller også visse historiske perioder. Færder kommune har i disse dager fått utarbeidet sin første kulturminneplan, og den vil vise hvordan kommunen i det videre vil bidra til å ivareta og formidle øyboernes historie. Og det finnes enda mer historie der ute.

6.3. Litteratur og kilder

Berg, Lorens (1920) Tjøømø. En bygdebok. Kristiania.

Brendalmo, Jan (1993) «*En Øe langt fra Landet*». Kulturminneregistrering i skjærgården. Utgitt av Nøtterøy kommune

(<https://www.nb.no/items/750676968df1056a83e21de0934848cb?page=0&searchText=Een%20%C3%B8e%20langt%20fra%20landet>).

Brendalmo, Jan (1994) *Tønsberg før år 1000. Fra gård til by*. Varia 28. Universitetets Oldsaksamling. Oslo.

Brendalmo, Jan og Rolf Sørensen (2017) Kanalen i Tønsberg. *Collegium Medievale* (s. 123-146).

Dyrhaug, Tore (2009) Jernstenger i kystfjell. *Njotarøy*

(<https://www.notteroyhistorielag.no/jernstenger-i-kystfjell/>).

Indrebø, Gustav (1929) *Stadnamn fraa Oslofjorden*. Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II. Hist.-Filos. Klasse. 1928. No. 5. Oslo.

Kartverket. Historiske kart (<https://www.kartverket.no/Kart/Historiske-kart/>)

Olsen, Per Erik og Rune Sørli (2016) Festung Vestfold. Tyske forsvarsverk 1940-1945. Militærhistorisk bibliotek 5. Ares Forlag.

Pedersen, Oddvar. *Litt om karplanter og skjøtsel på Vestre Bustein, Færder, Vestfold*.

VegeDataConsult. 31. desember 2019

(<https://fylkesmannen.no/contentassets/32814e858130457cacdb668a5d6371f7/vestre-bustein--2019---oddvar-pedersen---skjotselsplan.pdf>).

Stabbetorp, Odd, May-Liss Bøe Sollund, Jan Brendalmo og Ann Norderhaug: Layers of the Past: A Theory and Method for Historical Landscape Analysis. *Landscape Research*, Vol. 32, No. 4, 2007 (s. 463-479).

Statens kulturhistoriske eiendommer. *Kystverkets landsverneplan for maritim infrastruktur*.

Prosjekt 04.06.2009 (<https://www.kystverket.no/globalassets/rapporter-og-brosjyrer/landsverneplan-for-maritim-infrastruktur.pdf>).

6.4. Figurliste

Figur 1. Kart over Tjømeskjærgården med øyer, holmer og skjær. Firkantene markerer hvor delområdene på de kommende sidene (figur 2-6) er plassert innenfor registreringsområdet.....	7
Figur 2. Kulturminner på øyene øst for Tjøme.	8
Figur 3: Kart kulturminner sørøst.....	9
Figur 4: Kart kulturminner sør.....	10
Figur 5: Kart kulturminner sørvest.....	11
Figur 6: Kart kulturminner nordvest.	12
Figur 7: Flyfoto registreringsområdet. Kilde: www.norgebilder.no	13
Figur 8: Undersøkelse av kulturminne (illustrasjonsbilde).....	17
Figur 9: Jernstenger Reiaren ID 271122-0.	20
Figur 10: Jernbolter med «nebb» ID 271445-0.	21
Figur 11: Jernbolter ID 271446-0.....	22
Figur 12: Eldre fyrstårn ID 270985-1.	23
Figur 13: Vedlikeholdsbu ID 270985-2.....	24
Figur 14: Varde ID 224283-0 og gravrøys ID 27987-0.	25
Figur 15: Nordre Mostein. Restene etter "Kostehuset". Bygningsfundament, slipp og bryggeanlegg ID 270990-0. Søndre Mostein i bakgrunnen til høyre.....	26
Figur 16: Mulig remontert gravrøys ID 270991-0.....	27
Figur 17: Gården Bugården, ID 271086. I bildets bakkant til venstre ses den moderne låven og til høyre den eldre og nå omgjorte låven, samt nordre del av innmarka sett fra nord.	28
Figur 18: Steingard øst for innmarka ID 271447-0.	29
Figur 19: Steingarden rundt hovedbygningens hage ID 271448-0.....	29
Figur 20: Steingard øst for et av tunets yngre bolighus ID 271449-0.	30
Figur 21: Steingard sørover fra gårdstunet mot Søndrebukta, samt gårdens brønnhus. Denne type steingard er lavere og smalere enn de som skiller innmark og beite, og dens primære formål var å tette igjen åpninger i og mellom svabergene rundt tunet ID 271450-0.....	30
Figur 22: Bygning 11, hovedhuset ID 271086-1. Sett fra nordøst.	31
Figur 23: Pyramideformet brønnhus, ID 271086-2.	31
Figur 24: Bygning 12, trolig den eldre driftsbygningen, ID 271086-4. Sett fra øst.....	32
Figur 25 Bygning 12B, trolig en tidligere kjeller ID 271086-3. Sett fra østnordøst.	33
Figur 26: Sørveggen av bygning 9, ID 271086-6 og steingarden og grinda som danner grense mot utmarka i sør. Sett fra østsørøst.	34
Figur 27: Grensegjerdet i sør mellom Bugården og Kroken, ID 271452-0.	34
Figur 28: Steingard som danner skille i nord mellom Kroken og Bugården. ID 271449-0.	35
Figur 29: Det eldre bolighuset sett fra sørøst, ID 271084-5.	36
Figur 30: 40m vest for bolighuset ligger ei tuft etter det som mest trolig har vært driftsbygning for bruket Kroken ID 271084-1. Sett fra øst.....	36
Figur 31: Grop etter hva som kan ha vært en brønn.....	37
Figur 32: Midt i bildet, under og rundt furua, ligger bunnlaget av ei gravrøys. På skrå til høyre for furua ligger en varde bygd av resten av røysa ID 271091-0.	38
Figur 33: Varde som mest sannsynlig er bygd av stein fra ei gravrøys, ID 271093-0.....	38
Figur 34: Fire tettstilte jernstenger på rekke ID 271030-0. Søndre Mostein i bakgrunnen til venstre.	39
Figur 35: Til høyre to av sementsoklene. Restene av den tredje, der «1904» er risset inn i støpen, vises til venstre mellom busken og den oppstikkende jernsaken ID 271097-0.	40
Figur 36: Flyfoto av holmen i 1938 viser stakene («kostene») ligge til tørk. Kilde: www.norgebilder.no.	41
Figur 37: Jernstang av samme type og dimensjon som de på Reiaren og Burø, og som kan ha hatt samme funksjon ID 271100-0.....	41
Figur 38: Hønseskjæra. Et noe tvilsomt kulturminne mht. alder – trolig et temmelig ungt tiltak ID 271101-0.	42
Figur 39: Kjølhalskjær/Langeskjæra. Eksempler på festeanordninger satt ned i fjellet på begge sider av sundet til bruk ved kjølhaling av større båter ID 271102-0.	43
Figur 40: Ildverket, tuft 1 sett fra nord. Midt i bildet ses den østre halvdel av tufta. I bakgrunnen til høyre ses innerveggen for kjelleren ID 271107-0.	45
Figur 41: Ildverket, tuft 1 ID 271107-0 sett fra sør med trappa opp til huset. Inntil hushjørnet her i sørøst var det trolig de tre «Ildverksjentene» sto da det kjente fotografiet av dem ble tatt (sammenlign med steinene i grunnmursjørn på figur 42). 46	46
Figur 42: Utsnitt av fotografiet av Ildverksjentene (digitalbygdebok.no).	46
Figur 43: Ildverket. Bildet viser der steingarden (helt øverst i bildet) kort vei sør for tuft 1 går over til å bli en geil (to parallelle steingarder).....	47
Figur 44: Ildverket. Tuft til uthus ID 271108-0 tilhørende tuft 1, sett fra vest. Den eneste delen av grunnmuren som var enklest å avbilde, er den korte raden med mørkere steiner midt i motivet. Disse er en del av tuftas grunnmur i vest. Midt i motivets nedre del ses grunnmur.....	48

Figur 45: Ildverket. Tuft 2 271111-0 sett fra sørvest. Den til dels gjenfylte krypkjelleren vises tydelig sammen med forhøyningen etter pipeildstedet til venstre. I bakgrunnen steingarden som fortsetter østover mot tuft 1.....	49
Figur 46: Ildverket, tuft 2 271111-0. Utvidelsen av bygningen vises i form av de to hjørnesteinene nederst i bildet. Det viser seg dermed at det gamle maleriet av et hus fra Ildverket (nedenfor) er en avbildning av bygningen som sto på tuft 2. Skiftet i taktekket fra taktelg til bord markerer påbygget til høyre. I forkant av huset ser vi inngangspartiet, og også dette ser vi et tillbygg.....	50
Figur 47: Ildverket, tuft 2 271111-0. «Huset til familien Eriksen på Ildverket» er teksten til dette motivet som er gjengitt i Digital bygdebok Tjøme Kulturhistorie. (http://dbtk.digitalbygdebok.no/ildverksjentene/).....	50
Figur 48: Ildverket, tuft 3 ID 271112-0 sett fra nordnordøst. Krypkjelleren vises i tuftas høyre del. Paradisbukta i bakgrunnen til venstre.....	51
Figur 49: Ildverket, tuft 4 271113-0 sett fra sørvest. Krypkjelleren og den lille forhøyningen for pipeildstedet vises tydelig. ..	52
Figur 50: Ildverket, tuft 5 ID 271114-0 sett fra vest. I høyre billedkant ved brisken vises bygningens sørvesthjørne. Små, grå sementklatter på svaberget viser hvor grunnmurene har stått.....	53
Figur 51: Ildverket, tuft 5 ID 271114-0. Rivningsmassene etter Kroepeliens lille utsiktstårn ved Paradisbukta.....	53
Figur 52: Ildverket. Kunstig anlagt dam fra tida 1925-1966 ID 271116-0.....	54
Figur 53: Utsnitt av kart fra 1902 som ved firkantsymboler viser de daværende gårdene på Froungen.....	55
Figur 54: Froungen. Fra høyre (øst) kommer steingarden ned fra åsen etter å ha delt utmarka i to tvers av øya mellom de to eldste gårdene. Deretter løper den på skrå mot nordvest ut til sjøen (forbi den røde bygningen, der et stykke av den er blitt fjernet i nyere tid). Ned mot fotoets venstre hjørne fortsetter den videre langs åsen til bukta i sør. ID 271214-0.....	56
Figur 55: Froungen. Bildet viser den yngre steingarden i sørvest, ID 271216-0.....	57
Figur 56: Froungen. Den nedre delen av den nåværende terrassemuren kan være grunnmuren for det tidligere bolighuset vest på øya ID 271220-3.....	58
Figur 57: Froungen. Tuft i tunområdet for bruket vest på øya. Den har neppe ha huset særlig mange dyr, men den kan ha vært brukt som jordkjeller ID 271220-2.....	58
Figur 58: Froungen. Tufta i ura sørvest på øya, ID 271217-0, sett fra nord.....	59
Figur 59: Froungen. Tufta i ura, ID 271217-0 sørvest på øya, sett fra vest.....	60
Figur 60: Navnløs holme under bnr. 2 av Søndre Holme. Kraftige jern (øyebolter) som kan ha vært til akterfortøyning av større skuter, ID 271224-0.....	61
Figur 61: Krukeskjæra. Et solid og vakkert, eldre bryggeanlegg ID 271123.....	62
Figur 62: På holmen Vadberget i Vestgardskilen står et par eldre sjøbuer.....	63
Figur 63: Utsnitt av kart fra 1902 som ved tre- og firkanter viser de daværende bosettingene på Vasskalven.....	64
Figur 64: Vasskalven. Det som trolig er det eldste tunområdet på øya, sett fra øst. Det hvite hovedhuset har ID 271252-0. Den gule bygningen i bakgrunnen er en låve, ID 271250-0, som i ettertid er blitt noe utvidet mot øst.....	65
Figur 65: Vasskalven. Dam ID 271258-0 fra 1930-tallet tilknyttet bygning 3.....	66
Figur 66: Vasskalven. Bygning 3, ID 271254-0 sett fra nord.....	66
Figur 67: Vasskalven. Bygning 5, ID 271255-0 sett fra sørvest. I bakgrunnen bygning 6.....	67
Figur 68: Vasskalven. Den tidligere låven, bygning 11 ID 271250-0, sett fra nordnordvest.....	68
Figur 69: Vasskalven. Bygning 12 ID 271252-0, bolighuset i det som trolig er det eldste gårdstunet på øya.....	69
Figur 70: Vasskalven. Bygning 14 ID 271246-0 er bolighuset i det som trolig også var en eldre bosetting, rett nord for bygning 12.....	70
Figur 71: Vasskalven. Bygning 15 ID 271244-0 som trolig var uthus til bygning 14.....	70
Figur 72: Vasskalven. Bygning 20 ID 271240-0, bolighuset i et mindre tun, sett fra nordvest.....	71
Figur 73: Vasskalven. Bygning 20B ID 271239-0, trolig uthus til bygning 20, sett fra sørvest.....	72
Figur 74: Vasskalven. Bygning 30 ID 271236-0 sett fra nordnordøst. Den har trolig vært for en strandsitter med livsgrunnlaget knyttet til sjøen.....	73
Figur 75: Vasskalven. Bygning 31 ID 271235-0 sett fra nordnordøst. Den har trolig også vært for en strandsitter med livsgrunnlaget knyttet til sjøen.....	73
Figur 76: Vasskalven. Bygning 31B ID 271234-0 sett fra nordvest. Den var trolig uthus til bygning 31.....	74
Figur 77: Vasskalven. Deler av brygge- og moloanlegget vest på øya, ID 271290-0. Steinene er til dels minert ut på skjærene anlegget er tilknyttet, og delvis fra svaberg inne på øya.....	74
Figur 78 a, b og c: Natur og geologi på østre Bustein.....	76
Figur 79: Østre Bustein. Ilandstigningsanlegg ID 271291-0.....	76
Figur 80: Svarten. Gammelt sjømerke av stein, ID 271292-0.....	77
Figur 81: Terneskjæra: På det minste skjæret står et stort antall fortøyningsbolter, ID 271360.....	77
Figur 82: Store Fjærskjær. Ei øy med et utmerket tilbud for overnatting for jegere og fangstfolk ID 271293-0.....	78
Figur 83: Sandø. Kart fra 1812. Kartutsnittet viser til høyre vestre del av Sandø fra nordspissen og nesten ned til sørspissen. Kraftige, brunrøde linjer symboliserer steingarder. Den nederste brunrøde linja på Sandø viser den steingarden som i dag løper fra åsen i øst inn til og forbi bygningene 26A og 26B og vest til sjøen.....	79
Figur 84: Sandø. Kart fra 1812. Kartutsnittet viser bebyggelsen slik den da var – ikke så veldig forskjellig fra i dag selv om flere nye bygninger er kommet til. Samtlige bygninger er lilla, dyrkede områder er mosegrønne. Den lille mosegrønne flekken foran/vest for nåværende bygning 12 er trolig en liten hageflekk.....	80

Figur 85: Sandø. Kart fra 1902 som viser nordre del av Sandø. Siden 1812 er det kommet en ny bosetting på øya, vist ved et trekantsymbol på odden tvers av Fynsletta. Bosettingene fra 1812 vises lenger nord som tre små firkantsymboler.	81
Figur 86: Sandø. Kart fra 1903 som viser søndre del av Sandø. En ny bosetting på øya etter 1812 vises ved et trekantsymbol inntil veien til høyre for tallet 11. Trekanten er tegnet inn der det i dag ligger ei hustuft i veikanten hvor fire veier møtes i et kryss.	81
Figur 87: Sandø. Bygning 8 ID 271295-0 sett fra vest. I grunnmuren er det to vinduer mot sør, begge rundbuede i overkant. Dette tilsier, sammen med bygningens øvrige stiltrekk, en datering til midten av 1800-tallet.	82
Figur 88: Sandø. Bygning 7 ID 271297-0 sett fra nord.	83
Figur 89: Sandø. Uthuset bak bygning 6C ID 271298-0, (her betgnet 6B). Også dette er yngre enn 1812.	84
Figur 90: Sandø. Nordvesthjørnet av bygning 9 ID 271300-0. Huset har store likheter med nabohuset i nord bygning 8, og kan være av samme alder.	85
Figur 91: Sandø. Bygning 9C ID 271301-0 sett fra sørvest. Den høye grunnmuren tyder på at det er kjeller under hele bygningen.	86
Figur 92: Drøye 40 m sørsørvest for bygning 9 er det satt ned en svært kraftig fortøyningsring i svaberget i strandkanten. Godt egnet for en større båt eller et skip ID 271303-0.	86
Figur 93: Sandø. På kartet fra 1812 er det tegnet inn brygger ut for de nåværende bygningene 6-8. Disse er meste sannsynlig de samme som ligger der i dag. På bildet den midtre av de tre. ID 271326-0.	87
Figur 94: Sandø. Bygning 15A ID 271305-0, til høyre i bildet, sett fra nordvest.	87
Figur 95: Sandø. Bildet viser hva som må være den eldste grunnmuren ID 271308-0 i en driftsbygning som gjennom årene er blitt gjenbrukt. Sett fra vest.	88
Figur 96: Sandø. Hustufta nordvest for bygning 21 ID 271306-0, sett fra sørvest.	88
Figur 97: Sandø. Bygning 10 ID 271304-0, en ombygd, tidligere låve, sett fra nord. De to låvebruene til høyre i bildet.	89
Figur 98: Sandø. Nok et av krigsmerkevesenets jernstenger fra tida rundt 1900 ID 271316-0. Sett fra vest.	90
Figur 99: Sandø. 4 bilder av eksempler på bautaer og portstolper rundt om på øya.	92
Figur 100: Store Færder. Utsnitt av kart fra 1812 som viser veien fra brygga i Floevig forbi kullmagasinet og opp den bratte bakken til boligen og tilknyttede bygninger, samt øverst fyrtårnet.	93
Figur 101: Store Færder sett fra sørvest med den oppbygde kjøreveien for transport av kull og annet. Der veien kommer opp på platået går den forbi ei stor hustuft som er godt synlig på bildet.	93
Figur 102: Hoftøya. Hustufta ID 271338-1 er den største, i bakkant. Til venstre for den ligger tufta som inneholder fundamentet for et ildsted. Midt i bildet vises østmuren for uthuset. Sett fra vest.	94
Figur 103: Hoftøya. Tufta som trolig har hatt et ildsted ID 271338-2 (forhøyningen til venstre for blomsten). Sett fra nordvest.	95
Figur 104: Hoftøya. Praktisk gjenbruk av hustuftas nordvesthjørne.	95
Figur 105: Tristein. Kaia som brukes til lasting og lossing. Sett fra nord.	96
Figur 106: Uleholmen. Toalettfasilitetene på øya. Sett fra nord.	97
Figur 107: Verdens Ende. Forlatt fiskebruk ID 271340-0.	97
Figur 108: Skåetangen. I Skåebukta vises tydelig på et flyfoto fra 1938 ei sjekte (?) og ei sjøbu/et naust (ID 271125-0) rett opp for sjøen, og trolig en annen mindre båt ute i bukta. Opptrekksplassen ID 271126-0 ligger til venstre for sjøbua.	98
Figur 109: Skåetangen. Nord i Skåebukta er det rydda stein for et båtøppteck, og i svaberget ut for opptrekket er det blitt satt ned jern for fortøyning av mindre båter.	99
Figur 110: Moutmarka. Det er lett å forstå hvorfor Moutmarka fortsatt er utmarksbeite.	100
Figur 111: Dirhue ID 271127-0. Nok et eksempel på disse jernstengene som var del av varslingsystemet som krigsmerkevesenet satte opp rundt 1900. I dette tilfellet for innseilinga i Tønsbergfjorden mot militære mål på Håøya og i Melsomvik.	100
Figur 112: Kartet viser forsvarssystemet for Håøya og Melsomvik slik det ble kartfestet for en marineøvelse i 1890. De fire stiplede/kryssede områdene viser minefelt. Dette plasserer jernstengene på Dirhue inn i den større sammenhengen (kartutsnitt fra Dyrhaug 2009).	101
Figur 113: Langvika. Et variert utvalg jern og bolter fra ID 271349-0 og 271350-0 og nederst en gammel båtslipp, også tilhørende ID 271350-0.	103
Figur 114: Lindholmen. Bygningstuft fra tida etter 1938 ID 271354-0. Sett fra nordvest.	104
Figur 115: Bukkholmen. Tvilsom tuft. Den nordre «hjørnesteinen» er under grastusta midt i bildets nedkant, den søndre er under den brungrønne moseklatten rett til høyre for den tynne tørrospa.	105
Figur 116: Hui. Gården(e) sør på øya er inntegnet i nedkanten av kartutsnittet som et lysegrønt og fire rosa rektangler. Den nåværende hovedbrygga ligger i bukta rett i nord.	106
Figur 117: Hui. Gårdene på odden i nordvest og på sletta i øst. Det er mulig at den rosa firkanten rett nordøst for de rosa og lysegrønne, som vel er et gårdsbruk, kan være huset til en strandsitter – eller en annen bygning tilhørende gården.	107
Figur 118: Hui. I 1901 var det tegnet inn syv bosettinger sørøst på øya, gårder og strandsitterboliger.	107
Figur 119: Hui. Tuft 1, ID 271184-0 sett fra sørvest.	108
Figur 120: Hui. Tuft 2 ID 271185-0 sett fra sørvest.	109
Figur 121: Hui. Søndre del av tuft 3 ID 271186-0 sett fra vest. Søndre kjeller midt i bildet, nedre del av låvebrua i bakkant.	110
Figur 122: Hui. Søndre del av tuft 4 ID 271187-0, sett fra øst.	111

Figur 123: Hui. Tuft 5 ID 271188-0 sett fra sørvest. Tuftas sørvesthjørne ses tydelig ute i stien. Sørveggen går på skrå mot høyre, mens vestveggen danner stiens kant.	111
Figur 124: Hui. Eldre vei ID 270978-4 sørover mot tuft 7, kantsatt med steiner. Her bøyer nåværende sti ned til venstre mens veien fortsetter rett fram.....	112
Figur 125: Hui. Tuft 7, ID 271198-0 sett fra vest. Krypjkjelleren til høyre i tufta.	113
Figur 126: Hui. Rett sør for tuft 7 ligger en igjenfylt brønn.....	114
Figur 127: Hui. Flyfoto fra 1938. I overkant taket på bygning tuft 7. 40 m sør for denne løper en steingard fra sundet i øst inn mot nordøsthjørnet av tuft 8.....	115
Figur 128: Hui. Tuft 9, ID 271201-0. Muligens et sauefjøs el.l. I bakkant vises steingarden som løper nedover mot Elsebukta i sør.....	116
Figur 129: Hui. Tuft 10 ID 271203-0 sett fra sør. I forkant sørmuren, deretter krypkjelleren, så fundamentet for ildstedet under de velte trærne.....	117
Figur 130: Hui. Bygning 30, ID 271400-0 sett fra sørvest.	118
Figur 131: Hui. Bygning 47, ID 271405-2 sett fra sør.....	118
Figur 132: Hui. Bygning 46 ID 271405-1 sett fra sør.....	119
Figur 133: Hui. Bygning 50 ID 271405-3 sett fra nord. Grunnmuren består av utminert lokal stein, og den er nok eldre enn nåværende bygning (foto: Cathrine Stangebye Engebretsen).	119
Figur 134: Hui. Bygning 45, ID 271402-0 sett fra øst.....	120
Figur 135: Hui. Bygning 51, ID 271406-0 sett fra vest. Det er få steder det i dag lar seg gjøre å få et godt inntrykk av den gamle grunnmuren.	121
Figur 136: Hui. Kortreiste materialer. Den gamle delen av grunnmuren til bygning 51 er minert ut i svaberget 5-6 m vest for bygningen.....	121
Figur 137: Hui. Deler av grunnmuren til bygning 53, ID 271407-0 sett fra sørøst.....	122
Figur 138: Hui. Mulig bryggerest, ID 271408-0 rett sør for bygning 53.	122
Figur 139: Hui. Cathrine S. Engebretsen dokumenterer steingardens plassering ved hjelp av ArcGis Online.	123
Figur 140: Hui. Del av større steingardssystem i glova sørover fra hovedbrygga i øst mot Elserønningen.....	123
Figur 141: Steingarder på Hui, her ID 271383-0.....	124
Figur 142: Hui. Sementblokk ID 271399-0 på Brendtås, som har å gjøre med det norske høydesystemet. Sett fra nord.	125
Figur 143: Hui. Vraket av den tidligere så stolte Silvestre, ID 113308-1.	125
Figur 144: Brendtholmen. Eldre sjøbu som fortsatt er i bruk som sjøbu, ID 271131-0. Sett fra sørvest.	126
Figur 145: Granø. Hustuft ID 271356-0 i glova øst på øya, sett fra nordnordøst.....	127
Figur 146: Granø. Steinsatt brønn ID 271358-0 i inntil fjellveggen (til venstre), sett fra nord.	127
Figur 147: Vaksholmen. Mulig jaktbu, ID 271359-0, sett fra vest.....	128
Figur 148: Grisholmene. Landfeste for oppankring? ID 271351-0, og steinuttak ID 271353-0.....	129
Figur 149: Terneskjæra. Flyfoto fra 1938 viser stor aktivitet på skjæra.....	130

Vestfold og Telemark

FYLKESKOMMUNE

Vestfold og Telemark fylkeskommune
vtfk.no

Postadresse: Postboks 2844, 3702 Skien

Besøksadresser: Fylkesbakken 10, Skien / Svend Foynsgate 9, Tønsberg

Kontakt: 35 91 70 00 / post@vtfk.no